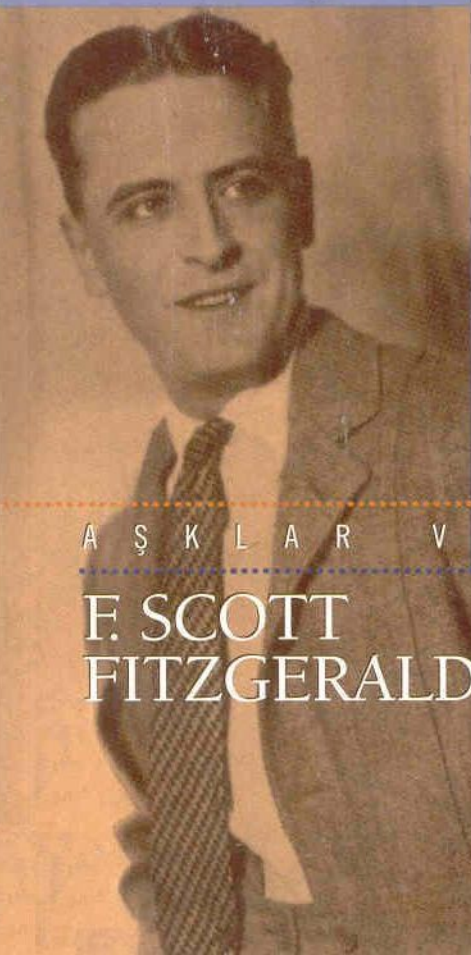
KYRA STROMBERG

ZELDA SAYRE

AŞKLAR VE ÇİFTLER

F. SCOTT FITZGERALD

İletişim

KYRA STROMBERG • Zelda Sayre ve F. Scott Fitzgerald

KYRA STROMBERG Moskova'da dünyaya geldi. Bonn, Berlin ve Viyana'da yüksek öğrenim gören yazar, halen Freiburg'da eleştirmen, denemeci, çevirmen ve serbest yazar olarak yaşıyor. Uzmanlık alanı olan Anglosakson edebiyatı üzerine birçok çalışma yayımlamıştır.

Zelda und F. Scott Fitzgerald. Ein amerikanischer Traum
© 1997 Rowohlt, Berlin Verlag GmbH, Berlin
Onk Ajans Ltd.

İletişim Yayınları 678 • Aşklar-Çiftler Dizisi 9
ISBN 975-470-862-2
© 2001 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2001, İstanbul (1000 adet)

EDİTÖR Bahar Siber
KAPAK Utku Lomlu
KAPAK FİLMİ Diacan Grafik
UYGULAMA Suat Aysu
DÜZELTİ Serap Yeğen
MONTAJ Şahin Eyilmez
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

KYRA STROMBERG

Zelda Sayre F. Scott Fitzgerald

Bir Amerikan Rüyası

Zelda und F. Scott Fitzgerald
Ein amerikanischer Traum

ÇEVIREN *Yeşim Harcanoğlu*

iletişim

A. için W. D. anısına

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı çeşitli yollardan destekleyen ve kolaylaştıran tüm dostlarıma; Freiburg Üniversitesi'ndeki İngilizce seminerlerine ait kütüphanenin yöneticisi Bayan Frauke Wrba'ya; FU Berlin'in John F. Kennedy Enstitüsü Kütüphanesi'nin müdiresi Bayan Ingrid Schwalbe'ye; Princeton Libraries'in Rare Books and Special Collections bölümü kütüphanecisi ve arşivcisi Bayan Margaret Sherry'ye sonsuz anlayışı, sayısız kaynakları ve uzmanca öğütleri için; Alabama, Montgomery'deki Fitzgerald Müzesi'nin ve St. Paul, Minnesota'daki Living History Museum'un bütün yardımsever çalışanlarına; bilgilerini her zaman paylaşmaya hazır Freiburg'daki Walthari Kitabevi'nin çalışanlarına; kitabın elyazmasının sabırlı dizgicisi Freiburg Computersatz'dan Bayan Gudula Diesch'e ve burada anmayı unuttuğum herkese teşekkür ederim.

Kyra Stromberg

İÇİNDEKİLER

Önsöz 11

F. Scott Fitzgerald
1896-1918 17

Zelda Sayre
1900-1918 33

Bir Aşk Hikayesinin Arka Planı: Savaş 41

"Cennetin Bu Yakası" ya da Düğün 49

Evli Çift ya da Kurmaca Hayat 69

Avrupa: Dostlar, Yardımseverler, Düşmanlar 91

Sanrı ve Gerçeklik: Rakipler 113

Anlaşmazlık ve Çöküş: Ayrılık 127

Son Kıvılcım 151

Kaynakça 173

ÖNSÖZ

Burada anlatacağımız aşk hikâyesi 20. yüzyılın başlarında Amerika'da geçiyor ve en sıradan ucuz romanlar gibi mutlaka mutlu sonla biteceği beklentisi uyandırıyor. Şöyle ki: Sıcak bir yaz gecesi, Güney'deki bir taşra kentinde yaşayan varlıklı bir ailenin el bebek gül bebek büyüttüğü on sekiz yaşındaki kızı, âdeti olduğu üzere şehir kulübündeki cumartesi balosuna gider. Onunla bir çift laf etmek, bir an göz göze gelmek, belki de bir sonraki dansta eşleşmek umuduyla bekleşen arkadaşları ve hayranları, her zamanki gibi bu güzeller güzelinin etrafını sarar.

Hiç farkında olmasa da, hayatını belirleyecek olan genç adam -ki o da onunkini belirleyecektir- sahnedeki yerini almıştır. O da parlak bir güzelliğe sahiptir ve özel olarak dikilmiş teğmen üniforması da üzerine pek yakışmıştır. Yaşıtı olan diğer genç erkekler gibi, yakınlardaki bir kampta, Avrupa'daki savaşa katılmak üzere silah altına çağrılmayı beklemekte ve kalan zamanını eğlenerek geçirmeye çalışmaktadır. O da Amerikan taşrasından, Ortabatı'nın kuzeyinden gelmedir; ülkenin doğusundaki seçkin üniversitelerden bi-

rinde okumuştur ve söylenenlere bakılırsa, halihazırda birkaç eseri yayımlanmış yeni bir yazardır. Duruşu kendinden emindir, nitekim güzel genç kızı kavalyesiyle dans ederken görür görmez zafere ulaşacağından kuşku duymaksızın araya girip ona çıkma teklif eder. Kızsa kuralları hep kendi koyduğundan, tersler onu: bu kadar acelesi olan biriyle buluşmak üzere sözleşmez, hele de bu kadar geç saatte. Belli ki ilk görüşte aşk değildir bu, ama genç kız etkilenmiştir. Hikâye alır başını gider: Genç adam onu ikna etmek için elinden geleni ardına koymaz, çoğu zaman uzakta, para kazanmaya çalıştığı New York'ta olsa bile. Araya bir iki ayrılığın girdiği uzun bir aşk ilişkisinin ardından, henüz ikisi de çok gençken, New York'ta dünya evine girer ve ait oldukları kuşağın "rüya çifti" olurlar.

Nasıl der masallar? "...ve sonsuza dek mutlu yaşadılar": "...eğer ölmemişlerse..."

Yanlış son. Bir masal değil bu. Ne de içli bir ucuz roman sinopsisi. Aksine, iki insanın yaşanmış, sarsıcı, alabildiğine tutkulu, üstelik çok yönlü yansıtılmış gerçek varoluşu söz konusu burada: Scott Fitzgerald ve Zelda Sayre. Bu gerçekliği sıradışı kılan, kahramanların kendi kendilerini yarattıkları, aynı zamanda hem asıl hem suret oldukları bir roman gibi yaşanması. Ve bu değiş tokuşu sahneye koyan araç da yazı; yalnızca Fitzgerald'ın değil, yirmili yılların bütün genç entelektüellerinin tutkuyla bağlandığı bir "yeni edebiyat." Ara sıra, uçan süpürge acemi sihirbazların altından kayıp gider ya da kahramanlar mutluluk sarhoşluğu içinde kurmaca hayatı gerçekliğe döndüren sihirli parolayı unutuverirler.

"Rüya çift" Scott ve Zelda Fitzgerald'ın -en azından göz kamaştırdıkları ilk zamanlarında- yaşıtlarıyla çağdaşları üzerinde bıraktığı büyü inanılmazdır. Scott Fitzgerald'ın ilk

iki romanıyla ilk hikâyelerinde boy gösteren figürlerde bütün bir kuşak kendini yeniden bulur; nasıl konuştuklarını, ne düşünüp ne yaptıklarını ve nasıl davrandıklarını görür. İdollerinin reklamlar ve basın tarafından şişirilip körüklenerek kör edici bir ışıltıyla sahneye sürülüşünü büyülenmiş halde izler.

Kişinin kamuya açılması, "reklam" dünyasına atılan ilk büyük adım bu yıllarda Amerika'da, New York'ta gerçekleşir. Otomobil ve telefon, film ve uçak -bugün insanların gözünde kimseye zararı dokunmayan külüstürler- dönemin yaşamı değiştiren, baş döndürücü yenilikleridir. Parola mesafelerin kısalması, hareketlilik ve tempodur. Hız her zaman her yerdedir: hızlı başarı, şöhret, zenginlik. Bu heyecan verici cemiyet oyununa herkes katılmak ister ve Fitzgeraldlar bu işin ustasıdır. Tehlikeli bir iddiadır bu: Genç, güzel ve yetenekli olmanın kızıştırıcı cüretkârlığıyla çağın idealini kendi yaşamsal özlerinden besler, gelip geçici mizansenler için her seferinde kendi gerçekliklerinden bir parça verirler. Ta ki geri dönüş olanaksız hale gelinceye ve kendi sahip oldukları güç tükeninceye dek.

Geriye kalanlarsa yeterince hayret vericidir: Scott Fitzgerald'dan beş büyük roman, neredeyse sayılamayacak kadar çok hikâye, bu arada denemeler ve bol bol yazışma. Yirmili yılların ortalarına kadar kazandığı büyük başarılardan bu yana, kitapları değişken tepkilere maruz kalmıştır: Ölümünü izleyen yıllarda unutulmaya yüz tutmuş, altmışlardan sonra ise birçok defa "yeniden doğmuştur." 1992'den bu yana Amerika'da eserlerinin eleştirel bir toplubasımı üzerinde çalışılıyor.

Zelda Fitzgerald'ın yazdıklarıysa, Fitzgerald uzmanı ve yorumcusu Matthew J. Bruccoli tarafından 1991'de yayımlanan 480 sayfalık bir ciltte eksik olarak toplanmış: Tek ro-

manı, bir düzine kadar hikâyesi, bir tiyatro oyunu, bir dizi makale ve eleştiri yazısı ve -ne yazık ki sadece- Scott'a yazdığı mektuplar. Hacim (ve maddi getiri) bakımından Scott Fitzgerald'ın üretkenliği ve başarısıyla kıyas kabul etmez. Onun daha büyük, gözle görülür biçimde üstün bir yeteneğe sahip olduğuna şüphe yok. Kimilerine göre bir dahiydi o. Bununla birlikte Zelda'nın izlenimleri, gözlemleri ve kişisel notlarından, dilsel özgünlüğünden, insani bağımsızlığından ve çok yönlü kişiliğinden ne kadarının onun yapıtına girdiği -bunları tek tek kanıtlamak için girişilen yeni çabalara rağmen- ancak tahmin edilebilir.

Scott Fitzgerald'ın kendisi dışında en sevdiği modeldi Zelda. Bunu açıkça söylemekten çekinmezdi. İlk romanıyla dikkatleri üzerine çeken genç yazar, henüz 1921'de verdiği bir röportajda şu sözleriyle itirafta bulunur: "Gerçekte romanlarımın kadın kahramanıyla evlendim." Yani "flapper" denen genç, "zeki", sindirilmemiş, yeni bir kadın tipiyle. Böylelikle Zelda'da bulduğu, hatta "oluşturduğu" Zelda'nın da canlandırdığı bu kadın tipini edebi anlamda yeniden kullanabilecektir. Zelda'yı tehlikeye sokan, karmaşık bir süreç olacaktır bu.

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde yaşamış Amerikan yazarları arasında, hayatı Scott Fitzgerald'ınki kadar özenle araştırılmış başka biri yok. Zelda'ya ilişkin çalışmalar ise çok daha az.

Yazara ait ilk biyografilerin çoğunda önemli de olsa yan roldedir Zelda, neredeyse ona yamanmaktan başka bir şey yapmaz. Çoğunluğu erkek kimi yaşamöyküsü yazarları tarafından, yazarın yeteneğinin tükenişinden öncelikle o sorumlu tutulmuş ve açıkça suçlanmıştır. Başlı başına bir kişi olarak ilk kez yetmişli yılların başlarında, Nancy Mitford ve Sara Mayfield'ın çalışmalarında gün ışığına çıkar.

Dostları ve yaşamöyküsü yazarları nezdinde Scott Fitzgerald karakteri de tartışmalıdır. Ama yeteneği ta en başında fark edilmiş, önemsenmiş, tanınmış ve çeşitli biçimlerde dile getirilmiştir. Adını ölümünden sonra da yaşatmak üzere, kendi bildiği yoldan yürümüştür. İlkgençlik günlerinden beri tuttuğu günlüklere, başrolde hep kendisinin bulunduğu heyecan verici olayları -zaman zaman diyalog biçiminde- yazmış; insanlara, nesnelere ve dışsal durumlara, ayrıntılara ilişkin gözlemlerini saymış dökmüş; kulağına çalınan konuşmaları, düşünce kırıntılarını not almıştır. Scott'ın yaşama düzen verme ve orada kendine bir yer edinme dürtüsü dikkat çekici ölçüde erken biçimlenmiştir. Henüz on beş yaşında tutmaya başladığı "Thoughtbook", yani "Düşünce Defteri"nde yer alan ilk betimlemeler, yaşamöyküsü yazarı Matthew Bruccoli'nin işaret ettiği gibi, onun "bir deneyimi ancak yazarken gerçekten yaşayabilen biri" olduğunu gösteriyor. "Doğuştan" yazar olmanın şaşmaz göstergesidir bu, tabii bir de benmerkezciliğin; Fitzgerald'ın kendini ve ilk roman kahramanlarını tanımladığı tabirle "romantik benmerkezci"nin.

Hemen hemen edebi kariyeriyle birlikte 1919/20'de tutmaya başladığı bir çeşit hesap defterine ("Ledger") 1937'nin sonuna dek bütün gelir giderlerini kaydeder. Defteri beş bölüme ayırır: Başlıca edebi eserleri (yazıldığı yer ve tarihle birlikte romanları ve hikâyeleri); yazıdan elde ettiği gelirler; daha küçük muhtelif metinler (ve getirileri); Zelda'nın gelirleri ve son olarak hayatının kaba taslak bir öyküsü. En kaotik dönemlerinde, sözgelimi alkolizminin doruk noktalarında veya Zelda'yla aralarının iyice bozulduğu zamanlarda bile titiz bir muhasebeci gibi kayıt tutmaya devam eder: Bu kayıtlar, parayla haşır neşir olmayı becerememeyen birinin hayatın üstesinden gelmek için giriştiği iç sıkıcı denemeler olarak görülebilir. Bu "hesap defteri" hem

nesnel hem insani olması bakımından birinci sınıf bir belgedir. Çalışmalarının kullanılmamış ama hâlâ değerlendirilebilir bölümleriyle -kimisi Zelda'nın günlüklerinden ve mektuplarından alınma!- diğer düşünce notları, "Noteboooks" adını verdiği defterlerde toplanmıştır. Bütün bu toplama-düzenleme girişimleri, yazar olarak her zaman kendine atfettiği büyük öneme ve bir değil pek çok bakımdan örnek olduğu inancına işaret ediyor.

Zelda söz konusu olunca bir karşılaştırma yapmak imkânsız. Zaten Scott günlüklerine hemen el koyuyordu. Özgünlüğünden pek çok iz taşıyan mektuplarıysa çeşitli yazışmalar arasında dağılıp gitmiş durumda. Tıpkı yaşamöyküsü gibi edebi varlığının da tam olarak gün ışığına çıkarılması, -kuşkusuz yeni kadın hareketinin de etkisiyle- ancak son yirmi beş yılda olan bir şey. Bunu, ona biçilen rolle gerçek kimliği üzerine kafa yoran birkaç yeni münferit araştırmaya ve daha önce sözü geçen iki biyografiye borçluyuz.

Doğru ve bütün bir Zelda imgesine ulaşılmasında, bu beraberlikten doğan tek çocuk Scottie Fitzgerald Lananhan Smith'in de büyük payı var. Yayınlanan metinlere ve Zelda Fitzgerald'ın geç dönem resimlerinden oluşan sergiye sunuş hazırlamak ve danışmanlık etmek dışında, M. J. Bruccoli'yle birlikte -kişisel açıklamalar, günce notları, mektuplar ve fotoğraflar gibi- sayısız ayrıntıyı tarayarak anne ve babasının yaşamının eşsiz bir "suretini" çıkaran görülmeye değer bir albüm olan *The Romantic Egotist*'i hazırlamıştır.

Bizse burada kusurları görmezden gelen bir tarafgirliğe veya tatsız suçlamalara kaçmadan, karakter ve yeteneğin, kişisel alt yapıların ve yaşam koşullarının, tarihsel dönemin ve kaderin biraraya gelerek Scott Fitzgerald ve Zelda Sayre'yi nasıl bir araya getirdiğini ve sonra da onları nasıl ayırdığını anlamaya çalışacağız.

F. Scott Fitzgerald

1896-1918

FRANCIS Scott (Key) Fitzgerald, Ortabatı'mn kuzeyinde, St.Paul/Minnesota'da 24 Eylül 1896'da dünyaya gelir. Art arda gelen ölümlerle iki kız ve bir erkek çocuklarını kaybeden ailenin ilk çocuğudur, şüphesiz özel bir ilgiyle büyütülür. Scott'ın ona ilişkin tasvirlerinden ve fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla babası sessiz sakin, iyi giyimli bir centilmendir. İrlanda kökenli ve Katoliktir, asil ruhlu ve iyi ahlaklı olduğu söylenir; ancak 19. yüzyıl sonunda Amerikan iş dünyasının sert koşullarında çok geçmeden başarısız olacaktır. Yine İrlanda kökenli bir Katolik olan annesi Mollie (kızlık soyadı McQuillan) toptan gıda ticaretinde iş tutup zenginleşmiş büyük bir ailedendir, Scott Fitzgerald daha sonra onları bir zamanların yoksul İrlandalı "patates yiyicileri" diyerek horlayacaktır. Scott'ın çocukluk ve gençlik yılları boyunca ailenin hayatı yollarda geçer, senede bir taşınma âdet haline gelir.

Önde gelen ailelerin -başka deyişle demokratik Yenidünya'nın aristokrasisinin- bulunduğu, dünyaya yön veren kibar Doğu'yla taşra sayılan Ortabatı arasında gidip gelirler.

Ailenin baba tarafından New Englandlı olması genç Scott için önemlidir. 1814 tarihli Amerikan Ulusal Marşı *The Star-spangled Banner*'ın yaratıcısıyla (diğer adı bu yüzden "Key"dir) akraba olmasına da değer verir, gerçi gururla öne sürdüğü kadar yakın bir akrabalık değildir bu.

Babanın hasır mobilya imalathanesi 1897 yılında yaşanan ekonomik krizde iflas edip üzerinden on yıl geçmeden kendisi de New Yorklu bir sabun firmasındaki temsilcilik işinden olunca, aile Ortabatı'ya, St. Paul'e geri döner. O andan sonra, mal mülk sahibi büyükannenin serveti oradaki asıl geçim kaynakları olur, Louisa McQuillan damadına gıda toptancılığında mütevazı bir iş de kurar. Ailenin sosyal statüsünün düşüşü on bir yaşındaki Scott'ı sarsar. O zamanlar "hep beraber fakirhaneye düşmemeleri için" dua ettiğini hatırlayacaktır daha sonra. Oysa bu söz konusu bile değildir.

St. Paul'de Kuzey'in izleri görülür: Sarp kayalıklar, ardı arkası kesilmeyen sular ve buz gölünden esen temiz hava. Scott'ın çocukluk yıllarından beri kurulan büyük kış panayırı ve en büyük eğlencesi "Buzdan Şato", yayımladığı ilk öykü kitabı *Flappers and Philosophers*'da (1920) yer alan esrarengiz bir hikâyede anlatılır.

Bölge, kısmen şüpheli anlaşmalar yoluyla "edinilmiş" eski Kızılderili topraklarıdır. St. Paul şehrinin nüfusunun on bini bulduğu 1862 yılında Sioux'lar büyük bir kıyımla geri püskürtülürler, bu olay nehrin yukarısındaki ıssız yerlerde oturanlara yıllar boyu korku salar.

18. yüzyılda bu bölgeye ünlü Kuzey-Batı pasajının peşindeki gemiler uğramıştır. Gemiyle ulaşıma imkân veren Mississippi buraya çok yakındır. Bölge, 19. yüzyılda hızla gelişecek bir ticaret merkezi için adeta biçilmiş kaftandır: Kürk ve deri ürünleri ilk sırayı alır, toptan gıda ve tekstil ticareti onu izler, özel bankaların ardından bir de kamu bankası kurulur. Ve erkenden bir tarihsel bilinç gelişir. 1849'da

Minnesota denen bu bölgenin başkenti -daha doğrusu merkezi- olur St.Paul. Aynı yıl bir "tarih kurumu" oluşturulur. (Bugün geçmişlerine duydukları ilgi, yeni ve dikkat çekici postmodern binasıyla "Living Historical Museum"un zengin kütüphanesinde ve hem kent hem bölge tarihi üzerine yoğun çalışmalar yaparak kültür mirasını koruyan araştırma merkezinde gösteriyor kendini.) Şehir ilk baştan her çeşit ve kökenden "kültür kurumuyla" donatılır: Okullar, kolejler, seminerler; kent halkının ve burada yerleşmiş farklı mezheplerin -ki içlerinde Katolikler güçlü bir konuma sahiptir- oluşturdukları kurumlar gelişir. Yalnız ticari değil, kültürel çıkarlar da söz konusudur.

St.Paul, toplumsal ve ekonomik bakımdan en parlak günlerine seksenli yıllarda erişir: Amerika'nın kuzeybatısını dolaşacak demiryolu hattı Great Northern Railway'in başlangıç noktası olur. Büyük demiryolu kurucusu James Jerome Hill eserini inşa eder.

Kentin en gösterişli caddesi Summit Avenue, Mississippi'nin yarım dairelik bir kavis çizdiği yerin yukarısındaki kayalık platoda yaklaşık altı kilometre boyunca uzanır. Hemen girişte, Hill Roma'daki St. Peter'e "öykünen" anıtsal katedralin tam karşısında hâlâ bütün etkileyiciliğiyle duran sarayını, en modern teknik imkânları kullanarak, mekânları alabildiğine geniş bırakarak ve hepsini elişi enfes detaylarla bezeyerek kendisi ve kalabalık ailesi için 1887'de yaptırmıştı: Otuz iki oturma ve yatak odası, misafir odaları, en üst katta personel için konforlu bir oda; dört banyo, bodrum katında bulunan mutfakla üst katlar arasında yemek asansörü, bir balo salonu ve tavandan aydınlatmalı bir sanat galerisi! Elbette bütün bunlar göz önüne getirilirken bugünkü müzelere özgü boşluğuna bakmamalı, zira salonlar hoşsohbet eğlencelerle dolup taşarken, piyasa yapan aylaklarla gelip geçen otomobiller de caddeye canlılık katıyordu.

Son otuz yılda iş tutup zenginleşmiş göçmenlerin -öncelikle Amerika'nın doğusundan, sonra Almanya'dan, İrlanda'dan, İskandinav ülkelerinden, hatta Güney Avrupa'dan gelenlerin- yaptırdıkları ağaçlıklı, büyük bahçelerle çevrili görkemli evler, bütün tarihsel tarzlardan örnekler sunarak yol boyunca karşılıklı diziliyordu: Rönesans villaları, Barok şatocuklar, inşaat kataloglarından örnek alınmış klasik malikâneler ve Louisa McQuillan'ınki gibi kalabalık aile evleri.

Tıpkı Berlin'in 1871-73 kalkınma hamlesinden kalma Grünewald semti gibi burası da bugün hâlâ "şık bir adres." Gerçi Summit Avenue'nun biri daha az, diğeri "daha şık" iki ucu var. Toplumsal nüanslara aşırı duyarlı genç Scott aradaki farkı çok çabuk kavrar.

Oturduğu çok sayıda evden biri olan Summit 599 numarada ilk romanına son şeklini verirken, 1919'da bir kız arkadaşına gönderdiği mektupta şöyle yazar:

> "Ortalamanın üzerinde bir caddede
> ortalamanın altında bir evde
> çatı arasında bir odada
> bir yığın dert başımda..."

Sonraları bütün bu Summit ahalisi hakkında daha acımasız hükümler verecektir. "Notebook"unda yer alan ironik bir bölümde, ekonomik bakımdan kalkınan Ortabatı'nın bu vitrinlik parçasını "Amerika'nın soysuz mimarisi için müze" ilan eder. Burjuva tarzı mimari tavırların "sahte" görkemine karşılık "modern" kişinin gösterdiği, dönemiyle örtüşen bir tepkidir bu. Ama aynı zamanda kendi yoksunluk, hakkı yenmişlik duygusunun da ifadesidir.

Onu yetenekli ve güzel bulan varlıklı komşuları hiç böyle hissettirmese de, zenginlerin yanında kendini yoksul bir çocuk gibi duyumsar hep. Bununla birlikte başkalarıyla en

azından eşit olmak, hatta mümkünse hepsini sollamak yollu hırsını kamçılayan da yine (annesinin onu kusursuz giydirerek desteklediği) güzel görünümü, hayat dolu yeteneği ve yanı sıra sosyal konumuna duyduğu güvensizliktir.

Ailesinin barındırdığı birbirinden çok farklı unsurların yarattığı gerilimi hiçbir zaman tam olarak aşamaz. Pek sevmediği annesinin ailesine bağımlı oluşu -kaldı ki bakımsız, rüküş ve can sıkıcı bulduğu annesiyle birlikte görünmekten bile kaçınır- ve daha asil olan baba soyundan devraldığı iddia, onu yaşıtlarına karşı güvensiz ve kibirli kılar. Gençliği boyunca girdiği bütün çevrelerde -okuldan tatil kamplarına, hatta üniversiteye kadar her yerde- sevilmeyen biri olur. Belki de "yükselmeye" kafayı bu kadar takıp her seferinde de yanlış ata oynadığı için. Meydan buldukça caka satar, sahip olmadığı bilgilerle övünür. İtibarlı St. Paul's Academy'nin adı kötüye çıkmış "yetenekli öğrencisi" iken ailesinin isteği üzerine okul değiştirir ve Midtown Manhattan'ın birkaç kilometre kuzeybatısında bulunan Hackensack'taki Katolik Newman School'a gönderilir. Bu değişiklik çalışma ve öğrenme şevkini artırır umuduyla yapılmışsa da, başkalarınca kabul görmek dışında onu ilgilendiren tek şey yazıya odaklanmış kendi hevesleridir. Sivrilmesini sağlayan da bu olacaktır. Arkadaşları için haftalık yazılar yazar, çoğu okul gazetesinde yayımlanır. Futbolda tutunmayı dener ama başaramaz, spora pek yatkın değildir. "En başından beri Newman School'da hiç sevilmedi" diye yazıyor onu çok seven bir sınıf arkadaşı, "bunun bir nedeni de güzelliği yüzünden muhallebi çocuğu yerine konmasıydı, bedeninden yeterince hoşnut olmaması da üzerine tuz biber ekiyordu." Ama şöyle devam ediyor: "Hep yeni fikirler ortaya atardı, ayrıca keskin bir gözlem yeteneğine, kıyasıya eleştirel bir beğeniye ve kuşkucu bir zekâya sahipti." Hiç fena bir karne değil.

Biraz uyum sağlama biraz isyanla karışık Newman School yılları, okulun New York'a fırsat buldukça kaçacak kadar yakın olmasına rağmen mutsuz geçer: Bu dönem, asıl istediği şey için kaybedilmiş bir zamandır. Ne yapıp edip güç bela Princeton'a atar kapağı.

Bu büyük dilsel yeteneğin farkına varan, ayrıca bu yetenekli ve yakışıklı delikanlıdan, başarılı alter egosundan etkilenen bir adam bu ara dönemde onunla ilgilenir: Tam adı Monsignor Cyril Sigourney Webster Fay olan bu Katolik rahip, kısaca Peder Fay, dış görünüşü itibarıyla çiğliğe varan çirkinlikte bir adamdır: biçimsizce şişman, miyop ve tiz seslidir; ama aynı zamanda parlak bir zekâya, yüksek kültüre sahip, dünya edebiyatına -özellikle Fin de siècle'e: Huysmans, Wilde, Swinburne'e- hakim ve tutkun biridir, ayrıca mükemmel bir hatip ve düzeyli sohbeti, nükteli konuşmaları, ince zevkiyle bulunmaz bir dosttur. Genç Scott'ın eğitimiyle bir baba gibi ilgilenir - kuşkusuz homoerotik etkiler de taşıyan bir ilişki söz konusudur. Onu yeteneği konusunda yüreklendirir, edebi ilgisini yönlendirir, bilgisini genişletir, sarsıntıya uğramış inancına güç verir ve nihayet zor geçen bir ergenliğin buhranlarında Scott için en önemli kişi olur. Bir diğer öğretmeni değerli "homme de lettres" [edebiyatçı] Shane Leslie gibi önemli insanlarla tanışmasını sağlayan da Fay'dir. Önce Princeton'da, ardından orduda bulunduğu dönemlerde de Scott'tan sevgisini ve ilgisini esirgemez.

İlk romanı *This Side of Paradise*'ında [Cennetin Bu Yakası] Fitzgerald onu Monsignor Darcy adıyla kişileştirir. Peder, Scott'ın romandaki ikizi Armory Blaine'e şöyle yazar: "Karakterinin bazı özelliklerine güvenebilirsin, ama onları başkalarıyla paylaşmak konusunda dikkatli olmalısın. Duyarsızsın, handiyse muhabbet özürlü, kurnazlığa kaçmayan keskin bir zekâya sahipsin ve burnun havada, ama mağrur değilsin... muhakkak başarılar ve bozgunlar göreceksin, tıp-

kı gençliğimde benim yaptığım gibi, ama fikrini açık tut, eğer ki mecnunlar veya bilgeler seni eleştirmeye yeltenirse, onları o kadar da yürekten dinleme..." Genç adamın kabul görmeye muhtaç benliğini açıktan açığa besler Fay-Darcy, ama -bilge olduğu kadar mecnun- eleştirir de onu. 1919'daki ölümü Scott'ı derinden sarsar.

Bugün olduğu gibi o zamanlar da Amerika'nın en saygın üniversitelerinden biri olan Princeton'a girerek amacına ulaşır: Artık Fitzgerald da, üstün nitelikli bir eğitim-öğretim tarafından kucaklanan, böylece toplumsal statüsü ömür boyu garanti altına alman o "mutlu azınlığa" aittir.

Princeton'a giriş büyükanne McQuillan'ın öldükten sonra kızı Mollie'ye bıraktığı miras sayesinde mümkün olur. Sosyal eşitlikler sorununun parasal yanı, Fitzgerald için böylelikle çözülmüş görünüyor. Gelgelelim daha önce St. Paul's Academy ve Newman School'daki arkadaşlarıyla yaşadıklarının aynı burada da tekrarlanır.

Onun hayal ettiği Princeton "Amerika'nın en eğlenceli şehir kulübü"dür; çoğunlukla aristokrat, hoş görünümlü, zeki ve genç avarelerin bulunduğu bu yerde ya futbolda hüner göstererek ya da toplumsal hayatta girişken davranarak sivrilmek gerekir. Bu yüzden kulüplerden birine üyelik farzdır, özellikle her yıl -her zaman avantgard olmasa da- yeni bir tiyatro oyunuyla sahne alan "Triangle Club" en makbulüdür. Scott henüz St. Paul'deyken "Elizabeth Drama Kulübü"nde (kastedilen Shakespeare'in çağdaşı olan Ingiltere Kraliçesi Elizabeth değil, ama iktidarlı olduğu kesin kulüp müdiresi Elizabeth'dir) dört oyunuyla başarı kazandığı için burada da kendisi için şans görür. Ancak okulda aldığı notlar öyle zayıftır ki önce giriş sınavını vermesi gerekir. Yaşamöyküsü yazarlarından birinin söylediğine göre, sınav tam 24 Eylül 1913'te, yani Scott'ın on yedinci doğum

gününde yapıldığı için öğretmenlerin biraz müsamaha göstermiş olması mümkündür.

Bu sevinçli ama zorbela hak edilen başlangıcın hemen ardından gelen deneyimler pek o kadar sevindirici olmaz: Ortabatı taşrasından gelme İrlanda kökenli genç Katolik, zengin "WASP"ların* oğullarının yanında yine mağdur hisseder kendini. Ancak bu duygu, derslerinde parlak başarılar elde etmeye itmez onu: Eskisinden de girgin, bilgiç olmayı dener. Bu çokbilmiş hali ve bitmez tükenmez nutukları öğrenciler arasında daha zeki, daha eleştirel olanlarının sinirini bozar ve tepkilerini en münasip yolla dile getirirler. Genç Edmund ("Bunny") Wilson ve John Peale Bishop (bu ikili daha sonra yirmili ve otuzlu yılların Amerikan edebiyatında önemli rol oynar), Scott'ın ağzından yazdıkları alaycı bir şiirde onun bütün zaaflarını insafsızca ortaya dökerler:

"Hep öyle zekiydim ki,
zeki üst sınıf insanları da
önemserdi beni.
Bir şiir yazardım, sanki Browning'den
bir oyun, sanki Shaw'dan
ve roman tıpkı Meredith'ten..."

Aslında Scott'ın ihtiyaç duyduğu şeyi başkalarından söke söke aldığını gösteren bu hain hiciv, iki yazarının Scott'ın en yakın ve önemli dostu haline gelmesini engellemez yine de. Bu da yeteneğinin ve canayakın, yüce gönüllü tabiatının ona sağladığı bir kazançtır. Onu dinleyen ve ne kadar eleştirse de niteliklerini kabul eden biri onu kazanmış demektir.

Scott'm gittiği üniversiteyle ilişkisi de pek takdir edilesi cinsten değil. Yayıncısı ve yaşamöyküsü yazarı Arthur Mi-

(*) WASP: White Anglo-Saxon Protestant, [Beyaz Anglosakson Protestan] - ç.n.

ezener "Fitzgerald, Princeton'ı 'demokratik olmaması' yüzünden eleştirmez" diye yazar, "snobluğu aristokratlığa yeğlediği için eleştirir." Takındığı pek çok tavırda açıkça snob olan birinin bu yargıya varması ilginç.

Scott Fitzgerald'ın zorunlu dersler arasında önemsedikleri için bile yeterince gayret göstermemesinin bir başka nedeni de, bütün şöhretine rağmen bu üniversitedeki kimi İngilizce öğretmenlerinin adeta yetenekli öğrenciler soğuyup uzaklaşsın diye dersleri adamakıllı sıkıcı, tekdüze hale getirmesiydi. Bir kez 1927'de o günleri anarken birkaç iyi profesörün "öğrencilerde ilgi, hatta heyecan uyandırmayı bildiklerini" teslim edecekti. "Gel gör ki okutmanların dersliklerinde tez zamanda can verecek bir ilgidir bu," zira "hararetli tartışmalar bu ılıman mizaçlı, şairane beylere göre değildir."

Büsbütün nefret ettiği bir öğretmenin sönük ifadelerini olduğu gibi defiere geçirmektense şunları yazar Fitzgerald: "Bu adam... korkunç. Burada böyle, sıkıntıdan patlamak üzere oturuyorum ve adamın İngiliz şiirini katledişini dinliyorum... Bir sürü öğrencinin İngilizce dersini onun yüzünden bıraktığı söyleniyor..." Yerine göre umursamaz, bazen de kışkırtıcı tavırlar alır Scott. Sıkça yaptığı gibi derse geç kaldığı günlerden birinde şöyle karşılık verir: "Efendim, benden dakik olmamı beklemek saçma olur. Ben bir dahiyim!"

Şaka yollu söylenmiş bile olsa, bu örnek kendini nasıl gördüğünü açığa vuruyor. Genç Fitzgerald -en azından kendi tahayyülünde- sanatçıyı "toplumdışı biri" olarak tanımlayan, temelde geleneksel imgeye uyuyor. Meydan okuduğu topluma dehası sayesinde galip gelen bu sanatçı figürü, 19. yüzyıl ürünü olmakla birlikte içerdiği tüm "yenilikler" ve tamamen farklı sanat anlayışıyla 20. yüzyıl boyunca da etkisini sürdürür. İlginçtir; kafasındaki bu imgeye rağ-

men vargücüyle peşinden koştuğu şey de yine meydan okuduğu cemiyete, yani üst sınıfa benzemek; ona ait olmaktır. Daha sonra New York'taki çevresini oluşturacak en yakın arkadaşlarından hiçbiri bu çelişkiyi Scott Fitzgerald kadar derinden yaşamaz; o ise içinde kök salmış toplumsal güvensizliği hiçbir zaman söküp atamayacaktır.

Princeton da hüsranla sonuçlanır. Scott'ın elde ettiği dereceler mezuniyet sınavına girmesi için yeterli değildir. ABD'nin en eski üniversite dergisi *Nassau Lit.*'te yayımlanan şiirleri ve düzyazılarıyla "Triangle Club"da sahnelenen oyunları sayesinde sivrilmiştir yine de. "Juvenilia", diye tabir ettikleri "gençlik günahları"dır bunlar, ama potansiyel yazma yeteneğinin ve edebi coşkusunun da kanıtıdır aynı zamanda. Fitzgerald'ın ölümünden dört yıl sonra yayımlanan bir makalede onun hayranlığını kazanmış az sayıda öğretmenden biri olan Christian Gaus, tehlikeli ölçüde yetenekli öğrencisini şöyle anlatıyor: "Disipline hiç gelemezdi... Hep dünyaya hükmetmek, "Triangle Club"ın başkanı olmak ve kampüsün en büyüklerinden sayılmak arzusuyla yanıp tutuşurdu. Edebiyat bilgisi arkadaşlarına göre çok daha yetersizdi, ama sanatın sorunları ve yöntemleriyle en derinden ilgilenen oydu..."

Üniversitede beklenen başarısız sona varmadan, 1917'de Amerika Birleşik Devletleri savaşa girer. Scott'ın arkadaşlarının çoğu -birbiriyle çelişen nedenlerden- gönüllü olarak orduya katılır. Genellikle görev duygusu, macera hevesi ve ölüm tutkusunun bir karışımıdır sebep. Bu kuşağın "halet-i ruhiyesi"nin bir parçasıdır bu.

Temkinli Edmund Wilson sıhhiye eri olmak üzere eğitim alır ve Fransız cephesindeki hastanelerde ağır tecrübeler edinir. Gönüllülere Fitzgerald da katılır. Onu buna iten nedeni annesine yazdığı bir mektupta soğukkanlılıkla anlatır: "Ordu

konusuna gelince, lütfen trajediden veya kahramanlıktan söz açmayalım, ikisi de bana eşit derecede uzak... Bu konuya soğukkanlılıkla yaklaştım ve 'Vatan için oğlunu feda et'e karnım tok... Sonuçta gitmeye karar verdim- öncelikle toplumsal nedenlerden." Ardından şu cümle gelir: "Hayata derin bir karamsarlıkla bakan biri için tehlike düşüncesinin hiçbir caydırıcılığı olamaz. Hiç bu kadar dengeli olmamıştım." Bunlar yirmi bir yaşındaki birinin düşünceleri. Yaşına göre hem tipik, hem de onu tüm farklılığıyla karakterize eden ifadeler. Olağanüstü bir durum karşısında ortaya çıkan yoğun rahatlama görülüyor burada, bir de kendini kandırma: Her seferinde görüldüğü üzere, pek fazla kişisel cesarete sahip değil. Belki de buna engel olan duyarlı hayalgücü ve içedönüklüğüdür. Hayalinde o bir savaş kahramanıdır yine de. Her zaman olduğu gibi arzuladığı hedef, onun için gerekli her gerçek çabadan önce gelir. Savaş, kuşağının kaderini belirleyen bu olay, siyasi bakımdan onu pek az ilgilendirir.

Ekim 1917'de gerekli sınavları verdikten sonra teğmen olarak orduya katılır. İlk iş, ünlü erkek terzisi Brooks Brothers'a şık bir üniforma sipariş eder. Gittiği ilk eğitim kampı St. Paul, ikincisi Kansas City yakınlarındadır. Burada eğitim aldığı kişi çok sevilen genç yüzbaşı Dwight Eisenhower'dır. Ancak Scott'ın askerliği Princeton'daki öğrenciliği kadar başarısızdır. Askeri bilgisi kıttır, komuta edeceği "adamları"na karşı hiçbir sorumluluk duymaz. Ama görev sırasında karşılaştığı bütün "tacizlere", bütün "rahatsız edilmelere" rağmen askerlik eğitimi boyunca fırsat bulduğu her yerde yazı yazar: Dizlerinin üstüne koyduğu "Piyade eri için kısa talimatlar" kitapçığının arasında gizli gizli ve serbest olduğu her dakikada ayan beyan yazar. Yaşıtları için bir "kült figür" olan genç İngiliz lirik şair Rupert Brooke'tan esinlenerek dizeler döktürür ilk başlarda. Ardından, kendisi ve kuşağı hakkında her şeyi anlatacağı bir roman yazmaya koyu-

lur, şimdilik ona *The Romantic Egotists* adını verir.

O sıralardaki ruh halini, ilk romanı *This Side of Paradise* adıyla yayımlandıktan altı ay sonra *Saturday Evening Post*'a (daha sonra çok sayıda hikâyesini de iyi paralar karşılığında yayımlayacak popüler bir gazete) yazdığı bir yazıda betimler.

"Sadece üç aylık ömrüm kalmıştı -o sıralar bütün piyade erleri sadece üç aylık ömürlerinin kaldığını düşünüyordu-, ve ben, dünyaya damgamı vurmamıştım henüz... Ama insanı için için yiyip bitiren böylesi bir ihtirası tek başına dindirmeye yetmez savaş. Her cumartesi saat birde, haftalık çalışma biter bitmez er gazinosunda aldım soluğu ve dumandan gözün gözü görmediği bu salonda yüksek sesli konuşmalar ve gazete hışırtıları arasında, önümdeki o üç ay boyunca hafta sonları çalışarak yüz yirmi bin sözcükten oluşan bir roman yazdım."

İlk kitabını yayımlamış yirmiüç yaşındaki bir yazarın kendini yorumlama ve "tanıtma"da gösterdiği bu buyurgan ustalık hayret verici; öte yandan söyledikleri gerçeği yansıtıyor: Tamamen kitabına yoğunlaşmıştı. Tüm varlığıyla yazının emrindeydi. Orduda üstlerinden gelen -şüphesiz haklı- tüm eleştirilere rağmen bu genç adam, gerçekten de edebi misyonu tarafından ele geçirilmişti. Onun kadar ihtiraslı olup daha temkinli duran Edmund Wilson'ın önünde, henüz kolej günlerinde ilan ettiği hedefinde baştan sona ciddiydi. Çağının ve Amerika'nın en büyük yazarı olmaktı bu hedef.

Romanın yayımlanmasından önceki döneme ilişkin başka ayrıntılar da aktardığı bu yazı ("Who is Who- and Why" / "Kim Kimdir- ve Neden", 1920), o zaman yaşadıkları hakkında oldukça gerçeğe yakın bir izlenim sunuyor. Yine de hasıraltı ettiği birkaç şey var: Avrupa'daki savaşa hiç gitmeden üniformasına veda etmek zorunda kalışı, kahraman olamadan 1918'de Montgomery (Alabama) yakınlarında

Sheridan'daki üçüncü eğitim kampındayken daha sonra evleneceği "Güneyli kız"la tanışması ve onu kazanıp elinde tutmakta epey zorlanmış oluşu. Romanını gönderdiği ünlü Charles Scribner's Sons Yayınevi'nin başeditörü Maxwell Perkins'in, ilgi göstermekle birlikte henüz pek çok eksiği olduğu gerekçesiyle kitabını geri çevirmesini ise büsbütün gizlemediği bir acı ve hafif bir ironiyle aktarıyor.

"Bundan altı ay sonra New York'a geldim ve muhabir olmak için yedi gazete yayıncısının ofisine kartvizitimi bıraktım. Yirmi iki yaşındaydım, savaş bitmişti ve gündüzleri cinayetlerin izini sürüp geceleri kısa hikâyeler yazmaktı niyetim. Ama gazetelerin bana ihtiyacı yoktu. Bir kartvizit üzerindeki ismimin yalın tınısına bakıp nihai ve kesin olarak karar veriyorlardı; gazetecilik bana göre değildi." Bunun üzerine ayda doksan dolara bir reklam şirketine girer ve gündüz reklam metinleri yazar, gece hikâyeler. Kısa zamanda toplam on dokuz hikâye yazar, ama kimse ilgilenmez onlarla. "Yüz yirmi iki red cevabını duvar süslemesi niyetine odama asmıştım. Film sinopsisleri yazıyordum. Şarkı sözleri yazıyordum. Ayrıntılı ilan taslakları hazırlıyordum. Şiirler yazıyordum. Makaleler yazıyordum. Temmuz sonunda (1919) otuz dolara bir hikâye sattım."

Para kazanmak için yapmak zorunda kaldığı "saçma işleri" zaman ve yetenek israfı olarak görür. Şüphesiz öyledir de. Ama çağın yükselen güç odaklarından biri olan ve o sıralar henüz ABD'de de "reklam" adıyla anılan bu dünyayla teması, belki de biraz daha gerçek bir yaşam deneyimi kazanmasını sağlamıştır.

Sonuçta taslak halindeki romanıyla birlikte St. Paul'e (bugün üzerinde isminin yazdığı Summit Avenue 599 no'lu eve) geri döner ve niyetinin eserini burada tamamlamak olduğunu bildirir ailesine; yetenekli oğullarının hayal kırıklığıyla sonuçlanan bütün girişimlerine karşın şaşırtıcı bir sa-

bırla karşılarlar durumu. Yirmi üçüncü doğum gününden dokuz gün önce, 15 Eylül'de romanının yayınevi tarafından kabul edildiğini öğrenir Fitzgerald. Kasımda *Saturday Evening Post*'a ilk şiirlerini satar. Bir sonraki yılın şubat ayına kadar burada yarım düzine şiiri yayımlanır. "Sonra romanım çıktı piyasaya. Sonra evlendim. Şimdi zamanımı, kendi kendime bütün bunların nasıl olup bittiğini sormakla geçiriyorum."

Keyifle anlattığı hikâyesini işte böyle bitiriyor, daha sonra yazıya dökeceği sayısız "geri dönüş"ten ilki bu.

Maxwell Perkins'in hayatına girmesiyle hem edebiyat konusunda titiz, ince beğenili bir editöre, hem de onu ciddiye alan ve ilerde en kötü zamanlarında da yalnız bırakmayacak olan bir dosta kavuştuğunu ise, bu yazıdan değil, mektuplarından öğreniyoruz.

Kendisine tavsiye edilen romanın ilk metnine gösterdiği tepki Perkins'i karakterize etmeye yetiyor: "*The Romantic Egotist*'i olağanüstü büyük bir ilgiyle okuduk, doğrusu böylesine özgün bir çalışmayla karşılaşmayalı uzun zaman oldu. Bu yüzdendir ki, onu şimdiki haliyle kabul edemeyeceğimize zorlanarak karar veriyoruz." Romanı yeniden gözden geçirmesini, kişileri daha tutarlı biçimde işlemesini ve anlatıyı birinci tekil formdan üçüncü tekile çevirmesini tavsiye eder.

New Englandlı nüfuz sahibi bir aileden gelen Maxwell Perkins, püriten değerlerden nasibini almış, hatta kimi zaman tutucu olabilen asil bir adamdır. Ama çok okumuş, entelektüel, çağdaş edebiyatta yeniye ve gelecek vaat edene düşkün, onu tespit edebilen ve yargısında şaşmayan biridir. Scott'ın idealize ettiği zeki centilmen tipine tastamam denk düşen ve tıpkı onun gibi püriten duyarlılığına sahip dört dörtlük bir adam.

Eleştirmenlerin bulguladığına göre Scott Fitzgerald'ın bütün yapıtında hiçbir cinsel sahne ya da diyalog alenen yer almaz - bugünkü anlayışın tahayyül edemeyeceği bir şey. Arkadaşları, ki bunlara Fitzgerald'daki canlılığı hep kendisininkiyle karşılaştıran Hemingway de dahil, cinsel bakımdan kişisel sorunları ve başarısızlık korkusu olduğunu söylüyorlar. Oysa görünüşünün yaydığı güçlü erotizmden emin bir erkek, bir "homme à femmes" [kadınlara düşkün erkek] gibi davranır. Bununla kalmaz, güzel ve revaçta kızlar her "züppe" için prestij meselesi olduğundan Zelda'yla karşılaşıncaya dek birçok kızla yakın ilişkiye girer. Bu kızlardan biri, Chicago'nun üst tabakasından zengin ve güzel Ginerva King onu çok etkiler etkilemesine, ama onun kendisi için pek kolay bir koca olduğunu düşünür sonra. Scott bu yenilgiyi ilk romanındaki Isabelle figüründe ince bir alayla geçiştirmeyi denese de, Zelda'yla tanıştığında acısı henüz tazedir.

Zelda Sayre

1900-1918

ALABAMA eyaletinin başkenti Montgomery, Kanada sınırı yakınlarındaki St. Paul/ Minnesota'dan aşağı yukarı 1.400 kilometre uzakta, Birleşik Devletler'in güneyinde bulunur. Yüzyıl bitiminde nüfusu kırk bindir (bugün yaklaşık iki yüz bin). Amerikan tarihinde dönüm noktası sayılan ayrılıkçı savaşın sona ermesinden otuz yıl kadar sonra bile güneye özgü hayat tarzından, cazibesinden ve görkeminden pek bir şey kaybetmemiştir.

"Montgomery gelenek ve zevk sahibi bir şehirdi." Sonradan üne kavuşan bir kadın yazar doğduğu kenti yüzyıl dönümünde böyle betimliyor. "Kızıl kayalarla kaplı Alabama kıyılarının yukarısında, tıpkı Roma gibi yedi tepe üzerine kuruluydu. Buraya ilk yerleşenler Virginia ve Güney Carolina'dan... veya Avrupa'dan gelmişlerdi. Montgomery'yle eski kıta ülkeleri arasında güçlü bağlar vardı." Siyasi kısıtlamalar ve restorasyoncu eğilimler yüzünden 1740'larda çeşitli Alman krallıklarından ve beyliklerinden kaçıp Amerika'nın güneyine gelen bir grup liberal ve eğitimli Alman da buraya ilk yerleşenler arasındaydı. Kendileriyle birlikte düşünce

özgürlüğü, şüphecilik ve hoşgörü de getirdiler. Oysa güney eyaletlerinin muhafazakâr toplumları onları daha ziyade tekinsiz "özgür düşünce" taraftarları olarak görüyordu. (Daha sonra kiminin çocukları ve torunları bu dönüşümcü isyanın bayrağını devralıp Amerika ve Avrupa'da yirmili yılların kültür sahnesine taşıdı.)

1819 yılında kurulan ve ancak yirmi yıl sonra kent halini alan Montgomery, iç savaş sonunda (1861-1865) kuzeyden ayrılan güney eyaletlerinin tarihinde özel bir yere sahiptir: Konfederasyonun ilk başkenti ve ilk Beyaz Saray'ı; on bir güney eyaletinin bağımsızlığının ilan edildiği ve ilk başkan Jefferson Davis'in oturduğu klasik mimari tarzındaki bu sevimli ve sade bina, bu kentin tepelerinden birinin üzerinde bulunuyor. Yüzyıl kadar önce bütün bunlar ders kitabından çıkmış kuru bilgiler veya turistik hoşluklar gibi durmuyordu pek tabii, ama şimdi öyle durduğu muhakkak.

Büyük kayba yol açan iç savaşın ve ayrılığın çok boyutlu nedenleri tarihsel açıdan tam olarak aydınlatılmış değil bugüne dek. Kölelik konusundaki çatışmaları ve köleliğin kaldırılışının Güney eyaletlerini ekonomik bakımdan geriletmesi dışında, yaşama biçimi ve düşünüş tarzı açısından da Kuzey ve Güney hep birbirine karşıt gelişmiştir. Tarihsel-politik söylemler bir yana, -William Faulkner'dan Tennessee Williams ve Joan Didion'a- birçok Amerikan yazın ustası bu farkın değişik yüzlerini ortaya koymuştur. Güneyi en sert biçimde eleştirenler, yine güneyli yazarlardı. Bunlardan Sara Haardt-Mencken'in 1922'de yayımlanan "Strictly Southern" adlı hikâyesi fanatik güneyliler tarafından "halkın huzurunu bozduğu" gerekçesiyle reddedildi. Montgomeryli siyah vaiz Martin Luther King 1953'de büyük yankı bulan otobüs boykotuyla ırk ayrımcılığına karşı ilk adımı attığında, ırkçılığın kötücül çağrısı henüz dinmemişti güneyde. Gerisi malum.

Yukarda alıntılanan 1905 doğumlu kadın yazar, Montgomery'yi anlattığı yazısına ironiyle devam ediyor: "Çocukluk yıllarımızda aristokrat geleneği hâlâ bütün gücüyle sürüyordu ve 'snob', dört harfli bir küfre dönüşmüş değildi henüz. 'Barış ve huzur paranın satın alabildiği en büyük lükstür' ya da 'Kadının adı ancak üç kez yazılır: Doğduğunda, evlendiğinde ve öldüğünde.' gibi özlü sözler hâlâ pek modaydı." Biraz mesafeli, biraz da iflah olmaz bir hayranlıkla hatırlıyor: "Yazları Montgomery sıcak, nemli olurdu ve bunaltıcı... ama uzun süren akşamlar yavaş yavaş duman mavisi bir alacakaranlığa gömüldüğünde o boğucu günlerden geriye serin, büyülü bir saat kalırdı: 'ilk karanlık.'"

Zelda Sayre yeni yüzyılla birlikte doğar. Yüksek mahkemenin nüfuzlu hakimi Anthony Sayre ile karısı Minnie'nin (kızlık soyadı Machen) en küçük kızlarıdır. Kardeşlerinden birkaç yaş küçük Zelda'yı doğurduğunda kırk yaşındadır annesi. Fitzgerald'ın annesi Mollie'nin tam tersine Minnie son derece bakımlıdır; tükenmek bilmez bir enerjisi, sosyal ve düşünsel ilgileri ve uzun hayatının acı tecrübelerle sınadığı neşeli bir tabiatı vardır. Güneyli üst sınıftandır. Babası birkaç riskli ama akıllıca girişimden ve içsavaş sırasında kendini tehlikeye sokmayan bir iş çevirdikten sonra sayılan bir hukukçu ve toprak sahibi olarak Kentucky'ye yerleşmişti. Minnie ailenin sanata yatkın üyesiydi. Yazdığı şiirler yerel gazetede yayımlanır (yukarda bahsedilen özlü sözleri o zamandan yalanlıyor bu) ve amatör tiyatroda küçük temsiller sahnelerdi. Aslında büyük bir azim ve önü alınmaz bir tutkuyla bağlıydı tiyatroya, ne var ki duyar duymaz babasını çileden çıkaran da bu oldu: Sahneye ancak ölüsü çıkar, buydu kesin hüküm ve o günlerde kararlar sıklıkla babalar tarafından veriliyordu. Bütün umutları suya düştü Minnie'nin ve Long Island'ın önde gelen ailelerinden birinin

oğluyla, başarılı genç avukat Anthony Dickinson Sayre ile büyük bir aşk filan duymaksızın evlendi.

Aile ucu ucuna geçiniyorduysa da Zelda'nın doğduğu ortam oldukça sağlam ve güvenli görünüyor.

Minnie Sayre "iyi anne" dedikleri cinsten biri olmakla beraber -hatta Zelda için bundan da fazlası olacaktır- bir seferinde kaç çocuğu olduğu sorusunu yaklaşık olarak yanıtlar: beş ya da altı. Aslında hiç çocuğu olsun istememiştir, hayallerini kariyer yapmak fikri süslemiştir.

Bu kadının, kuşkusuz ona büyük bir düş kırıklığına malolan kendi deneyiminden yola çıkarak, pek çok yeteneğe sahip küçük kızını bu alanlardan birinde ilerlemesi için ciddiyetle yüreklendirmemiş olması şaşırtıcı. Zelda'nın dili son derece gelişkindir, çizim ve resimle uğraşır. Bununla birlikte bale dersleri alır ve zaman zaman Montgomery yüksek sosyetesinin zevki için özel toplantılarda dans eder. İşin uzmanı olduğu besbelli bir gazeteci *Montgomery Advertiser* adlı yerel gazetede şu sonuca varır: "Pawlowa gibi dans ediyor olabilirdi" ve devam eder, "ayaklarının sihrini profesyonel olarak kullanmak yerine balo gecelerinde bir sürü dansçının arasında biteviye harcıyor yeteneğini." Zelda on yedi yaşında bırakır bale derslerini - ve Minnie Sayre buna göz yumar. Inatla kendi bildiğini okuyan kızının toplumsal başarılarına sevinir, bir dediğini iki etmez ve baloların kraliçesi olmayı sürdürsün diye biraz modası geçmiş tarzda da olsa onu volanlı ve dantelli giysilerle süsleyip püsler. Geleneksel, eli iş tutmayan "güzel" rolünü, her şeyiyle eski güneye hitap eden güzel payesini, kızı için yeterince değerli bir amaç olarak görür anlaşılan. Kendini bütünüyle işine vermiş, sessiz sakin bir adam olan babası ise, ki sonra Zelda yazdığı tek romanda onu "yaşayan bir hapishane" olarak niteler, her şeyin yerli yerinde olmasına, terbiyeye önem verir

ve huzuru bozulsun istemez. Onun titiz ilkelerini -belki biraz fazlaca- törpülemeye çalışan anne, babanın yasakladığı gece kaçamaklarında kızına suç ortaklığı eder.

Bu davranışı kendi geçmişine bakıp da nasıl açıklanabilir? Peki ya Zelda'nın, her haliyle uçarı bu kızın, kendisine biçilen role hiç direnmeden razı olmasına ne demeli? Öyle ya, aptal değildir. Üstelik Montgomery'deki ilk yıllarında, daha sonra New York'da çevresinde bulunan kız erkek bütün arkadaşları, onun berrak zihninden, hazırcevaplığından, keskin gözlem yeteneğinden, esprili konuşmalarından, fantezi yüklü, hatta fantastik şeylere merakından övgüyle söz ederler. Ayrıca spora da yatkındır, en yüksek ağaçlara tırmanır, başdöndürücü yüksekliklerden her gördüğü suya atlar, yüzmeye bayılır. Arkadaşları manidar biçimde "bebek" der ona, öte yandan yılmaz gözüpekliğiyle bilinir. Kapitolün meşhur yuvarlak merdivenlerinin tırabzanından aşağı kayar. Aslında bir alıştırma sayılır bu, çünkü daha sonra evli barklı bir kadın olarak, örf âdet sahibi kibar tipleri şaşırtmak için New York'ta yapacaktır aynı numarayı...

Scott'ı hep yeniden ve yeniden büyüleyecek cesareti, sadece tehlikeli beden hareketlerinden ibaret değildir. Her insani durumda -"hem iyilikte, hem kötülükte"- açık ve dolaysızdır. Daha sonra annesi bu "kötülüğün" Zelda'nın karakterinde tastamam bulunduğunu, bu yüzden her şeye hakim olmaya çalıştığını ve istediğini alamadığında çekilmez hale geldiğini fısıldayacaktır Scott'a. Böyle de yorumlanabilir, belki doğrudur da. Tipik bir şımarık çocuk davranışından söz ediyor; elbette cansıkıcıdır bu, ama hiç de şaşırtıcı değildir. Zelda'nın "uslu kız" olmadığı aşikâr, ama "kötü" olduğu söylenebilir mi? Aileler evlenmelerini onayladıktan sonra Minnie Sayre Scott Fitzgerald'a -garantili- bir gözlemini daha aktarır: Zelda'yı "uslandırmayı" ancak Tanrı ba-

şarabilir. (Buna Papa'nın gücü yetmez.) Bu daha çok bir uyarıya benziyor. "İyi" ve "kötü"yle neyin kastedildiğine gelince, belli ki bunlar derinlemesine sorgulamaktan korkulan, püriten anlayışla yoğrulmuş, bir parça muğlak kavramlardır.

Yüzyıl dönümünde kız çocuklarının okuduğu kitapların esinlediği gibi "ele avuca sığmaz" biridir Zelda: alımlı, ama ona uygun görülen rolün gereklerine karşı her haliyle itaatsiz bir genç kız. Yine de bütün göreceği -tıpkı hikâyelerde olduğu gibi "gerçek hayat"ta da- kadınlar için "doğru olan yola" sevk edilmek ve "münasip" bir evlilikle emin ellere teslim edilmek olacaktır. Zelda'nın durumunda aile zoruyla başgöz edilmek söz konusu değildir. En iyisinin gelmesi umulur ve beklenir. Romanının başında anlattığı "o kızlar"dan biridir Zelda; "her şeyin üstesinden gelebileceklerine ve böylece yırtacaklarına inananlardan." Seçimi, anlaşılır nedenlerden ötürü ailesini pek fazla heyecanlandırmaz: Yakışıklı Scott Fitzgerald'dan hoşlanmadıklarından değil. Ama her türlü güvenceden yoksun bir "sanatçı" oluşu ve nihayet Princeton'da edindiği endişe verici alkolizm eğilimi yüzünden... Gelgelelim, bir iki tereddüt geçirmekle birlikte, Zelda iradesini ortaya koyar sonunda.

Çevresindeki aklı karışık genç insanları parmağında oynatmasının ve büyüleyerek etkilemesinin yanı sıra bir "bon coupain"dir ("iyi dost") Zelda: Her şeye katılır, asla oyunbozanlık yapmaz. Okul yıllarından itibaren belirgin biçimde erkeklerin arkadaşlığını kızlara tercih eder. Onları daha hoşsohbet; "atmosferlerini" daha çekici, onlarla birlikteyken yaşadıklarını da daha fantezi dolu bulur.

Çoğunlukla taşıdığı gizli erotik karakteri havsalası almadığından muhafazakâr toplumun gözüne daha hoş gelen yakın kız arkadaşlıklar, Zelda'nın özlemini çektiği bir şey gibi

görünmüyor. Bununla beraber kadınlarda bıraktığı hatıralar da hemen hep dostçadır. Sınırları Montgomery'yi, hatta Alabama'yı aşan geniş arkadaş çevresinin en aranılan kişisi olmasına ve ailesine duyduğu bağlılığa rağmen, bu "en küçük çocuk", hep biraz tek başınadır: Kendiyle baş başa kalıp hem büyük kardeşlerinin hem de anne babasının yaşayışlarını "alttan bir bakışla" inceden inceye gözlemleyen ve kavrayan "ufaklık".

Yüzyıl başında kadınların yüksek öğrenim görüp meslek sahibi oldukları, yalnız başlarına seyahat edebildikleri ve evlenmeden aşk yaşadıkları halihazırdaki tek yer "kültürlü" Avrupa değildi. Kızların kolej öğrenimi görmeleri o sıralar Amerika'nın "üst sınıflarında" da oldukça yaygındı. Bunun seçkin örneklerini bir taşra metropolü olan Montgomery'deki yakın çevresinde, kendi kuşağından birçok kimsede görür Zelda. Şehrin en zengin ailesinin -elbette onların bütün karşı çıkışlarına rağmen- oyuncu olan kızı Tallulah Bankhead, bunların ilkidir. İkincisi (Zelda'dan iki yaş büyük olan ve yakın arkadaş) Sara Powell Haardt, parlak bir öğrenim görmüş, zeki ve bağımsız bir kadındır. Daha sonra hicivleriyle tanınan kültür eleştirmeni ve büyük yayıncı H.L. Mencken (yirmili yılların pek çok ünlü yazarı için başlangıç platformu olacak *The Smart Set*'in ve ardından ağırbaşlı *American Mercury*'nin yayıncısı) ile evlenir ve birlikte çalışır.

Üçüncüsü ise daha önce alıntılanan yazar Sara Mayfield'dır; edebiyat öğrenimini büyük başarıyla tamamlar ve sınavdan sonra Paris'te çalışır. *Exiles from Paradise* [Cennetten Sürgünler] adlı 1971 tarihli kitabında zaman, mekân ve kişilere ait doğru bilgiler kullanarak, ama aynı zamanda bir ihtiyat mesafesi bırakarak Zelda Sayre ve Scott Fitzgerald'ın etkileyici bir portresini çizer. Bu üç kadından hiçbiri kendini geliştirmek adına ışıltısından vazgeçmiş değildir, aksine hayat dolu, dünyaya ayak uydurabilen, çevresinde olup bi-

teni anlamış ve yirmili yılların baş döndürücü New York'unda tutunabilmiş kadınlardır.

Zelda Sayre'yi benzer bir yol tutmaktan ne alıkoyar? Onu hızla değişen bir dünyanın taleplerine en az direneceği yolu seçmeye iten nedir? Eleştirmenlerinin söylediği gibi, sadece rahatına düşkünlük ve oportünizm mi? Ait olduğu kuşağı daha önce görülmemiş biçimde büyüleyen o büyük hayalden, "Amerikan rüyası"ndan onun payına düşen güzel ve zengin, şımarık ve itibarlı olmak mıydı? Ailesinden gördüğü bütün yakınlığa ve üstüne titreyen annesine rağmen eksik kalan bir şey yok muydu, tatlı bir hayat klişesini kabullenmek yerine karmaşık kişiliğini üstlenmesini ve ortaya koymasını sağlayacak bir yönlendirme, yüreklendirme, eksik değil miydi? Yoksa "yetenekli çocuğun dramı" mıydı onunki?

Zelda'nın ikilemi o kadar saydam değil, ama bıraktığı etki Scott'ınkiyle çarpıcı benzerlikler taşıyor: Scott'ın yükselme hırsına karşılık onun da insanları büyüleme tutkusu var. Scott, ailesinden ve sosyal konumundan kaynaklanan koşulları cüretkâr iddiasını taşımaya yetmedikçe kendini bütün egomanlığıyla ortaya koymak ister. O bakımdan her şeyi "yerli yerinde" olan Zelda ise, herkesi kendine hayran bırakmaya çok erken alışmış olmalı. Kolaylıkla öğrenir, ama azimli değildir. Çabalayarak sonuca ulaşmak onun yabancısı olduğu bir şeydir. İnsanlar söz konusu olduğunda - erkek ya da kadın, yaşlı ya da büyüğü fark etmez- başarı zahmetsizce onun olur, ama onun bağımlılığı da budur işte. Bütün uyuşturucularda olduğu gibi, hep daha fazlası gerekir. Bırakmayı beceremez.

Bir Aşk Hikâyesinin Arka Planı: Savaş

AMERİKAN taşrasından gelen iki yetenekli genç insan, F. Scott Fitzgerald ve Zelda Sayre, uzakta süregiden büyük Avrupa savaşının sonuna doğru, kesin tarihiyle 6 Nisan 1917'de Amerika'nın da katılımıyla savaşın daha yakından hissedildiği bir dönemde tanışırlar. Daha önce aktarılan bu karşılaşma da, savaşın beraberinde getirdiği rastlantılardan biridir.

1917, Avrupa için savaşın gelmiş geçmiş en yıkıcı yılı oldu: Hem durmadan genişleyen cephelerin her birinde büyük kayıplarla sonuçlanan askeri operasyonlar, hem de sivil halk üzerinde bıraktığı etki bakımından. Avrupa savaş yorgunuydu.

12 Mart'ta Rusya'da çar devrildi. Bolşevik Ekim Devrimi'nin ardından kasım ayında Rusya ateşkes ilan etti ve bir ay sonra da resmi bir barış anlaşması yapmadan savaştan çekildi.

Amerika'nın savaşa girişinin bir tarihçesi vardır: Ülkenin gelişimini geniş ölçüde ve derinden etkileyen bir olay burada dönüm noktasını oluşturuyor. Bu da iki yüzyıldan uzun

bir süredir Batı'ya doğru genişleyen "sınırların", yani o güne kadar göçmenlere ve aynı zamanda "tehlikeli unsurlara" kapılarını açarak ülkenin halihazırda yerleşik bulunan Doğu ve Ortabatı bölgelerinde tam bir emniyet sağlayan göç alanlarının 1890 yılında sona ermesidir.

Amerika bu değişimi ağır bir bilinçlenme krizi olarak yaşamıştır. Sınırsız fırsatlar ülkesi bir anda bu alanın daraldığını görmüş; yaşam şansı azalmış, özgürlükler zarar görmüştü. Çiftçilerin ve sanayi işçilerinin muhalif çıkışları, 1893'ten 1897'ye dek süren ve orta sınıfı da vuran ekonomik krizin sonuçlarından biriydi. (Örneğin Scott Fitzgerald'ın babası da bu durumun görece mütevazı bir kurbanı olarak düşünülebilir.) Birçokları çareyi dış ticareti büyütmekte görüyordu: Bu, ülkenin üretim güçlerini harekete geçirecek ve sosyal gerginlikleri çözecekti.

Birleşik Devletler Başkanı Theodore Roosevelt'in yerine geçen Woodrow Wilson da önceki başkan gibi Progressive Movement [İlerici Hareket] mensubuydu. "Altın Çağ" boyunca (Amerika'nın altmışlı ve yetmişli yıllardaki kalkınma devresi) ekonomik uygulamalarda yapılan yolsuzluklara sert eleştiriler getiren, püriten değerlere ve misyoner şevkine sahip güçlü bir ahlakçılıkla çerçevelenen bir reform hareketiydi bu ve iktisadi liberalizmin kontrollü bir biçimini talep ediyordu. Bu hareketin kurucuları ve önde gelenleri daha çok yeni İngiliz kültürüne dahil zümredendi. Fakat benzer inançların belirlediği emperyalist harekete egemen olanlar da yine aynı insan grubuydu. Dahası, "Anglosakson ırkı"nın kültürel olarak "geri kalmış" Afrikalılar, Asyalılar, Kızılderililer ve Güney Amerikalılar karşısında beslediği gelişmişlik duygusu, içlerinde vahim bir "üstünlük kibri"ne dönüşüyordu. Amerika için aynı zamanda bir kimlik bunalımı niteliği taşıyan 1890 krizinde, emperyalist düşünceler güvenini yitirmiş halk nezdinde geniş etki alanı buldu. Özellikle de

Güney'in ve Ortabatı'nın kırsal bölgelerinde "eskiden kalma kinlerin, nativist yabancı düşmanlığının ve antisemitizmin tuhaf bir karışımı..." (Erich Angermann) başgösterdi.

Birleşik Devletler'i müttefiklerin yanında savaşa girmek üzere teşvik etmeye karar veren Woodrow Wilson'ın pek çok nedeni vardı: Bunlardan biri Amerika'nın dünyada daha önemli bir yer edinmesini sağlama arzusu ise, kuşkusuz diğeri de, denizaltı savaşının büyük miktarda silah ve cephaneliğin yanı sıra Amerikalı yolcular da taşıyan İngiliz yolcu gemilerine sıçraması yüzünden güçlenmekte olan devletlere, özellikle de Almanya'ya duyduğu düşmanlıktı.

İlerici Hareket'in ilk başlarda kazandığı başarıları izleyen 1913 bunalımını aşmak amacıyla önce müttefiklere yüklü miktarda silah tedarik edildi, ardından da savaşa girme kararı geldi. Ekonomi ve finans devi Birleşik Devletler, Batılı güçlere verdiği yüksek kredilere ve sağladığı kolaylıklara rağmen "daha demokrat bir dünya" şiarıyla yürüttüğü bu savaştan gücüne güç katmış olarak çıkabilecekti. "Halkları uzlaştıran" Wilson'ın bütün barış yanlısı nutuklarına ve sahip olduğu görev bilincine karşın, lideri olduğu Amerikan siyaseti emperyalist eğilimlerden arınmış değildi. Wilson, Batılı müttefiklerle güçlenmekte olan devletler arasında yapılacak barış anlaşması için öngördüğü ünlü "on dört madde" bildirisi gibi ve -uzun vadede- Birleşmiş Milletler gibi daha hayırlı hedeflerinde başarısızlığa uğradı.

Aslında Amerika'nın kendisi de donanım ve organizasyon bakımından bir savaş haline yeterince hazır değildi. Avrupa cephelerinin ele geçirilişi uzadıkça uzuyordu. Çoğu eğitim görmüş kesimden gelen gönüllüler dışında halkın savaşacak gücü yoktu. Ülkenin savaş ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan üretim zorlukla sürdürüldüğü gibi ulaştırma faaliyetlerini savaşa göre yeniden düzenleme işinde de gecikildi. Cephede kalış süresinin kısalığına rağmen askerler çoğu zaman

yetersiz eğitildiğinden kayıp yüksekti. 11 Kasım 1918'de, savaş Birleşik Devletler için de sona ermiş oldu.

Nihai anlamda başka bir kıtada geçen uzak bir olay olarak kaldı. Yalnızca en yakın arkadaşlarını kaybedenler tarafından zamanında ve en feci biçimde algılandı. Yaralanıp hayatta kalmayı başaran herkes, Fitzgerald'ın bu yüzden ömür boyu kıskanacağı Hemingway gibi, "kahraman" oldu.

Ancak hastabakıcı ya da ambülans sürücüsü olarak savaşı en yakından yaşayan "kahramanlar" için ilüzyon bitmişti. Savaşın 1900'den hemen önce doğan Amerikalı entelektüellerin, sanatçıların, özellikle yazarların ve onları okuyan kuşakların bilincinde bu kadar uzun süre, bu denli derin bir yer tutmuş ve yirmili yılların kayda değer Amerikan edebiyat üretiminde böylesine sık işlenmiş olması -savaşa katılan Amerikan gönüllülerinin sayısının görece azlığı göz önüne alındığında- gerçekten şaşırtıcı.

Savaş -savaş ve erkeklik- otuzlu yıllar boyunca Ernest Hemingway'in başlıca teması olmayı sürdürür. Genç asker Nick'e dair ilk hikâyelerinde (*In Our Time* [Zamanımızda, 1925]) anlattığı dehşet verici kaybolmuşluk, 1926 tarihli ilk romanı *The Sun Also Rises*'daki [Gene Sabah oldu] Amerikalı gazeteci Jake Barnes figüründe daha da belirginleşerek kinizmle abartılmış bir umutsuzluğa dönüşür: Savaş ona erkekliğine mal olmuş, onu iktidarsız bırakmıştır. Genç bir İngiliz olan Brett'e duyduğu aşk, cinsel bakımdan tatminsiz olduğu kadar çözümsüzdür de. Brett de nişanlısını çatışmada kaybetmiş bir "savaş gazisi"dir.

Beraber bol alkollü partilerde sürterek, (o sıralar Fitzgeraldların da dahil olduğu) dolar sürgünlerinden oluşan epey karışık bir çevrenin buluştuğu Paris barlarında dolaşarak ikilemlerini unutmaya çalışırlar, ama çabaları boşunadır. Hemingway'in bu kalabalığa mesafesi başkahramanının tavrından anlaşılmaz. Bunu ancak üç yıl sonra, 1929 tarihli

asıl "savaş" romanı *Silahlara Veda*'da telafi edecektir. Bu romanında "kahramanı" Amerikalı sağlık görevlisi Frederic Henry'yi, kitlelerin gaddarca öldürüldüğü bütün şehirlerde gezdirir: Asker kaçağı olmakla suçlanır, ölüme mahkûm edilir ve sevgilisi olan genç İngiliz hemşireyle İsviçre sınırından kaçar. Ancak ruhları güvende olma duygusunu bir daha hiç tadamayacaktır: Sevgilisi ölü bir bebek dünyaya getirir ve doğum sırasında ölür. Bu romanın temel olgusu yardımsever ve angaje savaş gönüllülerinin muzaffer iyimserliği değil, aksine insanı hiçe sayan, felakete uğratan savaş deneyiminin yol açtığı kişisel yenilgi duygusudur.

John Dos Passos'un eserlerinde ise, savaşı görmüşlerin umarsız tepkisi savaşa ve ordunun bireyselliği, özgür aklı ve insan onurunu baskı altına almaktan başka işe yaramayan talim terbiye pratiğine karşı koymaya kadar varır. İbretlik "üç asker"inin kaderi (*Three Soldiers*, 1921), kişilikleri ve geride bıraktıkları yaşam koşulları bakımından taşıdıkları bütün farklılıklara karşın aynı sona ulaşır: Kişisel yıkım. Dos Passos, -Batı cephesinde ve İtalya'da görev yaptıktan sonra- antimilitarist görüşleri yüzünden savaş henüz sona ermeden ABD'ye geri gönderilmişti. Oysa 1919'da, henüz yirmi üç yaşındayken, gazeteci sıfatıyla tekrar Avrupa'ya gelecek ve Versailles'daki barış görüşmelerinde gözlemci olarak bulunacaktı. 1932'de yayımladığı ABD üçlemesine kadar -tıpkı Hemingway için olduğu gibi- onun için de tek konu, beraberinde getirdiği sonuçlarla savaştı. "Savaşa katılan" ve ölen genç Amerikan askerlerinden birinin tanınmayacak haldeki cesedinin bulunmasını, geri götürülmesini ve resmi kayıtlara "meçhul asker" olarak geçirilişini anlatırken (üçlemenin ikinci bölümü *Nineteen Nineteen*'de yer alan "The Body of an American"), Arlington'daki milli mezarlıkta, şehitlerin anısına yapılan amfi tiyatrodaki törene katılan bütün "büyükleri" öfkeli bir alaycılıkla gözler önüne serer: "...ve

Mr. Harding Tanrıya yakarıyordu ve diplomatlar ve generaller ve amiraller ve bütün yüksek rütbeli memurlar ve politikacılar ve *Washington Post*'un sosyete sayfalarından çıkma şık giyimli hanımlar orada resmen hazır bulunuyorlardı..."

Ve şöyle bitirir: "Woodrow Wilson yere bir buket gelincik bıraktı."

Dili, bir gazetecinin olayları basitleştiren haber tonuna bürünür. Görünüşte hiç etkilenmeksizin anlatır -"başka bir ülkede"- Marn'ın kıyısındaki bir hendekte kanlar içinde yatan askerlerin korkunç hikâyesini. Tıpkı Hemingway gibi o da kuru (çokça taklit edilen) ifadelerle dehşet verici olanı duygudan yoksun biçimde betimleyerek okurun heyecanını bastırır.

Savaşı yerinde deneyimleyememiş olmasına her zaman hayıflanan Scott Fitzgerald, bu eksikliğini Fransa'daki savaş alanlarına ve siper yerlerine, çok dokunaklı bir biçimde anlattığı geç bir ziyaret yaparak giderir. Tamamlanmış son romanı *Tender is the Night*'daki [Geceler Güzeldir, 1933] doktor ve psikiyatr Dick Diver, buraları bir grup arkadaşıyla "rehber eşliğinde gezer": "Şuradaki dereye bakın - iki dakika sonra varabiliriz oraya. Oysa İngilizler'in bir ayını almıştı bu - ağır ağır ilerleyen, ön sıradakiler öldükçe arkadakilerden destek bulan koca bir dünya imparatorluğu. Ve bir başka dünya imparatorluğu da ağır, çok ağır, her gün birkaç karakol daha geri çekiliyor ve bıraktığı ölüler bir milyon kanlı hah gibi yere seriliyordu. Bu kuşaktan hiçbir Avrupalı bunu bir daha yapmayacak... Genç erkekler yapabileceklerine inanıyorlar, ama işte yapamıyorlar... Bunu yapmak için sınırsız güvenceyle refah dolu yıllar, birbirinden kesin çizgilerle ayrılan sınıflar ve din gerekli olmuştu burada."

Bunlar yaklaşık on beş yıl öncesinin olayları üzerine, o sırada otuz yedi yaşındaki Scott Fitzgerald'ın kahramanına söylettiği düşünceler.

Scott Fitzgerald hiçbir zaman "politik beyin" olmamıştır, ama zamanın ruhuna ilişkin eşi görülmemiş bir sezgiye sahiptir. Dick Diver'm kanaati ise, -"Bu kuşaktan hiçbir Avrupalı bunu bir daha yapmayacak"- İkinci Dünya Savaşı'nın daha beter kırıp geçirdiği bu kuşağın pek çok çocuğunun düştüğü yanılgıydı.

Bu tür uç deneyimlerin akıl almazlığının ve çağın görkemli yeniliklerinin hakkını verecek bir dil, -Gertrude Stein'm yanlış anlaşılmış, ama çok da isabetli tanımlamasıyla- kayıp kuşağın bütün eli kalem tutanlarının özlemidir.

Scott Fitzgerald da dahil. "Flapper"ının ve onun yakışıklı şaşkın kavalyesinin kaba saba gündelik dilini ve "çağ jargonu"nu yeni keşiflerle kusursuzca işler. Kişilerini her zaman açıklayıcı yorumlara gerek duymadan ortaya koyduğu ilk kitaplarındaki diyaloglar için geçerli değil bu sadece. Zelda'yla birlikte boğulana dek içine battıkları savaş sonrası Amerikan toplumunun ironik yorumcusu olur gitgide. Hemingway -poz vermekten değilse de- toplumdan elini eteğini çekerek tehlikeli, egzotik maceralara atılırken, Dos Passos da insafsız bir toplum eleştirmenliğine soyunur.

Bu -her zaman mutlu olmayan- "mutlu azınlığın" sahte pırıltısını hem büyülenerek, hem büyüleyerek anlatmaya kendini fazla kaptırdığı için başta İngilizler olmak üzere pek çok eleştirmen kınar Scott Fitzgerald'ı. (ABD ve İngiltere'nin yaşam biçimleri ve edebiyat anlayışları arasındaki fark, o yıllarda henüz şaşırtıcı ölçüde büyüktür. İki tarafın birbirini tanıyıp anlaması, T.S. Eliot, Ezra Pound, Ford Maddox Ford ve H.L. Mencken gibi aracı görevi gören yazarların ve çok sayıda keskin görüşlü ve eleştirel küçük edebiyat dergisinin -*Little Review, Transatlantic, The Smart Set* vb.- ortaya çıkmasıyla ilk olarak yirmili yıllarda başlar.)

Ancak düzmece geçmişe sahip bir kaçakçının trajik portresini çizdiği *The Great Gatsby* [Muhteşem Gatsby]

(1925), Fitzgerald'ın bu toplumun ölümcül ikilemini bütün şeffaflığıyla görebildiği ilk romanı değildir. Zelda'yı ve kendisini tanınacak kadar açık biçimde ve hiç kayırmaksızın anlattığı ikinci romanı *The Beautiful and Damned* [Güzel ve Lanetli] çalkantılı yirmili yılların daha o zamandan büyüsü bozulmuş bir resmini çizer. Çiftin evliliklerinin ilk iki yılının edebi meyvesi olan kitap 1922'de yayımlanır ve eleştiri alanında büyük yankı bulur.

"Cennetin Bu Yakası" ya da Düğün

TEKRAR geriye dönelim. Sahne Montgomery (Alabama), 1918 yazı. "Güneyli güzeller" kent yakınlarındaki Sheridan kampından gelen yakışıklı genç subaylarla yaz balolarında ve sair zamanlarda gönül eğlendirmektedirler. Çoğu yaşamöyküsü yazarı Scott Fitzgerald ve Zelda Sayre'nin ilk karşılaşmasını sanki gerçekten harcıalem bir romanın girişi gibi anlatıyor. Gerçi çıkarsama ve sonuçlarında bundan ayrılıyor ve müjdeledikleri mutlu sondan da uzaklaşıyorlar, el mahkûm. Kimisi de, söz konusu çifti en yakından tanımış yaşıtlarının da kendilerine sorup durdukları şu soruyu yöneltiyor: Bu ikili nasıl bir çift olabildi? Güney'e özgü dolu dolu yaşamın çok alışılmadık, geç bir örneği olan ve durmaksızın coşan ve coşturan bir topluluğun cazibe merkezi, hayranlık uyandıran güzeli olmak isteyen bu kız, Zelda ve kuzey Ortabatı'dan gelen ve -kadınlardan gelen dürtülere karşı tüm açıklığına rağmen- aslında kitaplar yazarak ünlü ve zengin olmaktan başka hiçbir şeye heves etmeyen üstün yetenekli, kendine dönük, hırslı genç Scott. Eleştirmenleri ve arkadaşları gibi o da gerçekte şöhret ve

zenginliği mi, yoksa az sayıda bilen tarafından kabul edilmiş bir yazı kalitesini mi istediğini sorar sürekli kendine. Anlaşılan, her ikisini de ister. Peki, müstakbel çiftin birbiriyle çatışan talep ve beklentileri nasıl uzlaşacaktır? Çok basit: Scott -kısa süreli, ama yorucu hamlelerden sonra hemen görüldüğü gibi- mümkün olduğunca çabuk amacına ulaşır ve Zelda, yorulmak bilmez modeli ve ilham perisi olarak onu destekler; ona çalışması için gereken şevk ve huzuru sağlar; -mektupları ve günlükleriyle beraber- en parlak düşünce ve izlenimlerini de serbestçe kullanması için onun yaratıcılığına devreder. Buna karşılık istediği, ona bütünüyle sahip olmak ve sıradan gündelik hayata bulaşmadan en uç noktalarda yaşamaktır. Bu yaşam tasarısı, bu gözüpek hesap hatası, başta ikisinin de aklına yatar. Aralarındaki büyük farka karşın bazı konularda benzeşirler: İkisi de HER ŞEYİ ister. "Daha yüksek bir amaç" için yaşamdan herhangi bir tasarruf ve kısıtlamaya yanaşmaksızın, her şeyi- ve mümkünse hemen.

Savaştan sonra günler Zelda için o zamana dek hep olduğu gibi geçer. Evde oturur ve irili ufaklı eğlencelerle dolu, meşguliyetsiz bir yaşam sürer. Bu arada 1919 Şubat'ında ordudan terhis olup gösterişli üniformasına mecburen veda eden Scott ise, -*Saturday Evening Post*'da mizahi biçimde aktardığı, ama gerçekte pek eğlenceli olmayan- New York'ta para kazanma denemelerine girişir vargücüyle.

Yaz balosundan bu yana Zelda'yla aralarındaki flört gerçek bir aşk ilişkisine dönüşmüştür; ancak gerginlikler, kavgalar hiç eksik değildir ve hayal ettikleri kadar tutku duymuyor da olabilirler- bunlar üçüncü kişilerin varsayımları olmaktan öteye gitmiyor yine de. Scott, zaman zaman üzerinde komik biçimde oynadığı incelikli telgraflar ve küçük hediyeler gönderir, bir de "manidar" bir yüzük. Zelda'yı

hem memnun, hem meftun eder bu. "Yüzüğün nasıl olay yarattığını tahmin edemezsin", diye yazar 1919 baharında. "Herkes ona bayılıyor- ve ben senin sevgilin olmaktan, herkesin birbirimizi sevdiğimizi bilmesinden gurur duyuyorum. Beni her zaman seveceğini, bir ömür boyu hep beraber olacağımızı bilmek öyle güzel ki... Canım, seni dünya üzerindeki her şeyden çok seviyorum - ve yakında sevgilim, seninle evleneceğim - bunun beni heyecanlandırmadığını söyleme sakın - bunu bilmen gerek."

Elbet yine bildiğini okur ve canının istediğiyle çıkmayı, flört etmeyi sürdürür. Scott'ın kıskançlığı artık dizginlenemez hale gelir: En iyisinin onu bir doğu prensesi gibi kuleye kapatmak olacağını söyler. Kişisel özgürlüğüne yapılan bu ince hesaplı müdahale Zelda'nın gücüne gider: Ona pekâlâ güvenebilir!

Daha az el yakan ateşlerle oynamaya alışık Zelda, bu kez şaşırtıcı biçimde farklı ve zorlu, hatta onun tarafından kışkırtılmaktan hoşlanır görünen ve ısrarından dönmeyen bir eş bulur karşısında.

Scott, ("Flapper" adını verdiği) bu yeni kadın tipinin -erotik kışkırtıcılığın her şeklinde deneyimli yarı bakire, ölümcül çocuk kadın- büyüsüne, Zelda'yı tanımadan çok önce kapılmıştır. Henüz Princeton'dayken yazdığı en iyi ilk hikâyelerinden birinde böyle bir kızı anlatır ve ona karşı takındığı tavrı, birinci tekil anlatıcının tavrında karakterize eder:

"Bütün zamanım onu ölçüsüzce idealize etmekle geçiyordu. Tanıdığım kızlar arasında ondan daha şaibeli, merak uyandıran biri olmadığının tamamen farkındaydım. Bencil, kibirli ve kontrolsüzdü. Bu huylar bende de olduğu için, bıraktığı etki okkalı oldu. Yine de onu değiştirmek istemiyordum. Her kusuru, onu telafi eden tutkulu bir enerjiyle bağlantılıydı. Bencilliği, oyuna bütün yüreğiyle katılmak durumunda bırakmıştı onu; kendine hakim olamayışı, bende

derin bir saygı uyandırıyordu doğrusu ve kendini beğenmişliği, vicdan azabı ve suçluluk duygularıyla o harikulade anlarda tekrar tekrar bölündükçe, neredeyse -neredeyse- hoşuma gidiyordu. Üzerimde bıraktığı etki inanılmaz güçlüydü. Beni onun adına herhangi bir şey yapmaya, herhangi bir şeyi sırf ona sunabilmek için elde etmeye kışkırtıyordu. Kolejde kazanılacak her başarı, bir çeşit zafer nişanı yerine geçebilirdi."

Fitzgerald'ın daha genç yaşlarındaki kendine bakarak anlattığı genç adam, püriten ketlenmişliğiyle bir "romantik"tir. Onun hayalinde -elbette yaşadığı gerçeklikte de- kadınlar zaptedilirdi, ama haklarından gelip onları zaptedebilecek "güçlü" birini isterlerdi. Yaralı, kırgın, umarsız ve umutsuz taliplerle hiç işleri yoktu.

"Gerisi başlı başına bir kâbus işte -kavrayışsız mektuplar, vahşi, yakaran mektuplar; ben bir tepki uyandırmalarını beklerken karşılığında uzun suskunluklar; başka ilişki kokuları."

Bu metin yeterince aydınlatıcı.

Scott ve Zelda arasındaki ilişki bu örneğe tam olarak uymasa da çok benziyor. Aydınlanmamış -ve besbelli ki ikisinin de aydınlatamayacağı- cinsel bir yanlış anlama var burada: İkide bir sözü edilen "oyun" böylelikle birbirini sürekli ıskalamaya -ikisi için de her anlamda tatminsizliğe- dönüşüyor. Özellikle kavgalarında görülen bütün açıksözlülüklerine karşın içten içe yürüttükleri pazarlıklar sözcüklere dökülmemiş oluyor. Yüzyıl dönümündeki reform hareketinin heyecanla müjdelediği eşit birliktelik, "cinsiyetler arası yeni bir ilişki" söz konusu bile değil burada. Kazanılan onca özgürlük bir yana, epey yıllanmış bir gösterinin yeni kostümler ve yeni bir tarzla yeniden sahneye konmasıdır bu belli ki.

İlişki sürüncemeye girer. Zelda sabırsızlaşır, Scott'ın hu-

zuru kaçar. Nisanda Montgomery'ye ender ziyaretlerinden birini gerçekleştirir. Ilk kez o zaman birlikte olur ve nişanlarını ilan ederler. Gerçi Scott Zelda'yı böyle hazır bulmaktan çok müteessir olur, öte yandan bu açıklık karşısında geleneksel erkek vatandaşların sonuncusu gibi hayrete düşer. Princeton çevresinde "iyi aile kızlarıyla" yatmak "âdetten değil"di. Soyu itibarıyla tastamam bir "iyi aile kızı" olan Zelda ise "âdetlere" düpedüz aldırış etmiyordu.

En son yaşamöyküsü yazarı Jeffrey Meyers'in iddia ettiğine göre "bekâretini yitirdiğinde" henüz on beş yaşındaydı. Onu ve kişisel çevresini yakından tanıyan yaşamöyküsü yazarı Sara Mayfield şöyle diyor: "Flört güneyde çok yaygındı, ama 'aşırıya kaçmamak' şartıyla. Zelda'nınki herkese taş çıkartan bir güzellikti, o günlerin argosuyla söylemek gerekirse tam bir 'afet'ti. Hayranları için çaba harcayamayacak kadar çok rağbet görüyordu ve bu gözdeliğin gerektirdiği taktik ve davranışlarında öyle marifetliydi ki, yalnızca birine teveccüh göstererek bir alay hayranını küstürmesine lüzum yoktu." Bütün bu ele avuca gelmez hikâyelere karşın gençlik arkadaşlarının gözünde sütten çıkmış ak kaşık gibidir. Ayrıca en yakını olan, ondan birkaç yaş büyük ve evli ablası Rosalind -belki elini ateşe sokmaz ama- kardeşinin ahlaki itibarını kötü niyetli ağızlara karşı savunmak için her seferinde ortaya atılır. Yaşama sevinci, cesareti ve coşkusuyla dolu o zamanlara ait bu özel durumu, belki de en başarılı biçimde "Eulogy on the Flapper" adlı bir dergi yazısında, o sıralar sönüp geçmiş bu tözün parlak zamanına bir çeşit güzelleme yaparak yine Zelda betimler. Yeni avantajlarının bilincine varan bu zamane figürünün ortaya çıkışını anlatır burada: "Aslında 'flapper'ı içinde bulunduğu ataletten çekip çıkaran bu saptama oldu..., saçlarını kısalttı, en güzel küpelerini taktı, büyük bir cüretkarlık ve bolca dudak boyasıyla zırhlandı ve savaş meydanına adım attı. Flört

etmek eğlenceli olduğu için flört ediyor ve üstüne oturan o daracık mayoyu da güzel bir vücudu olduğu için giyiyordu; ihtiyacı olmadığı için yüzünü pudrayla kaplar ve boyanır; ve kendisi cansıkıcı olmadığı için canının sıkılmasına da izin vermezdi. Yaptığı her şeyin, onların hayat boyu isteyip de yapamadıkları olduğunun farkındaydı." 1922'de *Metropolitan Magazine*'de çıkan bu kısa metnin havai hamlığı, keskin bir bakış içeriyor. Yazar, istediğini tamamen kendine özgü bir dilde söylüyor.

Daha önceki yıllarda Scott'a yazdığı mektuplara başka bir üslup egemendir, deyim yerindeyse -"kalpten gelen" bir üslup-.

Scott'ın Montgomery ziyaretinden sonra, henüz 1919 baharı sürerken gerçek bir aşk mektubu yazar Zelda: "Scott, sevgili aşkım - her şey öyle basit, öyle yalın ve huzur dolu görünüyor ki tıpkı bu sarı şafak gibi. Her zaman senin -her zaman sana ait- olacağımı, hiçbir şeyin bizi ayıramayacağını bilmek öyle rahatlatıcı ki, hele geçen ay yaşanan onca sıkıntı ve sinir harbinden sonra... Beklemek artık bana o kadar kötü görünmüyor - seni seviyorum, canımın içi..." Ve bir mezarlık ziyaretinden sonra şunları ekler: "Şu yaşlı ölüm çok, çok güzel bir şey - biz birlikte öleceğiz, bunu biliyorum-"

Bu gelip geçici bir ruh hali olsa gerek, yine de daha fazlasına işaret ediyor: Ölümün bu genç insanı korkutmaması da gözü karalıktan ileri geliyor.

Buna benzer umut dolu doruk anlarına karşın fiziksel uzaklık ilişkiye zarar verir: Scott New York'ta, Zelda Montgomery'dedir. Zelda'nın mektupları seyrekleşir. Kendini kaybolmuş bir çocuk gibi hissettiğini ve hiç büyüyememekten umutsuzluğa düştüğünü yineler sürekli. "Yine de çok büyük bir mutluluk duyuyorum -bu bir çeşit 'şükran' duygusu, hayatta olduğum ve hayatta olduğuma sevinen insan-

lar olduğu için." Bu onu tam anlamıyla karakterize eden bir cümledir. Aynı mektupta suskunluğuna açıklık getirmeye çalışır: "Zamanım olmadığında yazmaktan ve yalnızca birkaç satır karalamaktan nefret ediyorum." Ama her an onu düşünüyordur ve ondan anlayış göstermesini bekler: "Her türlü hummalı iş öyle olağanüstü yorucu oluyor ki. Lütfen bırak, huzur içinde yazalım, senin de gerçekten içinden geldiği zamanlarda." Scott'ın mektuplarının çoğu "mecburen" yazılmış gibidir.

Bununla birlikte Zelda çok anlayışlı davranır ve onu teselli etmeye çalışır: "Lütfen, lütfen böyle umutsuz olma -yakında evleneceğiz ve o zaman bu yalnız geceler sonsuza dek geride kalacak... Belki bunu anlamayacaksın ama, bazen sana yazmak seni en çok özlediğim anlarda daha da zorlaşıyor ve bunu zorla yaptığımda mutlaka fark ediyorsun." Yine de arkasından -küçük de olsa- bir şeytanlık daha yapıyor ve şöyle devam ediyor: "Seni incittiğim zamanlardaki o hüzünlü inceliğini seviyorum -kavgalarımıza hiç üzülemeyişimin nedenlerinden biri de bu- ve bu sevimli mi sevimli küçük öfkeler sana öyle yakışıyor ki, her seferinde bütün gayretimle ikna etmeye çalışıyorum seni, beni öpmeye ve her şeyi unutmaya...

Scott, dünyada hiçbir şeyi seni -ve değerli aşkını- istediğim gibi istemiyorum - maddi şeylerin hiçbirinin anlamı yok." Ve sorar: "Niçin seni beklediğimi anlamıyorsun -hazır olduğun zaman, sevgilim, sana geleceğim."

Yoksul, iç karartıcı koşullarda birlikte yaşamak zorunda kalırlarsa, Scott'ın ona olan aşkının ve ondan aldığı hazzın hemen biteceğini anlatmaya çalışır Zelda. Kaldı ki -onun ihtiyaçları açısından bakıldığında- sonuna kadar haklıdır da.

Hâlâ "acayip işler" ve geri postalanan kısa hikâyelerle uğraşan Scott, bir an önce evlenmekte ısrarcıdır. Zelda kendi-

ni bu kadar belirsiz bir duruma sokmakta tereddüt eder; annesinin uyarıcı öğütleriyle ne kadar alay etse de ailesi tereddütlerinin derinleşmesine neden olur. Nihayet, Scott'ın onu razı etmek için giriştiği sonuncu zorlu denemede -gözyaşları içinde de olsa- nişanı bozar. Fitzgerald umutsuzca geri yollanır ve New York'a döner dönmez kendini vahşi bir içki serüvenine bırakır. Bu serüven -bilindiği gibi alkolizmi hiç bozmayıp tam tersine daha da körükleyen ülke çapındaki yasak ilan edilinceye kadar- üç hafta sürer.

Bu reddedişi yüzünden Zelda, Scott'ın arkadaşları ve kimi yaşamöyküsü yazarları tarafından acımasızca yargılanır: Bencil, zevk düşkünü, Scott'ın dehasından bihaber, ondan yeteneğini kendisi için çarçur etmesini isteyen biridir. (En güçlü eleştirmenlerinden, hatta düşmanlarından biri, onu 1925'te Paris'teyken tanıyan Ernest Hemingway olacaktır.)

Hikâyenin bu versiyonu ancak üstünkörü bir bakış içeriyor. Ancak Zelda'nın ayrılma kararından önceki dönem boyunca Scott'a yazdığı mektuplar, çevresi tarafından koşullandırılmış çocuksu "güzel" kimliğinin ardında yatan bambaşka bir kişiye işaret ediyor: yaşama sevinci yüzeysel zevk ve eğlencelerde su yüzüne çıkan, özgürlüğe susamış, zeki, öte yandan derin düşünebilen ve psikolojik açıdan keskin görüşlü de olabilen bir genç kadına. Tıpkı bir mektubunda Scott'ı tanımlarken olduğu gibi: "Endişelendiğini -ve bunu olağandışı bir ciddiyetle yaptığını- ve bundan zevk aldığını biliyorum, ama herhangi bir şey işleri her defasında yeniden yoluna soktuğu için, istemiyordum bunu - hatta bu kez bile -VE BÖYLESİ IYİ- Bunu sana bir biçimde hoşnutsuzlukla söylüyorum - biliyorum, büyüleyici olduğu kadar yorucu hayalgücün seni bir senden mahrum bırakıyor: Abartıya karşı hastalıklı bir eğilimin var -kimseyi mutlu etmeyen şeyler üzerinde duruyorsun- bunu tam olarak açıklaya-

mam, ama herkes dışarı çıkınca evde yalnız başına kalan on üç yaşındaki bir çocuğun duygularına benziyor."

Scott ve Zelda'nın birbirlerine yazdıkları mektupların sayısı çok değildir. Evlendikten sonra çok nadiren ayrı kalırlar - ta ki Zelda'yı sık sık klinik ve sanatoryumlara sürükleyecek krizlerden ilki gelinceye kadar.

Bu kadar gerilimli biçimde ilerleyen bir ilişki ve durup dinlenmeden evini, yurdunu değiştiren, böylesine huzursuz bir varoluş için bu da tuhaf: Hemen her an yanyanadırlar. Birbirlerine daha da yaklaşmalarını mı sağlar bu? Belki de birlikteliği bu kadar zor, hatta kimi zaman dayanılmaz kılan, ara sıra da olsa ayrı kalmamalarıdır. -İkili ilişkilerde başarının sırlarından biri olan- uzaklıklar üzerinden yakınlaşma becerisini öğrenmek şöyle dursun, akıllarından bile geçirmemiş görünüyorlar. Ama henüz evli bile değildiler.

New York'taki sonuçsuz çabalarından yılan Scott Fitzgerald 1919 Temmuz'unda St. Paul'deki Summit 599 numara adresli eve geri dönmeye ve *The Romantic Egotist* adlı romanını orada tamamlamaya karar verir. Sonuçta ismi *This Side of Paradise* olacaktır.

4 Eylül'de Maxwell Perkins'e gönderdiği bir mektupta şöyle yazar: "Kitabı bugün ayrı bir postayla yolluyorum. Sizinle bazı konularda görüşmek istiyorum. *The Romantic Egotist*'ten bir hayli malzeme kaldığını göreceksiniz."

Ardından tek tek maddeler halinde ayrıntılara girişir. Perkins'in nasihatlerini harfiyen izlemiş ve bütün anlatımı üçüncü tekil forma çevirerek "nesnelleştirmiştir."

Perkins'in yanıtı 16 Eylül'de gelir: "Size, *This Side of Paradise* adlı kitabınızı yayımlama kararında hepimizin hemfikir olduğunu bildirmekten kişisel olarak büyük mutluluk duyuyorum. Onu bizim elimizdeki kitapla karşılaştırdığımda -

temelde aynısı elbette-... onu olabilecek en iyi biçimde düzeltmiş olduğunuzu düşünüyorum. İlk taslak gibi yine enerji ve hayat dolu, fakat bana kalırsa her şeyiyle daha dengeli... Kitap diğerlerinden öyle farklı ki, satışının nasıl gideceğini şimdiden kestirmek çok güç, ama hepimiz ona bu şansı tanımak ve bütün gücümüzle desteklemek istiyoruz."

Yepyeni bir yazar için hiç de fena sayılmayacak sözleşme şartları gelir ardı sıra: İlk beş bin kopya için yüzde 10, sonra yüzde 15. Ve Perkins ekler: "...-hesaplara konu olan- perakende fiyatları şimdilerde fazlasıyla arttığı için, bu genelde geçerli olan miktardan daha yüksektir." Kitap, bir sonraki yıl ilkbaharda çıkacaktır. Fitzgerald, dört gün sonra verdiği yanıtta mutluluktan uçar gibidir: "Mektubunuzu almak haliyle beni sonsuz sevince boğdu; kabul edeceğinizden kuşku duymamama karşın bütün günü bir tür trans halinde geçirdim. İşte nihayet öne sürebileceğim bir şeye sahibim. St. Paul'de kitabın tanıtımı öyle iyi gitti ki mutlaka 1000 tanesi satın alınacaktır, ayrıca Princeton'da da satacağına inanıyorum. Zamanında her iki yerde de 'en yüksek umutların hakkını veren biri' olarak anıldığım olmuştur."

Ardından samimi bir dipnot düşer: Acaba kitabın aralıkta -yılbaşından hemen önce- çıkması mümkün müdür? "Onun başarısı mümkün müdür? bağlı olan o kadar çok şey var ki, -bunlardan biri de bir kız elbette- bana bir servet kazandıracağını sandığımdan değil, ama hem bende, hem tüm çevremde psikolojik bir etki yapacak, ayrıca bana yeni fırsatlar sunacaktır. Her geçen ayın çılgınca önem taşıdığı bir dönemdeyim ve bu mücadelede bir koz zamana karşı çok işime yarardı."

Perkins'ten daha erken bir tarih için söz alamaz, ama kendisi -ve tüm çevresi- üzerindeki psikolojik etki yapacağını yapar yine de.

Zelda Scott'tan ayrılma kararını ailesine söylememiş, hatta arkadaşlarına bile açmamıştır. Kolay açılan biri değildir zaten, ser verir sır vermez. Montgomery'nin bildik yazlık yaşamını sürüyordur, daha sonra bir hikâyesinde dilsel akıcılığını ve atmosfere ilişkin seziş gücünü ortaya koyarak aktaracaktır bunu. O sıralar günün belli bir saatinde, başka hiçbir yerde bulunmayan bir şeyin Montgomery'ye musallat olduğunu anlatır: "Bir yaz gecesi saat yediye doğru, köşebaşlarındaki titrek ışıklı lambalar fısıldaşarak yanmaya koyulduğunda başladı ve büyük, saydam olmayan kürelerin içi pervane ve böcekle dolup kapkara oluncaya kadar sürdü, çocuklar tozlu sokaklardan toplanıp evlere sokuldu sonunda... Geceleri dükkanlar, kızların kocaman elektrikli vantilatörlerin altında kabaran organtin elbiseleriyle aydınlanıyor. Otomobiller kapısı açık ahşap evlerin önündeki kaldırımlarda duruyor ve akşam yemeğine hazırlanan mutfaklardan gelen sesler yumuşak karanlığı delerek her akşam yoldan geçen genç dünyaya karışıyor. Telefonlar çalıyor ve ağaç altındaki karanlık gölgelerden çıkan beyazlar ve kızıllar içindeki kızlar, ancak olup biten her şeyin insanı eğlendirdiği bir yerde edinilen bir beklentiyle sıcak ışığın aydınlattığı bölgeyi -uzaktan gelen bir tınıya doğru- koşarak geçiyor. Aslında hiçbir şey olmuyor gibi görünüyor."

Ekimde Scott kazandığı başarıyı bildiren bir mektup gönderir ve onu bir kez daha ziyaret edip edemeyeceğini sorar. Zelda yanıtlar: "Gelirsen müthiş sevinirim -seni görmeyi çok istiyordum (bal gibi biliyordun sen de), ama senden bunu isteyemiyordum-... Çok komik, Scott, kendimi ne eskisi gibi güvensiz, ne de görmüş geçirmiş hissediyorum, -seni gerçekten görmek istiyorum- hepsi bu." O zamanlar Zelda'yı ne çok arzuladığını Princeton'dan arkadaşı Ludlow Fowler'a yazdığı bir mektup kanıtlıyor. Scott, Fowler'a açılır ve "büyük sırrı"na sadık kalmasını rica eder: Aslında

planladığı Zelda'ya bir kez daha evlenme teklif etmektir. "Yüce Tanrım, Lud bunu yaşadığım sürece bir daha asla göze alamayacağım. Zayıf da olsa hâlâ bir olasılık var. Şansım açık olsun!"

Yeniden karşılaşmaları ve barışmaları, üzerinden beş ay geçtikten sonra Scott'ın ballandıra ballandıra anlatacağı gibi mükemmel olmaz. Ve Zelda bunu hisseder. Her ne kadar ilişkilerini tazeleyip kitap piyasaya çıkar çıkmaz evlenmek isteseler de, Zelda şaşırtıcı derecede "olgun" göründüğü bir mektubunda, eğer daha mutlu olacaksa kendisiyle evlenmemekte serbest olduğunu yazar Scott'a. Bu "aşkın dostluğa dönüşmesi" ise, artık onu ürkütmüyordur bu -"öyle huzur verici ki "- insanın geri dönüp kafasını dinleyebileceği bir yer gibi...

Hayır, nişanı bozup tazelemesinin nedeni para değildi, diyor, onu idealize etmeye hiç yeltenmeyen yaşamöyküsü yazarı Nancy Milford. "Hem koca adayı, hem de yazarlık hevesinde biri olarak Scott'ın değerinden emin değildi."

Cennetin Bu Yakası'nı elyazmasından okuduktan sonra, esef ve coşkuyla, onu *nasıl* beğendiğini anlatacak sözcükleri bulmaktan aciz olduğunu yazar. Kitaplar üzerine yargılarını "kültür düzeyi yüksek" derslerde değil, kulağını dört açarak, demek sağlam bir dolaysızlıkla geliştirmiştir. Onun bu özelliğini takdir etmeyi Scott da bilir. Genç kadın mektubun sonuna pek karakteristik bir Zelda cümlesi ekler: Kitap, "umarsızca ve bütünüyle -biraz da beklenmedik biçimde" Scott'a ait olduğunu göstermiştir ona. Birkaç gün sonra da itiraf eder: "Çok gurur duyuyorum seninle -bunu söylemekten hiç hoşlanmıyorum, ama sanırım ilk başlarda sana çok fazla güvenmiyordum."

Bu ifadelerden yalnızca maddi hesap çıkaranlar ya yanılıyor ya da önyargıya kapılıyor. Zelda'nın geleneksellikten uzak cüretkârlığı öğrenilmiş taleplerle çatışıyor elbette, ama

onun istediği burjuva güvenliği değildir - o sıradışı ve ışıltılı olanı ister. New York'taki evlerini "bir yığın mobilyayla doldurmaması" için Scott'ı uyarır, bunun hareket özgürlüklerini kısıtlayacak lüzumsuz bir ağırlık olmasından, hatta asıl yaşamlarının önünü kesmesinden endişe eder.

Zelda tanıdık Montgomery çevresinde bildik hayatını sürdürüp o güne dek annesinden öğrenmiş olduğu gibi -öncelikle evlilik ve büyükşehir hayatı için kendini donatarak- "çeyiz" düzerken, yeniden cesaret bulmuş genç yazar kariyeri için çalışmakta, yeni şeyler planlayıp yazmakta, en iyi dergilerin yayıncılarıyla bağlantı kurmakta ve New York hayatına ve edebiyat dünyasına giderek daha çok ısınmaktadır. Tabii ki yaklaşan başarısını eşine dostuna duyurur; ayrıca saygın bir yayınevi olan Charles Scribner's Sons'ın değerli bir yazarı olduğu gerçeği, edebi ününü ve olanaklarını artırmaktadır. Vaktiyle New York'ta sefalet çektiği günlerde "Babes in the Wodd" adlı ilk hikâyelerinden birini otuz dolara alan H. L. Mencken'in *The Smart Set*'ine yazar. Diğer hikâyelerini de *Saturday Evening Post*'da yayımlar, başarı peşindeki pek çok genç yazarın biraz burun kıvırarak da olsa yararlandığı bir fırsattır bu. Üstad Mencken'in kanaati ve dostluğu Scott için hepsinden önemlidir. Aslında Baltimore'daki evinde yaşayan Mencken'i yirmili yılların entelektüel New York'unda merkezi bir figür haline getiren *Smart Set*'in yayıncısı olması değildir yalnızca. Yazarın kişiliğinin ona hiçbir şey ifade etmediği ya da olumsuz etki ettiği hallerde bile edebiyatın kokusunu alabilen şaşmaz bir "burnu" vardır, tıpkı Sinclair Lewis örneğinde olduğu gibi: İlk buluşmalarında onu çekilmez bulur, kendini bir şey sanan aptallardan sayar, ama ilk satırlarını okur okumaz yazarın belirgin niteliğini fark edip onu hakkıyla eleştirmek üzere ele alır.

Sara Mayfield'ın H. L. Mencken ve çevresini konu alan kapsamlı kitabında bildirdiğine göre, Scott o zaman o otuz

dolarla -kısa sürede kat kat aşılacak bir miktar- kendisine beyaz bir flanel pantolon, Zelda'ya da flamingo tüyünden yapılmış bir yelpaze alır. Mayfield, (ilk versiyonu daha Princeton zamanına denk düşen) bu öykünün son haliyle, yaklaşık olarak aynı döneme ait, yine Mencken tarafından satın alınmış tek perdelik oyun *The Debutante* üzerinde Zelda'nın ne ölçüde etkili olduğunun bilinemediğine değinir. Scott'ın onun ilginç fikirlerinden, mektuplarından ve notlarından istediği gibi faydalandığı Zelda'nın da gözünden kaçmamış olmalı ki, yaygın bir İngilizce deyimi nükteli bir biçimde dönüştürerek "Plagiarism begins at home/İntihal evde başlar" der.

Yayınevinin bildirdiğine göre *This Side of Paradise* mart ayında piyasada olacaktır. Aralıkta Fitzgerald tanıtım malzemesi için aralarında bir fotoğrafının da bulunduğu bazı belgeler yollar; kitap kapağıyla ilgilenir, önerilerde bulunur, tashih provasını didik didik ederek okur -eskinin "âcemisi" sunum uzmanı olup çıkmıştır. Romandan önce hikâyelerinden bazıları Robert Bridges tarafından yönetilen *Scribner's Magazine*'de yayımlanacaktır. Editörü Perkins, diğerlerinin bu amaca uygun olmadığı düşünür. "Onları yayımlamakta şüphesiz hiç zorlanmayacaklar," diye yazar Fitzgerald'a, "gördüğüm kadarıyla bunlar, kısa öykü yazarı olarak sağlam bir yer edinmiş olduğunuzu her halükârda kanıtlıyor." Ve devam eder: "Onları bu kadar güzel kılan, her birinin içerdiği canlılık. Bugün yayınlanan öykülerin yüzde doksanında hayat, edebiyatın 'tinselleştirici' süzgecinden geçiriliyor. Sizinkilerse doğrudan hayatın içinden geliyor, bana kalırsa. Dil de öyle; bugünün dili."

Yazışma şu ünlü adres -St. Paul, 599 Summit Avenue- üzerinden yürür, ancak Fitzgerald provaların New Orleans'a gönderilmesini rica ederek oraya doğru -Zelda'ya yaklaşmak için mi?- yola çıkar. "Yazacağı her şeyi bu kısa mal-

zemeyle tüketmiş" gibi hissettiğini yazar not defterine. Kimi buhranlı anlarında, örneğin başkalarının bir temayı ondan önce yayımlayıp çıkar sağlaması gibi kaygılara kapılır. "Bir grup kocakarı, birilerinin gerçeği görmesini engellediği sürece iyi roman yazmak ne işe yarar ki!

Şubatta buna özel hayatıyla ilgili bir korku daha eklenir: Zelda hamile olduğunu zanneder. Scott'ın tepkisi ona kürtaj hapı göndermek olur. O zamana kadar mektuplarında bu konuda yazılı bir ifadesine rastlanmaz.

Zelda şöyle yazar: "Sevgilim -bunu senin için yapmayı isterdim, çünkü nasıl bir karışıklığa sebep olduğumun, durumun bütün uygunsuzluğunun farkındayım -ama bu korkunç hapları ne alırım, ne de almak isterim- velhasıl onları attım -Asit içerim daha iyi... veya bütün bir ailenin sorumluluğunu yüklenmeyi yeğlerim, kendime saygımı kaybetmektense... lütfen, anlamaya çalış Scott, -ve en iyisi olduğuna inandığın şeyi yap- ama aslını bilmediğimiz HİÇBİR ŞEY yapma, çünkü Tanrı -veya her neyse- işleri her zaman yeniden yoluna koyar- bunu bile koymuştur belki."

Daha sonra anlaşılacağı gibi hamile değildir. Fakat yüksekten uçan hayallerde daima yeni, her şeyi değiştirebilecek bir fikir mutlaka beliriyordu. Ve bir buçuk yıl sonra biri gerçek oldu.

"Kitabımız bugün yayımlandı", diye yazar 26 Mart 1920'de, Maxwell Perkins Fitzgerald'a. "Vitrinlerimizden birine koyduğumuz kitap piramidi çok etkileyici: ayrıca iki nüshasının satıldığını dükkanda kendi gözlerimle gördüm. Çok yakında gazetelerde birkaç dikkat çekici eleştiri bulacağımızı sanıyorum, çünkü burada birçok edebiyat muhabiriyle görüştük, yolladığımız nüshalara mutlaka hemen göz atacaklardır. Neler olacağını şimdi göreceğiz, bununla birlikte siz bütün yayınevimizin coşkulu desteğini almış durumdasınız ve her koşulda almaya devam edeceksiniz."

Parlak bir gelecek vaat eden yazarların pek azı yayıncılarından böylesine etkin bir paylaşım bekleyebilmiştir, bu bugün de böyledir. Scott'ın St. Paul'deki özel çevresi, fakat özellikle *Saturday Evening Post*'da yayımlanan "Head and Shoulders" adlı hikâyesiyle meraklarını cezbettiği Princeton'daki arkadaşları heyecanlı bir bekleyiş içindedir. Söz verilen eleştiri yazıları da gecikmeden yayımlanır. 9 Mayıs günü, kitabın çıkışının üzerinden beş hafta geçmeden, çok okunan *New York Times Book Review* övgü dolu bir eleştiri yazısını imzasız olarak yayımlar: "Bütünüyle büyüleyici bu hikâyeden kabına sığmayan ışıltılı gençlik ruhu taşıyor... Kitap, bugünün kolejli varoluşunun neredeyse birebir portresi... Hikâyenin bütünü az çok bağlamdan yoksun, ama bu ona cazibesinden bir şey kaybettirmiyor. Böyle bir kitap, değer tasarımlarını iyi bir dengede tutacak güce sahip, ayrıca üslubunda eğlenceli ve zarif bir sanatçının elinden çıkabilir ancak." Etkili edebiyat yayınlarından İngiliz rakibi *Times Literary Supplement* da aynı şekilde imzasız, aynı zamanda Amerika'dan gelen her şeye karşı gözle görülür bir eleştirel mesafeyle yaklaşan bir yazı yayımlar: "F. Scott Fitzgerald'ın romanı *This Side of Paradise*, okurları pek öyle kendi istenci sayesinde değil, daha çok Amerika'nın daha ilerici çevrelerinde yeni yeni göze çarpan entelektüel ve ahlaki duruşun bir örneği olarak ilgilendirecek. Roman olarak fazla yorucu bir kitap; insani bakımdan değeri edebi değerinden düşük ve genellikle kendi kişiliklerinin fazla ayrıntılı çözümlemesinden ibaret, sanatsallık bakımından enikonu inandırıcılıktan uzak diyaloglarıyla kadın erkek istisnasız bütün kahramanları öfkeli pozlar kesen gruplara dahil..." Ardından verilen diyalog örneklerinde göze çarpan dil esprisine gürültülü bir biçimde karşı çıkılıyor. "Böylesi diyaloglar düşünülebilir mi hiç, -hele de bizim pek ham olmayan Avrupa ülkelerine nazaran kara kedilerin şüphesiz daha az kara ve benmer-

kezcilerin de daha harika biçimde kendine dönük olduğu Amerika'da?" Fakat eleştirmen kerameti kendinden menkul bir teşhiste bulunuyor daha sonra: "Gerçeklikten bunca uzak olmalarına karşın, belki de saf edebi kökleri üzerinde büyüyerek Amerikan kültürel gelişmesinin yaşamsal gücü haline gelebilecek antipüriten bir dönemi haber veriyorlar."

Fitzgerald'ın sabırsızca beklediği H. L. Mencken'in eleştirisi, *The Smart Set*'de "Şöyle veya böyle eğlenceli kitaplar" başlığıyla ağustosta yayımlanır, ancak alçak sesle dile getirilen bu küçümseme daha başlan yok edilir: "Son zamanlarda karşıma çıkan en iyi Amerikan romanı, üstelik taze bir başlangıç yapan bir ruhun, F. Scott Fitzgerald'ın ürünü... *This Side of Paradise* ile gerçekten şaşırtıcı bir ilk roman ortaya koyuyor - yapısal olarak özgün, olağandışı bir sistematikle kotarılmış ve tıpkı Amerikan siyasetindeki dürüstlük gibi Amerikan edebiyatında ender rastlanan bir parıltıya sahip. Genelde genç Amerikan romancıları naif, duygusal ve her nasılsa zil zil cahil görünüyor... On örnekten dokuzunda, kadınların olmaları gerektiği gibi kusursuz birer melek olmadıklarını keşfetmekten hayrete düşmüş buluyoruz onları... Fitzgerald ise böyle değil. Aksine, son derece uygar ve oldukça işbilir bir delikanlı... Dahası, sanatçı."

Bir edebiyat hayranı ve ustası olan yazar, sanatçı Fitzgerald'ın genç bir adam olarak dikkatli portresini bir çırpıda çiziyor burada.

Mencken daha sonra genç yazarla sevgili modelinin eleştirici dostları arasına katılacaktır. Ama eleştirmenler durmadan yazdıkları gibi ister kitabı ahlaki bakımdan pervasız ve üstünkörü bulsunlar, ister yazarının bir dahi olduğunu söylesinler, ister H.G. Wells veya James Joyce'tan etkilendiğini öne sürsünler, erotik sahneleri anlatırken kullandığı dilin açıklığını ister övsün ister yersinler- her iki cinsten çağdaşları ve yaşıtları bu ilk romanda kendi yaşam modelle-

rini bulacak ve kitap -tıpkı sonraları Salinger'in *Gönülçelen/Çavdar Tarlasında Çocuklar* ya da Françoise Sagan'ın *Hoşçakal Hüzün* romanlarının başına geldiği gibi- adeta edebi ölçütleri yumuşatan, o andan sonra da bazı genç yazarlara zarar veren bir görünüm alacaktır: Artık bir "kült kitap"tır. Daha doğrusu gençliğin kült kitabı. Çünkü yirmili yıllar pek çok bakımdan yüzyıl dönümündeki gençlik hareketlerinin devamı sayılır. Kuşkusuz bu genç entelijensiya 1900'lerdeki gibi reformcu ve idealist değildir, aksine savaş yüzünden sağlığını ve aklıselimini yitirmiştir, kendi amaçlarına karşı kinizme varan bir şüphecilik besler, aceleci ve hoyrattır, başka vaatler söz konusu olduğunda ise maymun iştahlı ve inançsız. Scott'ın Princeton'dan arkadaşı olan ve kitabı henüz 1919'da elyazmasından okuyan şair John Peale Bishop, şöyle yazıyordu Fitzgerald'a: "Kahrolası çok iyi, hatta yer yer nefes kesici; ilerlemeye doymuşluğu ve açlığıysa en büyük hataları." Daha sonra geçmişe dönerek kamuoyunun muazzam tepkisini izah etmeye çalışacak ve şu yazdıklarıyla tam isabet kaydedecektir: "Sahtelik yerine içtenlik, kendini dizginlemektense kendiliğindenlik, baskıya karşılık özgürlük -kim böyle bir programa karşı koyabilirdi ki? Şiddetli bir yankı uyandırdı." Satış da iyi gider: *This Side of Paradise* çıktıktan dört gün sonra ilk baskısı tükenir. 1921'in sonunda kırk dokuz bin adet satılmıştır -bunun bugünkü bestseller satışlarıyla karşılaştırılmaması gerekir.

30 Mart 1920 Salı günü Scott Zelda'ya şu telgrafı gönderir: "...EN İYİSİ CUMARTESİ ÖĞLEN EVLENMEK -HER ŞEY OLUP BİTENE KADAR KORKUNÇ GERGİN OLACAĞIZ VE PAZARTESİYE KADAR BEKLERSEK HİÇ RAHAT EDEMEYECEĞİZ... KİTABIN İLK BASKISI TÜKENDİ."

Zelda'nın fazla vakti kalmamıştır, önceden hazırladığı öte berisini toparlayıp kızkardeşiyle birlikte alelacele New York'a yollanır.

Bu güneyi ilk terk edişidir. Üstesinden gelmeye azmettiği büyük yaşam macerasına atılır böylece. Montgomery'nin hatırşinas taşra cemiyetiyse, güzeller güzelinin yaban ellerde anasız babasız evlenmesine, şehrinden ve âdetlerinden yüz çevirmesine, onları bol debdebeli, bol şenlikli, çiçek, tül ve dantelli eski usul bir düğünden mahrum bırakmasına şaşarkalır geride.

Gerçekten New York'taki düğün o zamanki âdetlerin tümünden uzaktır. Gerçi tören asil St. Patrick Katedrali'nde yapılır, ama nikâhın az sayıda davetli bulunması yüzünden hemen oracıktaki levazım odasında ve Scott gerilmeye başladığı için bütün davetliler toplanmadan önce kıyılması alınganlıklara neden olur. Gelinlikler içindeki Zelda'nın üzerindeki tek mücevher Scott'ın verdiği çiçek demetidir. Scott, en yakın arkadaşlarının ve kardeşlerinin kutlamalarını bile kabul etmeden Zelda'yı alıp balayını geçirecekleri şık Biltmore Hotel'e kaçar. *Montgomery Advertiser* uzaktan izlediği olayı biraz allayıp pullamaya çalışır. 7 Nisan'da bir duyuru yayımlar:

"Montgomery Yüksek Hakimi Bay ve Bayan A. D. Sayre'nin güzel ve alımlı kızları Bayan Zelda Sayre, Minnesota'dan Bay ve Bayan Fitzgerald'ın oğulları Francis Scott Fitzgerald ile cumartesi günü öğlen St. Patrick Katedrali'nde dünya evine girdi. Teğmen Fitzgerald'ın Sheridan Kampı dokuzuncu bölükte bulunduğu sıralarda başlayan bu aşk, düğünle doruk noktasına vardı."

Scott Fitzgerald, yıllar sonra kızı Scottie'ye de itiraf ettiği gibi, açıkçası Zelda'yla evlenir evlenmez bunun bir hata olduğu duygusuna kapılmıştır. Öte yandan Zelda da düğünden yaklaşık üç yıl kadar sonra kızkardeşi Rosalind'e Scott'la evlenmeyi hiç istememiş olduğunu itiraf eder. Göze aldıkları tehlikeli girişimde başarısızlığa uğrayınca, her biri kendini haklı çıkarmak adına söylemiş olabilir bu sözleri.

Fakat kafalarında bu birlikteliğin olanaksızlığını bildiren bir şimşek çakmış olması da aynı ölçüde mümkün.

Beraberce tasarladıkları New York hayatının sahneye konması, ilişkiyi bir süre oyalayacaktır. Ama Scott Fitzgerald'ın 1920'de yazmaya başlayıp iki yıl sonra yayımladığı ikinci romanı *The Beautiful and Damned*, Scott ve Zelda'nın yaşadıklarının kaygı uyandıracak kadar kötümser bir bilançosunu çıkaracaktır.

Evlilik ya da Kurmaca Hayat

SAVAŞTAN hemen sonra New York, daha doğrusu Manhattan, yazınsal veya başka sanatsal hevesleri olup taşralı geçmişlerini unutmaya çalışan bütün genç Amerikalılar için büyük bir çekim kaynağı haline gelir. Entelektüel merkez olarak saygın bir üne sahip Chicago bile metropolün sunduğu çeşitliliğe yetişemez. Düşünce iklimi "karmaşık"tır: Genç kuşağın büyük bölümü savaş yaşantılarından kalma son iç karartıcı gölgelere, gelip geçici bütün heveslere kapılan tutkulu ve azimli bir iyimserlikle karşı gelir. Geçmiş ve gelecek şimdinin yanında sönük kalır. Parola "burada ve şimdi"dir. "Amerika en büyük ve en görkemli şölenlerinden birine hazırlanıyordu." Scott Fitzgerald'a ait bu saptamaya herkes katılır. New York'un bohem fikir hayatını belirleyenler, savaştan önceki toplumsal zihniyetin sabırsız eleştirisi, yasak dönemi boyunca ancak "speakeasy"lerde (kahve fincanlarında gizlice içki sunan meyhaneler) bulunan -kötü- alkol, tutkulu aşklar ve çoğu zaman tacizkâr cinsel tecrübelerdir. Yirmili yılların göz alıcı parlaklığını ve vur patlasın çal oynasın misali bitmeyen eğlencesini tekinsiz ve kanunsuz yeraltı dün-

yasından ayıran zarın ne kadar ince olduğunu, tasasızca bu zeminde hareket eden az sayıda insan bilmekteydi büyük olasılıkla. 1919'da ülke çapında ilan edilen "prohibition" (alkol üretimi ve satışına getirilen yasak) yasa dışı üretim ve ithalata en yüksek kazanç fırsatını sağladı.

Kendinden geçme ihtiyacı içindeki savaş sonrası zamanların en yaygın, -deyim yerindeyse- halka malolmuş uyuşturucusu alkoldü. Yanı sıra zenginler için "kar" da (kokain) mevcuttu. Kontrolsüz alkol bileşimlerinin ve malum karışımların ülkeye girişi, uyuşturucudan istemli olarak uzak durmaya karşı sonu felakete varan bir tepki yarattı. Alkol kaçakçıları da birbirleriyle kan dökerek mücadele eden çeteler kurdular.

Konunun uzmanı gazeteci Herbert Ashbury, "Meyhane-karşıtı-ittifak tarafından 'bir açık düşünce ve temiz yaşam dönemi' olarak büyük tezahüratla karşılanan ulusal yasağın hüküm sürdüğü on dört yıl boyunca, hatta yasağın kaldırılmasından (1933) sonraki birkaç yıl da, New York'un en tanınmış meyhaneleri, gece kulüpleri ve dans lokalleri mafya babalarının kontrolündeydi", diye yazıyor 1950 yılında yayınlanan *The Great Illusion* adlı kitabında. "Alkollü içkilerin ülkeye girişini bu adamlar denetliyor, dağıtım ve satışı da yine onlar örgütlüyordu. Kısmen 'kendi' alkollerinin çok satmasını temin etmek amacıyla, kısmen gösteriş merakından gece kulüplerini de kendileri işletiyor veya finanse ediyorlardı. New York'un bütün yeraltı dünyası emirlerindeydi, binlerce kaçakçıyla gangsterin öldürüldüğü New York alkol savaşlarını onlar yönetiyordu."

Çoktan gözden düşmüş ideallerle kanunsuzluk arasında gidip gelen bu varoluşun ihtişam ve sefaletini, 1925'de "Muhteşem Gatsby" figürüyle benzersiz bir anlatıma kavuşturacak kişi yine F. Scott Fitzgerald'dır.

Scott'ın New York'a göçen en yakın arkadaşlarından biri olan "Bunny" (Edmund) Wilson, Princeton'dan parlak bir dereceyle mezun olduktan (1916) ve Avrupa'da savaşıp 1919'da ordudan terhis olduktan sonra -öğrencilik günlerinden alıştığı gibi- bir "yurt"ta kalmaya başlar. Herkesin bol bol sohbet ettiği, resim yaptığı, yazıp çizdiği, müzikle uğraştığı ve de dahi olmayı umduğu bir yerdir burası.

Wilson ise Fitzgerald, Dos Passos ve daha sonra Hemingway gibi yirmili yılların edebi şöhretlerinden biri değildir; ama on yıl boyunca tuttuğu not defterlerinin yayıncısı Leon Edel'e göre, çağdaş sanat ve toplum üzerine yazdıklarıyla "kısa sürede sarsılmaz bir otorite kazanmıştır." T. S. Eliot'ın *Çorak Ülke* ve James Joyce'un *Ulysses* romanlarını antinatüralist modernlikleri yüzünden daha derin bir kavrayışla kıyasıya eleştiren ilk Amerikalılardan biridir. Scott Fitzgerald'ın eleştirmenleri arasında en açıksözlüsü, en insafsızı ve en ısrarlısı da hep o olmuştur. New York'un baştan çıkarmalarına kapılmadan saygın bir yazar ve esaslı bir eleştirmen olma yolunda kararlılıkla yürür. "Roman yazmıyorum," der 1919 temmuzunda, roman yazma planlarından haberdar olduğu, eleştirel gözle baktığı, belki biraz da kıskandığı Scott Fitzgerald'a, "ama onun dışında hemen her şey yazıyorum, hatta bazıları kabul edildi." New York'a gelir gelmez *Vanity Fair* dergisinde bir muhabirlik işi bulur, üzerinden bir yıl geçmeden ciddi bir gazete olan *New Republic*'in yazı işleri kuruluna girer. *Vanity Fair*'de yine Princeton günlerinden eski bir dostuna, şair John Peale Bishop'a rastlar. Birlikte çalışır, hatta birlikte savaşta ölme temasını -kısacası ölüm temasını- bir kez daha işleyen ve haliyle pek cılız bir yankı uyandıran koyu hiciv kitabı *The Undertakers Garland*'ı yazarlar. Ve aynı kadına aşık olurlar: Yüzyıl dönümünde Manhattan'ın adı kötüye çıkmış meşhur sanatçı mahallesi Greenwich Village'ın en güzel ve yetenek-

li çılgınlarından şair Edna St. Vincent Millay'e. Arkadaşlar arası rekabetle ayrı bir önem kazanan Edna, Wilson'ın -kaçınılmaz biçimde- mutsuz "büyük tutkusu" olur. Yirmili yıllarda tuttuğu not defterleri New York sahnesinde yer alan hemen herkesi, hatta sık sık Fitzgeraldları da konu alır. Ayrıca kimi genç entelektüel göçmenlerin gündelik yaşamda yüz yüze geldikleri güçlüklerin ve ahlaki çıkmazın, kişiliğinin süzgecinden geçirdiği karakteristik bir portresini verir bu notlarda.

"Yeterince uzun süredir masum olduğuma hükmettim," diye anlatır ilk yazılarında, "ve bir prezervatif satın almaya karar verdim. Greenwich Bulvarı'ndaki bir eczaneye gittim, dışarda durup içerde hiç kadın var mı diye huzursuz huzursuz bakındım. En sonunda içeri girip sordum. Satıcı geride duran bir tezgâhın arkasına doğru seyirtti ve elinde hararetle tavsiye ettiği plastikten bir prezervatifle geri döndü. Ne kadar sağlam olduğunu bana göstermek için onu bir balon gibi şişirmeye başladı. Ama prezervatif öyle gerilmişti ki patlayıverdi ve bu, hayra alametmiş gibi geldi bana. Kadınlara karşı çekingenliğimi hemen yendim, ama bu sefer de geçmiş deneyimsizliklerimi aratmayacak kadar çok cinsel felaketin kurbanı oldum: Kürtajlar, belsoğukluğu, her çeşit dalavere, kırık bir kalp."

Hiç de ender rastlanmayan bu "kırık kalp" kural olarak ya alkolde boğulacak ya da ironik kayıtsızlığın ardına gizlenecektir. İffetli yetiştirilmekten ileri gelen başka olumsuzluklar da o dönemin insanları arasında son derece yaygındır.

Fitzgeraldlar, aynı yaştan dostları arasında az sayıdaki evli çiftten biridir. Scott'ın mektuplarında ve konuşmalarında yaptığı imalar yüzünden Zelda onlar için çoktandır merak konusudur. Scott ve Zelda'nın her an iğreti duran evlerinde verilen içkinin su gibi aktığı sonu gelmez partiler, bir zamanlar Montgomery züppeleri üzerinde bıraktıkları etkinin

benzerini yaratır: Zeki ve neşeli cazibelerinin hayranı çoktur. Zelda herkesle flört etmekten kendini alamaz ve Scott, her şeyiyle ona "ait olduğu" sürece "altın kızının" başarısından mest olmuş halde göz yumar bu duruma.

Fitzgeraldların New York'ta geçirdikleri dönem boyunca sık sık görüştükleri, bir başka eli kalem tutan Princeton arkadaşları Alexander McKaig, bu çift hakkındakiler de dahil tüm düşüncelerini anbean güncesine aktarmaktadır. Daha nikahtan sekiz gün sonra şunları yazar: "Scott Fitz ve karısını ziyaret ettim, ateşli, kasabalı bir Güneyli güzeli. Sakız çiğniyor, dizlerini gösteriyor. Bu evliliğin yürüyeceğini sanmıyorum. İkisi de boyuna içiyor. Üç yıl içinde ayrılacaklarını, Scott'ın daha büyük bir eser yazacağını ve sonra otuz iki yaşında bir tavan arasında öleceğini düşünüyorum..." O zamanlar için cüretkâr, ama çok da yanlış çıkmamış bir kehanet. Birkaç ay sonra şunları yazar: Fitzgeraldlar gece yarısı zil zurna sarhoş bir halde gürültüyle kapısına dayanırlar, Scott ona reklam işleriyle ve edebiyatla bağını koparmamasını öğütler, fakat aynı zamanda bunun ona edebi bakımdan hiçbir şey sağlamayacağını da garanti eder. Günce yazarı 31 Ağustos 1920'de bütün arkadaşları arasında sadece birinin bir diğerine inandığı saptamasında bulunur -o da Fitzgerald'a inanan Wilson'dır. "Arkadaşlıkları kolejden ileri geliyor, benzer edebi eğilimlerden, ideallerden, inançlardan değil." 15 Eylül'de McKaig, Fitzgeraldların fena halde birbirlerine girmiş halde yeni bir geceyarısı baskını yaptıklarından sözediyor: "Fitz Zelda'nın gitmesine izin vermeli ve peşinden koşmamalı... En kötüsü de Fitz'in tamamen Zelda'nın kişiliğinin etkisi altına girmiş olması... Zelda onun için bütün kadın figürlerinin modeli oldu..."

Bu eleştirel tespitlere karşın o da Zelda'nın kıvrak zekâsından, karşı konulmaz cazibesinden büyülenmiştir. Ve bunu itiraf eder: "O kesinlikle tanıdığım en zeki ve en güzel genç

kadın." Scott'ın eserleri, özellikle öyküleri üzerindeki etkisi de gözünden kaçmaz ve söylediğine göre, ilk öyküleri "The Jelly Bean" [Pelte] ve "The Ice Palace"ın bütünüyle Zelda'ya dayandığını Scott kendisi de kabul etmiştir. Özellikle ilk hikâyelerinin toplandığı *Flappers and Philosophers*'da yer alan "The Ice Palace" açık bir biçimde Kuzey'de kalan Minnesota'nın buz gibi katılığı karşısında Zelda'nın kapıldığı korku ve endişeleri yansıtır. Fitzgerald, daha sonra yayımlanan *Tales of the Jazz-Age*'de [Caz Çağı Öyküleri] "The Jelly Bean"le (hiçbir işle uğraşmayan tipik Güneyli figürü) ilgili bir açıklamada bulunur: "Bu Amerika'nın güneyine dair bir öykü... İlk romanımın çıkışından kısa bir süre sonra yazıldı ve ilk kez o zaman biriyle ortak çalıştım..." Güney'in kimi âdetlerine çok yabancı olduğundan o bölümleri gözden geçirmesi için -bir Güney kızı olan- karısına vermiştir.

Sarhoşken yapılan itiraflar, sonradan inkâr edilir; Zelda'nın payı bir yandan takdir edilirken, öte yandan kasıtlı olarak azımsanır. Kışkırtıcı ortaklıklarının ilk sarhoşluğu geçtikçe ve Zelda'nın en derinlerde gizli Scott'tan bağımsızlık duygusu -bazı mektup sayfalarında kaygılı ve dokunaklı biçimde dile getirdiği gibi- köreldikçe, Scott'ın manipülasyonlarının ayırdına vardığını gösterecektir Zelda.

Dikkatinin kendi dilsel özgünlüğüne ve kendi anlatım fırsatlarına ilk yönelişi, (H. L. Mencken'la birlikte) *The Smart Set*'i çıkaran, kendinden birkaç yaş büyük, zeki ve öncü George Jean Nathan'ın arkadaş çevrelerine girişine rastlar. Ünlü bir "womanizer" [zampara] olarak Zelda'nın dış görünümünden ve mizacından etkilenmekle kalmaz, onun sivri dili ve nükteli sözlerinin üzerine gider, kendine özgü bir yetenek keşfeder, Scott'ın kendi amaçları için el koyduğu güncesine ilgi gösterir ve bazı bölümlerini -belli ki çok da masum olmayan niyetlerle- Fitzgerald'a nispet yapmak için dergisinde basmak ister. (Bu gerçekleşmez.)

Zelda'ya yazdığı mektuplarda, kendi yaktığı ateşle rengârenk oyunlar oynar. Sonunda Scott ikisi arasındaki ilişkiyi temelli soğutmakta bulur çareyi.

"Görgü tanığı" Edmund Wilson'ın aktardıklarına göre, içli dışlı oldukları çevrede de pek çok tehlike anı yaşanır; örneğin Zelda erkek arkadaşlarından birinden banyoda kendisine yardım etmesini istediğinde ya da bir başkasının uyuduğu odayı paylaşmak için tutturduğunda. Rahatlıkla nemfoman eğilimler atfedilebilir ona ya da hemen baştan çıkmaya hazır olduğu söylenebilir. Ama kurdukları ilişkilerin bütün hoppalığına, -genellikle bastırılan- bütün hafifmeşrepliğine karşın ne hızlı yatak hikâyeleri, ne de karmaşık cinsel ilişkiler bu çevre için alışılmış, sıradan olaylardır. Ne de çağın argosu ve edebi söz dağarcığı, bugün olduğu gibi cinsellikle ve o namlı "four -letter words"le* böylesine kendiliğinden iç içe geçmiştir.

Zelda için flört, öğrenilmiş her role karşı girişilen erotik bir kışkırtma olmanın ötesinde, kendi dirimsel taşkınlığının ve cüretkârlığının da ifadesidir - bilhassa New York'taki ilk zamanlarında. Gerçi sabit bir ben tasarımına uyum sağlamak veya mümkünse üstesinden gelmek amacıyla gitgide daha yoğun çaba harcar. Onun bu göz kamaştıran, uçarı "altın kız" görüntüsünün ardında gizlenen taşralı kızı, keskin görüşlü ve sivri dilli Dorothy Parker, Zelda'nın fizyonomisinden ve takındığı tavırlardan çıkarır. Nihayet fondaki New York olunca, Scott da keşfeder onu: Evli olduğu bu güneyli güzelin üstü başı ona birdenbire batmaya başlar ve yol yordam öğrensin diye moda alışverişlerinde Zelda'nın peşine eski kız arkadaşlarından birini takmaya kadar vardırır bu

(*) Cinsel veya başka bedensel eylemleri anlatmakta kullanılan, ayıp sayılan ya da hakaret kabul edilen açık saçık, kısa sözler -ç.n.

densizliği. Veciz büyükşehir şıklığını bir çırpıda kavrar Zelda, ne kadar pahalı olabileceğini de. Ama varoluşuna yapılan bu küçük düşürücü müdahaleyi hiçbir zaman unutmayacaktır.

Fitzgeraldlar için bu dönemde attıkları her adımda para en önemli araçtır. Scott Fitzgerald zenginlerin arasına düşmüş "yoksul oğlan" değildir artık. Edebi başarıları sayesinde eli ilk kez para görmüştür -az buz da değil, büyük para-, o da bunu sergiler. Büyük banknotları ceketinin iç cebine gelişigüzel sokuştururken, kağıt beş dolarlarla sigarasını yakar. Daha çok bir sonradan görmenin davranışıdır, bu, delicesine olmak istediği gibi bir centilmenin değil. Kısa zamanda anlaşılacağı üzere parayı idare etmeyi beceremeyen biridir ve bunu hiç öğrenememiş olan Zelda da har vurup harman savurmada onu uysalca takip eder. Scott Fitzgerald'ın edebi şöhretinin ilk üç yılında kazandığı gerçekten olağanüstü yüksek tutar, tıpkı geçip giden o zamanlar kadar hızla erir. Scribner's'deki editörü Perkins'e olağan ödemelerin dışında büyük miktarlar için ricada bulunur sürekli, genellikle de mahcup gerekçeler öne sürerek, "...ailem bir kürk mantoya ihtiyaç duyuyor" gibi mesela ve Perkins, satışların yükselmeye devam edeceği beklentisine vurgu yaparak her seferinde cömertçe karşılık verir.

Aralık 1920'de Fitzgerald bir kez daha bin dolar ister: "...bununla alacağım yılbaşı hediyelerini karşılayabileceğimi sanıyorum."

Çiftin 1921 doğumlu kızları Francis "Scottie" Fitzgerald, 1960'ta yeniden bastırdığı *Tales of the Jazz-Age*'in giriş bölümünde, yirmi-yirmi beş bin dolar arasındaki yıllık gelirlerinin (sadece yazarlar için değil herkes için o zamanın en yüksek gelir düzeyi) karşısına, Scott Fitzgerald'ın aylık masraflarını düzenlice "sınıflandırarak" eksiksiz kaydettiği hesap defteri "Ledger"dan bir sayfa koyar. "Trips, Pleasure and

Parties" (Seyahatler, eğlence ve partiler) başlığı altındaki "house liquor" (ev yapımı likör) kalemi ayda seksen dolar, "wild parties" (çılgın partiler) yüz dolar, her ne demekse "miscellaneous cash" (muhtelif nakit) de iki yüz yetmiş altı dolar tutuyor. Kira (üç yüz) ve yemek (iki yüz) masraflarıyla karşılaştırıldığında iyiden iyiye yüksek bir rakam. Zelda'nın elbiseleri yüz dolarla Scott'ın giysilerinin (otuz üç) üç katına ulaşıyor. Kitaplara ancak on dört dolar elli sentlik, gazete ve dergilere ise beş dolarlık kalem ayrılmış olması, entelektüel hırslara sahip bir çift için şaşırtıcı doğrusu. Ama kütüphane kurmak gibi bir amaçları zaten olamaz, zira durmadan yer değiştirirler: Daha büyük bir huzur ve yoğunlaşma için New York'tan Westport'a kaçar, canları sıkılınca Westport'tan tekrar New York'a döner, o ev senin bu ev benim gezerler. 1923'te aylık harcamaları iki bin üç yüz doksan altı doları bulur- en iyi ihtimalle beklenen telif ücretlerinden bile yüksektir bu. Mali dengeyi tutturmak güçleşir: İstekleri, iddiaları gitgide yükselirken vazgeçilmez uyarıcı olarak alkol tüketimi artar, edebi üretim ise bir külfete dönüşür. İsrafın, borcun, verilmiş sözlerin, alelacele yazma mecburiyetinin uğursuz atlıkarıncası durmak bilmediği gibi giderek daha da hızlanır. Genç çiftin yaşam biçimi -kendileri için bile- anlaşılmaz bir hal alır. Artık sosyal girişkenliğin de derman olmadığı gerginlikler ve kavgalar başgösterir. Atlıkarıncayı bu gidişe sürükleyen, doğru düzgün davranmayı bir türlü öğrenemeyen Zelda mıdır gerçekten? Ve: "Ne yapmalıdır?" diye sorar gözlemci McKaig. Zelda evinin kadını olmaya hiçbir zaman söz vermemiştir ve bunda vurdumduymaz bir tutarlılık gösterir. Notlarında Zelda'ın evinin "pig-sty", yani domuz ahırı gibi olduğunu yazar McKaig.

İkilem nettir: Zelda evde oturunca Scott yazmaya yoğunlaşamaz, dışarı çıksa bu kez de ne haltlar karıştırdığını ya da

yine hangi tehlikeye atıldığını merak etmekten yazamaz. İlham perisi olma görevi Zelda'yı yormaya başlar. Gerçi Scott yaptığı bütün "çılgınlıkları" yazabilmek için onu sıradışı davranmaya kışkırtır yine de. Ama bir yandan da bu tavırlarına içerlemeye başlar, arkadaşları da giderek kınayan gözlerle bakmaktadır. Zevkle benimsedikleri ve başkalarına da zevk veren bu rol dağılımı, zamanla gerçeklik duygularını öyle zedeler ki artık neyin gerçek, neyin kurmaca olduğunu ayırt edemeyecek duruma gelirler.

Saturday Evening Post'da yayımlanan -ve yaşamlarını idame ettirmelerini sağlayan- kısa öykülerini (her birinin getirisi yaklaşık dokuz yüz-bin dolardır) ve başka sebeplerden dolayı Scott için hayati önem taşıyan (ilkinin hemen ardından başladığı) ikinci romanını yazma süreci, -belki de- kendi payına düşen rolü edebi kahramanlarına aktardığı için "gerçek ben"inden öteye geçmesini sağlar. McKaig notlarında Scott Fitzgerald'ın sık sık çeşitlilik gösteren (ve günce yazarının çok isabetli bulduğu) anlatımından da söz eder. Scott'ın kendisi, tabii bir de Zelda dışında başka birinin nasıl hissettiğini, ne düşündüğünü betimleyemediğini ve bir kişi üzerine bir süre yazdıktan sonra bizzat o kişi olmaya başladığını belirtir. Bu kurtarıcı sanat dayanağından mahrum kalarak rolüne hapsolan Zelda içinse sürekli el artırmaktan başka çare yoktur. Bu ilk yıllarda onun adıyla yayımlananlar şık dergilerde çıkan marjinal yazılardan ibarettir; bu sayfalarda ünlü edebiyatçıların gösterişli eşleri -tüketimi teşvik etmek kaydıyla- kendilerinden söz edebilirler: Fıkra türü bu kısa metinler ya da hicivler, kendi hakkında ironik olabilen Zelda'nın elinden çıktığında diğerlerinden ayrılır. Tıpkı 1925'te *Harper's*'da ("Ünlü kadınlardan tarifler" sayfasında "...yazarının eşi Mrs. Fitzgerald" altbaşlığıyla) yayımlanan "Kahvaltı" başlıklı yazı gibi: "Domuz yağı

var mı yok mu diye bakılır, aşçı kadına hangi tavanın kullanılacağı sorulur, yumurtalar nerede öğrenilir ve onlardan ikisini kırması için aşçı kadın ikna edilir. Çok çabuk yandığı için ekmek kızartmakla filan uğraşılmaması yerinde olur. Eğer bir haftalığına evden ayrılınmayacaksa, domuz yağının altındaki ateş de öyle fazla açılmamalıdır. En iyisi hepsini porselen tabaklara koyup servis yapmaktır, ama hemen elinizin altındakiler altın veya tahtadansa kuşkusuz onlar da aynı işi görür."

Orta karar mizahi bir karalama, yine de kültür tarihine ilişkin bazı ayrıntıları anımsatıyor: Yirmili yıllarda otomatik ekmek kızartma makineleri yoktu, gazlı ocakların üzerinde kızartılıyordu. Hali vakti yerinde genç ev kadınları ev işlerinden şaşırtıcı derecede habersizdiler ve kendilerine birer aşçı veya hizmetçi tutabiliyorlardı. Bugünkü anlayışa göre bütün bunlar pek snob kaçıyor.

Bu küçük metinle aynı yıl -ayrıca *Muhteşem Gatsby*'nin de çıktığı yıl- Zelda ve Scott'ın birlikte imza attıkları *Our Own Queen* [Bizim Kraliçemiz] yayımlanır, ancak Fitzgerald'ın yaşamöyküsü yazarı ve yayıncısı Matthew J. Bruccoli daha sonra bu öykünün yalnızca Zelda'ya ait olduğunu söyler. Bazı dergi editörleri, daha tanınmış olan imzanın görünmesine büyük önem veriyordur. (Scott'ın ve daha sonra Zelda'nın da edebi menajerliğini yapan Harold Ober'ın notlarında söz edilen sekiz "kayıp" öykünün çoğu gibi) Zelda'ya atfedilen diğer bütün öyküler, tıpkı gazete ve dergi yazıları gibi ilk olarak yirmili yılların sonlarıyla otuzlu yılların başlarında, yani ilk büyük ruhsal çöküşünü yaşadığı dönemde yayımlanır. *Save me the Waltz* adlı tek romanını da 1930'da bir klinikte geçirdiği birkaç hafta içinde yazar. Her durumda şaşırtıcı bir başarı bu, o sırada içinde bulunduğu umarsız ruh hali düşünülürse daha da şaşırtıcı.

Toplum içinde ya göz kamaştırarak veya skandal yaratarak yine birlikte görünüyor olmalarına karşın yavaş yavaş birbirlerinden uzaklaşmaya başlarlar. Aralarındaki çekim önlenemez biçimde tükenmeye yüz tutmuştur. Birlikte New York'u "fethetmelerinin" üzerinden iki yıl geçmeden, görev gereği çıktıkları Avrupa yolculuğu bittiğinde -bu arada bir çocukları olur- ve Scott Fitzgerald fena halde isabetli ismiyle ikinci romanı *The Beautiful and Damned* yayımlandığında- "büyü bozulmuştur" artık.

Rüya çiftin göz kamaştıran imajından ne kalır geriye? Scott ve Zelda'nın birbirlerine açıldıkları ve birbirlerini yeniden bulur gibi oldukları "sonsuz gece monologları" kalır. Zelda'nın Scott'a duyduğu, cinsel bağlılıkla hiç ilgisi olmayan umarsız bağımlılığı itiraf eden sözleri kalır. ("Başka bir kadınla birlikte olsan ve beni ihmal etsen bile... seni yine de her zaman isteyeceğim, bunu biliyorum...") İkisinin biricikliği üzerine sadakat yemini eder. "...bizden başka kimsenin yaşamaya hakkı yok ve dünyamızı başımıza yıkan da onlar..." Sembiyoza varan bir vecd hali.

Karmaşa ve erken gelen acı. Ve bütün bunlar bu on yılın getirdiği yeni tempodan ve bu temponun teknik aksesuvarlarından şevk almış, zamanın parıltılı altın koruyla sıvanmış ve her şeyden çok cazın karşı konulmaz ritimlerinde -şiirsel ve melankolik blues'da, daha sert olan ragtime'da- hayat bulmuştur. Afrikalı ve Avrupalı unsurların eriyip iç içe geçmesinden oluşan bu enfes Amerikan müziği, zenci barlarından ve batakhanelerinden çıkıp Güney'den Kuzey'e doğru yol alarak zarif NewYork sosyetesine kadar yükselir. Barlardan, gramofonlardan taşarak dört bir yana yayılır, havada asılı kalır ve dansa davet çıkarır. Scott ve Zelda'yla birlikte bütün çağdaşları için -onların- kuşağının simgeleri arasına katılır. Geri dönüp bakıldığında bu, cazın George Gershwin'le -*Rhapsody in Blue*, 1924-, Louise "Satchmo"

Armstrong'la ve hemen ardından Duke Ellington'la konser olgunluğuna eriştiği ve "klasik"leştiği çağdır.

Hiçbir şey bir çağın uçucu anı, kendine özgü havası, yaşamsal özü kadar ele avuca gelmez değildir. Yirmili yıllardan bu yana alınan tarihsel mesafede -ki başlangıcı otuzlardır-, bugüne dek hep yeniden ısıtılarak önümüze konan muhteşem, baş döndürücü ve başı dumanlı mutluluk çağı klişesi oluşur. Bu dönemde her şey gemi azıya alır, nabız yükseltir. Kim bu aydınlık resmi karanlık gölgeler düşürerek düzeltmeye kalkışırsa, hayattan bezmiş bir oyunbozan olarak gerçekliğe yaklaşamadan onun parıltısını çalma tehlikesiyle yüz yüze gelir.

Hiçbir çağdaşı yaşadığı çağı Scott Fitzgerald kadar net algılamamış ve yansıtmamıştır, der Malcolm Cowley, kendisi de dönemin en bilgili ve sezgili tarihçilerinden biridir. "Davranış kalıpları ve ahlaki görüşler onun yaşamı süresince boyuna değişti ve o bu değişimleri resmetmeyi kendine görev bildi. Bunlara istatistikler veya güncel raporlar değil, yaşayan insanlar aracılığıyla vakıf oluyor, bu insanlar da yine belli bir tutum ve jestler aracılığıyla kendini ortaya koyuyordu ve her biri belirli bir yılın karakterine özgü nitelikler taşıyordu..."

The Beautiful and Damned burada methedilen yeteneği; en ince ayrıntıya varan gerçekçilikle romantizmin bu çok özel karışımını (ki Fitzgerald yazmaya başladığından beri kendini "romantik" kavramıyla tanımlar) bir kez daha teyit eder. İlk romanıyla kendisine yakıştırılan "romantik benmerkezci" benzetmesi kaybolmuştur, ama kendine dair algısı değişmemiştir. O, dünyayı olduğu gibi resmetmekle yetinen katı bir gerçekçi gibi görmez kendini. Dünyanın nasıl olması gerektiğine ilişkin tahayyülleri vardır -en azından en yakınındaki bireysel dünyasının, ama o ve başkahramanı

bunu gerçekleştirmekte başarısız olurlar. Kısaca söylemek gerekirse, parayla mutluluk olmaz. Sahip oldukları çoğu zaman göz kamaştırsa da, işin aslı başkadır. Burada söz konusu olan, güzeller ve zenginler kabilesi tarafından sürüklenen, pahalı bir avarelikte tükenmiş, demoralize olmuş, para ve asalet sahibi genç bir çifttir. Kendine ve Zelda'ya birer model gözüyle bakmaktan vazgeçmeyi beceremediğini Fitzgerald bizzat itiraf ettiğine göre, romanın her iki kahramanının da güçlü otobiyografik nitelikler taşıdığını varsayabiliriz kolayca -Fitzgerald daha sonraları kızı Scottie'ye, Gloria figürünün asıl imgesi Zelda'dan daha kaba ve amiyane olduğunu da çıtlatsa da.

Eleştirmenler 1922 Şubat'ında yayımlanan ikinci romanını da yüreklendirici bir ilgiyle karşılar. Çoğu kitabı doğru anlamıştır: Bir eleştirmen 4 Mart tarihli *New York Post*'da yayınlanan yazısına şu başlığı atar: "Flapper'in trajedisi." Fitzgerald, beklenmedik biçimde, kuşağının neredeyse uzlaşımsız bir trajedisini yazmıştır -ne püriten ahlakı adına parmak sallar, ne de insanlığa karşı ibsenci bir umutsuzluğa kapılır: Kitap, sanatçı vicdanının ve entelektüel becerisinin "onu büyüleyen yaşama hükmetmeyi" öğrendiğinin kanıtıdır. Yine de içki alemlerinin ve diğer aşırılıkların uzun uzadıya anlatımına fazla yüklenmiştir, felsefi spekülasyonlar ve edebi eleştiri ise "ancak çok genç bir adamın güncesi için mazur görülebilecek kadar geniş yer tutar... Ama burada içilen içkileri ayıplayarak sayan biri, bu kitaptaki giderek artan sanatsal gücün işaretlerini gözden kaçıracaktır." - "Kahramanı Anthony Patch ne kadar boşsa da... Gloria bir o kadar orijinal bir yaratı ve de ürkütücü bir dürüstlüğe sahip." Elbette yazar flapper figürüyle genç kuşağın aşırı bir görünümünü betimliyordur, "ama bu marjinal kuşakta daha duyarlı bir zihin, daha güçlü bir hayatiyet ve neşe, ayrıca duygu ve düşünüş zenginliği ile... gençliğin büyüsünü ve esinlen-

mişliğini bütün açıklığıyla vücuda getiren genç erkekler ve kadınlar bulunur." "Nihai sonuç", der eleştirmen, "bizi biraz örselemiş, biraz duygulandırmış ve en derinden ilgilendirmiş olduğudur." Okur üzerinde böyle bir etki bırakmak, doğrusu hiç fena değil. Ve bir gün sonra eski üniversite arkadaşı John Peale Bishop, *New York Herold*'da uzun ve ayrıntılı bir yazı yayımlar ve söyleyeceğini daha başlıkta özetler: "Mr. Fitzgerald flapper'i çözümlüyor." Yani kendi varlığını. Bishop'a göre yaşanan düş kırıklığı gün gibi ortadadır: "Hayat anlamsız, güzeller lanetli; bir zamanlar gördüğünü sandığı parlaklık, alacakaranlıkta peri görünenlerin aslında orta yaşlı balerinler olduğu gerçeğini gizlemek için sahnenin önüne çekilen tül perdeden ibaretmiş meğer." Ve tüm genç Amerikan yazarlarının canla başla hizmetine koştukları ironide, aslında ne bulduklarını sorar kendi kendine. Gerçek ironiyi yaşamın bilgisinden -olduğu gibi- edinmelerini sağlayacak mesafeden ve bağımsızlıktan yoksun bulur onları. Kahramanı Anthony sönük kalmıştır. "Ona bakılırsa dünya zekisi, kişilik ve entelektüellik bakımından çevresindeki insanlardan her daim kat kat üstün olduğu yanılsaması içinde"dir. Burada yazarla kişisel tanışıklığı da devreye girer. Aynı şekilde Gloria da oldukça acımasızca yargılanır: *This Side of Paradise*'ın biraz daha yaşlı ve daha az romantik gözlerle görülen Rosalind'i o." Ayrıca "söküp atılamayan bir amiyanelik" üstüne yapışıp kalmıştır, zaten Fitzgerald da ilerde kahramanı adına bundan pişmanlık duyacaktır. "Gloria'da bir çocuğun katı inatçılığı, fazladan huysuzluğu ve kendini beğenmişliği var." Yazarın öfke ve düş kırıklığı ve hatta horlamayla daimi modeline boyunun ölçüsünü verdiğine dair başka bulgular da mevcuttur.

Bishop kitabın ve yazarının zaaflarını gözünün yaşına bakmadan teşhis eder ve tanımlar: "Estetik açıdan pek çok eksiği var, edebi tadına gelince zaman zaman gerçekten

berbat." Öte yandan yan figürlerin başarılı kişileştirmelerinden övgüyle söz eder ve böyle alenen düş kırıklığı yaşayan yazarın canlılığına, dolayısıyla ondan daha iyisinin beklenebileceğine dikkat çeker. *New York Tribune*, Scott'ın en son romanı üzerine (*Friend Husband's Latest*) Zelda'dan da bir eleştiri yazısı ister. O da hafiften (kendiyle) alay eden bir tarzda ve (görünüşe bakılırsa özdeşleştiği) Gloria'nın bakış açısından ele aldığı romanı, dudak boyasından iç dekorasyona kadar son moda yaşam için adeta bir "kullanma kılavuzu" olarak değerlendirir. Bu arada kitabın kahramanı kadar yüzeysel ve doyumsuz gösterir kendini - tıpkı pek çok kişinin onu dışardan gördüğü gibi. Dahası, Scott'ın onun günlüklerinden ve mektuplarından yararlandığına değinir burada ve "İntihal evde başlar" şeklindeki o esaslı hükmünü de ilave eder.

Bu roman büyük bir cesaretle yola çıkmış olan flapper'a ve ait olduğu çağa son bir şarkı, paranın büyük ilüzyonuna ve mutluluğun yanıltıcılığına yenik düşmekten kendini alamayan iki insanın özyıkımına bir mersiyedir.

Romanın eleştirel ve finansal başarısının hemen ardından Scott Fitzgerald, alelacele bir araya getirdiği, içlerinden bazısı çok iyi, bazısı daha harcıalem toplu öykülerini yayımlar yine. Bununla birlikte *Tales of the Jazz Age* [Caz Çağ Öyküleri] -başlık geçmişe dönüktür- en iyi hikâyelerinden ikisini içerir: "1 Mayıs" ve "A Diamond as Big as the Ritz". Özellikle ikincisi, gerçekçi başlayan fantastik bir hikâyedir ve Fitzgerald burada son derece bilinçli olarak, çoktan beri edebi akrabalık kurduğu büyük anlatıcı ve alkolik Edgar Allan Poe'nun ünlü nuveli "Usher Malikânesi'nin Yıkılışı"na (1839) gönderme yapar. Washington'ın süper zenginlerinin -nomen est omen- [isim kehanettir] dört başı mamur malikanesinin altında devasa bir elmas gizlidir. Bütün

tonla kaplanmış olduğu halde yerinden haberdar olan misafirler ve dostlar, bunun bedelini hayatlarıyla ödemek zorunda kalırlar. Sonunda bütün köşk ve her şey, yolsuzluk zengini aile de içindeyken hava saldırısına uğrayarak yanar ve kapkara bir kül yığınına dönüşür. Yalnızca evin iki kızıyla misafirlerden genç bir adam faciadan sağ çıkar. Genç yazar bu bilim kurgu ve mesel karışımı ustalıklı öyküsüyle zenginlere beslediği dizginlenemez hayranlıktan ilk kez uzaklaşır, Amerikan rüyasının parlak yüzeyini gözle görülür biçimde kazır, çağın methüsena ettiği, hatta bizzat "yarattığı" "Zeitgeist"a [çağın ruhu] şüpheyle yaklaşır. Elbette yine bütün derdi, içine düştüğü dipsiz borç batağından kurtulmak için mümkün olduğunca çok para kazanmaktır.

Scott Fitzgerald, bir kez daha St. Paul'de yeni romanı üzerine çalışırken -veya çalışmaya çalışırken- Maxwell Perkins'le yoğun olarak ve bütün içtenliğiyle yazışır. "Beş aydır tembellik ettiğim için kendimi feci kötü hissediyorum ve artık işe koyulmak istiyorum", diye yazar Ağustos 1921'de Dellwood, White Bear Gölü, Minnesota'dan. Scott ve Zelda ilk hızlı Avrupa gezilerinin ardından burada çocuklarının doğumunu beklemektedirler. "Tembellik beni hep bu sevimsiz ve iğrenç melankolik ruh haline sokuyor. Üçüncü romanımın -bir oturup yazsam- karamsarlıktan ölüm gibi kara olacağına kuşku yok. Üç beş seçilmiş dostla beraber oturup ölene dek içmeyi isterdim, ama hayattan da, alkolden ve edebiyattan da aynı derecede bıktım. Zelda olmasaydı, sanıyorum, üç yıllığına ortadan kaybolurdum. Gemici olup -veya onun gibi bir şey- ordan oraya sürterdim ve dayanıklı biri olurdum - benim ve kuşağımın içine çöreklendiği bu miskin, yarı entelektüel atalet beni hasta ediyor."

Zelda'nın hamileliğinin hemen başlarında çıktıkları Avrupa turu dönemin modasıdır, ama ilk hedefleri Paris olan ente-

turu dönemin modasıdır, ama ilk hedefleri Paris olan entelektüel sürgünlerin Avrupa heyecanıyla dolu mütevazı denizaşırı yolculuğuna hiç mi hiç benzemez onlarınki. Şık bavullar dolusu zarif bir gardrop ve şişkin bir cüzdan eşliğinde birinci sınıf bir yolculuk yaparlar. Asıl hedefleri, zengin arkadaşlarının villalarının bulunduğu ve ünlü otellerin birkaç dolara onlara kapılarını açtığı Riviera'dır. İkisinin de aklı edebi tanışıklıklar yapmaktan çok, yine New York tarzı eğlencelerde ve "aylaklık"tadır: yüzmek, yatıp güneşlenmek, arkadaşlarla yiyip içmek, dans etmek...

Scott savaş yorgunu Avrupa'yı pejmürde ve itici bulur, İtalyanlardan ve Fransızlardan hoşlanmaz, onları aşağı görür (Yahudilerden de pek hazzetmez, Yahudilerin Doğu kıyılarına göçünü ellili yıllara kadar engellemeye çalışan zihniyeti, bastırılmış New England antisemitizmini güder tamamen). Bütün heyecanı varsa yoksa Oxford içindir, "dünyanın en güzel yeri"ni görmeye iki kez gider. Ayrıca İngiltere'de bulunduğu sırada, toplum yazarı olarak daha o zaman ünlenmiş, daha sonra Nobel ödülü de kazanan John Galsworthy'den davet alır. Görüşme pek de hoş geçmez: Genç yazar abartılı övgülerle yakınlık kurmaya çalışırken, Glasworthy temkinli ve resmi durur.

Zaten bu tür ilişkilerde sık sık çuvallar Fitzgerald: Eski toplumsal güvensizliğinden kalma tutukluğu gürültücü, abartılı, hatta kaba ve biraz da sevimsiz görünmesine yol açar. En çok da kendi davası ve yeteneği, yani yazısı için açık bir anlayış bulduğunda başına gelir bu, tıpkı büyük değer verdiği kadın yazar Edith Wharton'la birlikteyken olduğu gibi.

Buna benzer bir dizi tuhaf olay vardır: Örneğin, saygı duyduğu Joseph Conrad'la ciddi bir görüşme talep etmeye çekinir de, New York'ta bulunduğu sırada arkadaşı Ring Lardner'le beraber yayıncı Doubleday'in evinin önünde

körkütük sarhoş halde dans eder, sonunda ikisini de zorla uzaklaştırırlar. Oynadığı çağının yazarı rolüne hiç uygun düşmeyen ve kendine güvenini kaybettiğini gösteren çocuksu bir davranış. Bununla birlikte "çekici" biri olarak tanınır, insanları göz açıp kapayana kadar kazanır. Dostlarıyla meslektaşlarına karşı da -özellikle ona cazip gelen bir kişilik özelliği- geniş yürekli ve sadıktır. Birinin edebi yeteneğine ikna olduğu zaman kıskanç art düşüncelere kapılmadan tanımadığı o kimse için devreye girer; Maxwell Perkins'le yazışmalarında bir kez daha görüldüğü gibi, kendi yayıncısına bile başvurur. O zirveye oturduğu sırada henüz hiç tanınmayan, birkaç yaş küçüğü Ernest Hemingway'i gelecek vaat eden bir yazar olarak işte böyle heyecanla ve başarıyla tavsiye eder Perkins'e.

Oysa bunun tam aksi bir görünüm sunar hep: Başkalarına karşı zorbalık derecesinde benmerkezcidir, aynı zamanda yüksek gönüllü ve vefalıdır. Gençliğini hızla tüketir, ama çok yavaş "büyür."

1921 sonbaharında St. Paul'e geri dönüşleri de, kızları Frances'in doğumu da, Fitzgeraldların dur durak bilmez, şaşkın varoluşlarına istikrar getirmez. (Ocak 1922'de Zelda yeniden hamile kalsa da, tıpkı ilerde onu bekleyen diğer hamilelikleri gibi bu da sonuca ulaşmaz ve diğer adı Scottie olan Frances çiftin tek çocuğu olarak kalır.) Küçük kız, bir dadının himayesinde huzursuz aile yaşamına dahil olur ve insan kalabalıklarıyla yalnızlığa, şenliklerle kavgalara şaşırtıcı biçimde iyi dayanır. Dünyaya gelir gelmez onun şapşal güzellerden olmasını umduğunu söyler Zelda. Oldukça geniş anlamlar içeren bir ifade. Zelda'nın 1932 tarihli romanı *Save me the Waltz*'ın kadın kahramanı Alabama Beggs'in yaşadığı, her zaman fazla büyük ve boş olan ve sık sık değiştirilen evdeki yalnız çocuk sorunsalıdır tam manasıyla. Scott

kızı için milyoner bir koca hayal eder. İlerde ona babalık etmek için girdiği çabalara bakılırsa, pek sevdiği küstahça konuşmalarından biri olmalı bu daha çok.

Fitzgeraldlar üç mevsim geçirdikten sonra taşra hayatından sonsuza dek bıkar ve tez zamanda "dünyaya" geri dönerler, yani öncelikle New York'a, çılgınlıklarının ve hepsi birbirinden nefes kesici aşırılıklarının seyir yeri olan Plaza Hotel'e. Bir süre sonra da Long Island'a, kalburüstü sanatçı takımının buluşma yeri ve sonsuz tatil misali tatlı hayatın mekânı olan Great Neck'e giderler. Bu dönemde Scott Fitzgerald'la yetenekli ama yeteneğini kayıtsızca harcayan, espri anlayışı hain ve alaycı yazar Ring Lardner arasındaki dostluk derinleşir, o da bir alkol bağımlısıdır. "Bunny" Wilson aracılığıyla Scott, savaşı anlatan ilk romanı *Three Soldiers*'la [Üç Asker] henüz başarılı bir çıkış yapmış olan Dos Passos'la tanışır. Fitzgerald'ı "sınırlı" entelektüelliğine karşın ilginç bulur Dos Passos. "Yazmak üzerine konuşurken," diye yazar, birlikte Great Neck'e yaptıkları bir yolculuğun ardından, "bana kalırsa çoğu ıvır zıvır hakkında saçma sapan hayallerle dolu olan zihni, elmas gibi keskin ve parlak bir hal alıyordu. Doğaya, manzaraya dönüp bakmıyordu, yemekten veya şaraptan veya resimden zevk almıyordu, gelip geçici şarkılar dışında müzik dinlediği yoktu, ama yazmaya gelince, doğuştan bu işin adamıydı." Şehre dönüş yolunda bir lunaparkta Zelda'yla beraber dönmedolaba biner. Daha sonra üzüntüyle kaydeder: "Düşünme biçimindeki, böylesi trajik sonuçlar doğuracak bu temelden kırılma beni sarsmıştı. Bütün çekiciliğine karşın onda beni ürküten, hatta ruhsal olarak zedeleyen bir şey vardı." Onu hiç ilgilendirmediği halde, Zelda'nın tutumunda şımarıklık ve huysuzluğun dışında birşeyler olduğunu fark eden az sayıda insandan biri olur.

1922 yılında Fitzgerald'ın *The Vegetable* adlı şiirsel-komedi tarzındaki oyunu sahnelenir, Edmund Wilson -kolejdey-

ken yaptıkları gelecek vaat eden ortak tiyatro çalışmalarına dayanarak- ona büyük şans tanımakla yanılmıştır, oyun her bakımdan cesaret kırıcı bir seyir izler. Ne yazarlık açısından ne de umutla beklendiği gibi finansal bakımdan başarıya ulaşır. Oyun bir hafta sonra New York'ta sahneden çekilir. Scott mali sorunlarını hangi yolla çözebileceğini, skandal niteliğindeki bu başarısızlığın ardından kanıtlar: "Ayık" kalarak ve elverişsiz dış koşullarda günde on iki saat çalışarak neredeyse beş hafta içinde değişik dergilere yazdığı kısa öykülerden, en acil borçlarını kapayacak, "derin yoksulluktan orta halliliğe" geri dönecek, hiç sevmediği Fransa'ya yeni bir yolculuğu karşılayabilecek ve uzun zamandır beklenen üçüncü romanını yazacak kadar para kazanır: *Muhteşem Gatsby*. Şimdilik denge yeniden kurulmuş gibidir. Ama "Ledger", yani defter-i kebir 1922 yılı için şöyle diyor: "Ayağımız yerden kesildi."

10 Nisan 1924'te Perkins'e yazdığı bir mektupta bilançoyu birkez daha gözden geçirir. *The Beautiful and Damned*'i bitirdiğimden bu yana geçen üç sene boyunca ne sefil hallere düştüğümün bilincine ancak şu son dört ay içinde varabildim. Bu son dört ayda tabii ki çalıştım; ama bundan önceki iki yıldan uzun süre boyunca yalnızca bir oyun, yarım düzine kısa öykü ve üç veya dört makale yazmıştım - yani günde ortalama yüz kelime. Eğer bu zamanı gezerek ya da herhangi başka bir şey yaparak -elbette sağlığımı da koruyarak- değerlendirmiş olsaydım her şey bambaşka olurdu, ama ben, ne okuyup çalışarak ne düşünerek, aksine sadece içerek ve hayatımı cehenneme çevirerek onu çarçur ettim."

Pişman günahkâr, bir sonraki kitabı için biraz daha sabretmesi ve bunun en iyisi olacağı konusunda kendisine güvenmesi için yalvarır Perkins'e (bu arada editörüne artık "Sevgili Max" diye hitap ediyordur). Ama öncelikle bazı kötü alışkanlıklarını terk etmesi gerekiyordur, ki tembellik,

tutukluk ve kendinden şüphe etme de bunlara dahildir, "Zelda'yla her şeyi paylaşmak -korkunç bir alışkanlık-, bitirmeden önce hiçbir şey hiç kimseyle paylaşılmamalı" diye belirtir. Giderek arkadaş çevrelerinde de daha sık duyulan o eski şikayetle, Zelda'nın çok talepkar olması ve onu çalışırken rahat bırakmamasıyla aynı şey değildir bu. Zelda'nın "sırdaşlığı", yani iş üzerinden kurdukları son bağlantı da Scott tarafından deşifre edilmektedir ve artık tümden devre dışı bırakılacaktır. Zelda'dan özellikle hoşlanan Mencken ve her zaman nezaket gösteren Perkins gibi arkadaşları bile, sabırsızca koyarlar tanıyı: Scott çılgın ve sorumsuzca davranmaktadır, ama Zelda ondan da beterdir. Onu bu sorumsuzluğa kışkırtıyordur.

Avrupa: Dostlar, Yardımcılar, Düşmanlar

ARTIK ikircikli hale gelmiş bir ilişki içinde yaşayan, yeteneklerini düşüncesizce harcayan, taşı gediğine oturtan bir söz oyunu için kendi iç huzurunu bozmaya, o olmadı başkalarının huzurunu kaçırmaya hazır görünen, üç yaşında bir kız çocuğu annesi, yirmi dört yaşındaki bu kadın kimdir? "Temsil ettiği"nin dışında, aslında kim?

Belki de, bu on yıllık dönemden kalan fotoğraflardaki imgesini -asıl imgesini-, başkaları üzerindeki dolaysız aksini iyice bir gözden geçirmenin tam sırası şimdi. Zelda, arkadaş çevrelerine dahil erkeklerin büyük çoğunluğunun gözünde çekici, eğlenceli, hatta cinfikirli, "orijinal" biri, biraz da delidir her zaman. Fransa'dayken dostluk kurdukları Gerald Murphy'ye göre yüzü ve fiziğiyle, hareketleri ve belirgin bir Güney tınısı taşıyan sesiyle çok güzeldir. "Kendi dış görünüşünden alenen zevk duyuyor ve hatlarını belli eden cesur giysiler giymekten hoşlanıyordu," diye hatırlıyor ve bir ressam olarak etkilendiğini gizlemeden ekliyor, "ona yakışan renkleri şaşmaz, gözüpek bir duyarlılıkla seçiyordu." (Toz pembe ve kırmızı tonları

özellikle hatırında kalanlar.) En sevdiği çiçeğin, hem kendini, hem etrafını süslemekte kullandığı şakayık gülü olmasını dikkat çekici bulur. "Sanki bu kişiliğinin bir dışavurumuydu." Kadınların yargıları daha farklı. Sivri dilli Dorothy Parker'a göre güzelliği taşra kokar. İngiliz yazar Rebecca West ise, yüzünün "neredeyse haşin ve itici" olduğunu söylüyor. ("Atmaca gibi" güçlü ve içe işleyen bakışlarını zaten Murphy de es geçmiyor.) "Yüzünde Géricault'nun psikolojik rahatsızlığı sırasında yaptığı resimlerdekine benzer, çarpıcı bir orantısızlık vardı." West onu "hoş, ama biraz da ürkütücü" bulur. Onun -erkeklere hitap eden- cazibesini görmezden gelen kadınsı bir aşırı yargı mı bu? Yoksa fantezi dolu bir düşünme tarzından hoşlanmayan bir zekâ mı?

Bu onyıla ait fotoğraflar gözlerden kaçması olanaksız bir değişimi sergiliyor. En duru göründüğü resimlerinden biri, on dokuz yaşındayken Scott'la birlikte ailesinin evinin bahçesinde çektirdikleri amatör fotoğraf: içten, "mutlu" genç bir çift. Daha sonraki resimler genellikle dergi ve gazeteler için "verilmiş pozlar" ve bunlarda Zelda "ateşli yüz"ünü kozmetikle değiştirerek, "flapper" olduğu günlerde reddettiği "hanımefendi" yüzüne çeviriyor. Bunun sonucunda resimler gitgide daha az kişisel hale geliyor, ta ki yüzü 1930 yılında ilk bunalımına girişiyle yavaş yavaş bir maske kadar cansızlaşıncaya kadar. Ruhsal ve fiziksel acılarını -övgüyle söz edilen "şeftali teni"ni bozan, eziyet verici ve çirkin bir egzama da buna dahil- bu maskenin altında gizlemeye çalışır. Geleneksel görünüşüne karşın stüdyoda çekilmiş on sekiz yaşına ait bir resmi, belki de en aydınlatıcı olanı: "Her an öpülmeye hazır dudaklar"ın değil, aksine kararlılık belirten gözlerin görüldüğü ciddi bir yüz. Her iki ifade de birbirinden öyle farklı ki adeta yüzün iki yarısı birbirini inkâr ediyor. Biri kendi hayatının dehşetini

önceden yaşamış gibi duruyor, diğeriyse soğukkanlı ve dikkatli bakıyor. İçi içine sığmayan "flapper" fotoğraflardan keşfedilecek gibi değil.

Scott'ın aynı dönemlerde çekilmiş fotoğrafları da değişmekte olan bir yüzü gösteriyor: Zelda'nın 1918'de Montgomery'deki bir yaz balosunda karşılaştığı şık üniformalı genç savaş gönüllüsünün operetten fırlamış gibi duran zarafeti, kendinden emin, başarılı genç yazarın çektirdiği sayısız fotoğrafa, kendi ailesine veya Zelda'nınkilere gönderdiği parlak tanıtım resimlerine yansıyor ve oradan da henüz otuzuna bile varmamış birinin alkolden çarpılmış yüzüne dek evriliyor. Böylesine kolay yoldan çıkmasına karşın, görünüşü hakkında çok özenli olmak tamamen onun elindeymiş gibi görünür hep. Ama hiçbir resim, onu hırpalayan ve yiyip bitiren şeyi mektupları kadar iyi yansıtmıyor.

Avrupa'ya, sevilmeyen Fransa'ya yapılan ikinci yolculuk, Fitzgeraldların sıkça başvurduğu türden bir kaçıştır. New York'un oyalayıcılığından, tacizlerinden ve baştan çıkarılmaya teşne kendilerinden iyi niyetli bir kaçış. Scott Fitzgerald üçüncü romanına (henüz adı kesinleşmemiş olan *Muhteşem Gatsby* 1923 yazında başlamış, ancak ülkeden ayrılmasından önce yazdığı Nisan 1924 tarihli mektubunda Perkins'e de belirttiği gibi, henüz bir arpa boyu yol ilerlememiştir. Şimdi bitirilmesi gerekmektedir. Yanlarında otuz parça bavul, Britannica Ansiklopedisi ve öykülerin teliflerinden gelen yedi bin dolarla, alkolün kesinlikle yasak olduğu "ayık" bir gemide yolculuk etmeleri bile, Scott'ın bu işi ciddiye aldığını gösteriyor.

Hyères'de kalan Ring Lardner, Riviera'nın yazın daha pahalı olduğu konusunda onları uyarmıştır. Uzunca Paris ziyaretleri sırasında Scottie'ye bir dadı tutulur, o arada eski dostları John Peale Bishop'la da buluşurlar. St. Raphael'in üstünde, Valescure'de kiraladıkları gerçekten çok şık, her

zamanki gibi gereğinden fazla büyük eve, "Villa Marie"ye sahip olmanın bedeli yetmiş dokuz dolardır. Dadı ayda yirmi altı dolar, aşçı ve hizmetçi kız da on altı ve on üç dolar alırlar. Kısacası her şey yolunda gibidir. Çarşı pazar ve evle ilgili konularda ikisi de cahil olduğundan, ev çalışanları ve dükkân sahipleri tarafından bol bol kazıklanırlar: "zengin Amerikalılar" olarak görülürler. Ayrıca restoranlarda, kafe ve barlarda kontrolsüzce para harcarlar. Bununla birlikte, koşullar elverir görünür, başlarda keyifleri yerindedir. Scott romanına çalışır. Zelda ise her zaman olduğu gibi kendiyle baş başa kalır. 1932 tarihli "Save Me the Waltz" adlı romanına bu Akdeniz anıları da yansır ve deniz, güneş ve kumdan daha fazlasını anlatır:

"Riviera insanı baştan çıkaran bir mekân. Canlı mavi ve yakıcı sıcakta pırıl pırıl parlayan beyaz saraylar manzaraya hakim. Bunlar 'Train Bleu'nün değerli efendilerinden, iktidardaki diktatörlerden ve Biarritzer ordusunun patronlarından, hatta mavi ufuktan ve binaların bembeyaz cephesinden sanatsal girişimlerini tamamlamak için yararlanan iç dekoratörlerden de önceki bir zamandan beri buradalar. Bir avuç insan zamanını mutlu-olmakla ve mutluluğunu zaman-içinde-olmakla harcıyor ve cılız palmiyelerle killi topraklara sıkı sıkı tutunan çıtkırıldım asmalar bütün bunlara tanıklık ediyor."

Amerika'daki dostu Thomas Boyd'a yazdığı bir mektupta bir zamanların frankofobik Fitzgerald'ı Akdenizli varoluşundan heyecan duyar görünür, tek istediği Antik Yunan'da Homeros'un zamanına kadar geri gitmek, yalnızlık tutkusuyla kendine yeterek yaşamaktır. Ve mektubu kendini alaya alarak bitirir: "Amerika'da yazılmış bütün romanlardan daha iyi bir roman yazacağım ve doğrusu böylelikle bütün dünyanın en iyi ikincisi olacağım."

"Gatsby" üzerinde çalışırken *Saturday Evening Post* için

Amerikalıların Riviera yaşamı üzerine neşeli bir anlatı ("How to Live on Practically Nothing") sokuşturur araya, Grand Neck'teki şahane hayatı başarıyla anlattığı makalesinin ("How to Live on 36 000 a Year") devamı olan komik ve alaycı bir yazıdır bu.

Bütün neşesine karşın bu yazılarda düşünceli hatta melankolik yeni bir ses duyulur. "Yazı Riviera'da geçirmek, henüz ıslah olmuş iki savurgana en doğrusu gibi gelmişti. Hummalı geçmiş son beş yılımızı dolduran çılgınlıktan, gürültü patırtıdan ve her türlü aşırılıktan kaçıp kurtulma duygusu ikimizde de ağır basıyordu... eski benliklerimizi sonsuza dek geride bıraktığımız yollu samimi kanaatle, yeni bir yaşam ritmi bulmak üzere Eski Dünya'ya doğru yola çıktık."

Görünüşe bakılırsa bunu başarırlar da. Ta ki o ölümcül güne, Zelda'nın Fransız hava subayı Edouard Jozan'la yaşadığı -muhtemelen- küçük kaçamağın Scott tarafından "büyük kriz"e dönüştürüldüğü 13 Temmuz 1924'e kadar. Fakat asıl şaşırtıcı olan şu ki bunu da -pek çok diğer olay gibi- elbirliğiyle atlatıp sürekli yeni ve daha dramatik versiyonlarını arkadaş çevresinde anlatırlar. Zelda'ya ait bir çeşitleme pilotun sözde intiharıyla son bulur.

Aynı dönemde Riviera'da bulunan Hemingway'in ilk karısı Hadley'nin sözleri de onaylıyor bunu: "Zelda'nın güzel yüzünün adamın onu ne denli sevdiğini, durumunun ne kadar umutsuz olduğunu ve sonunda nasıl canına kıydığını anlatırken aldığı o son derece ciddi ifade hâlâ gözlerimin önünde. Scott beti benzi atmış ve yıkılmış halde yanında duruyor, gözünü ondan bir an bile ayırmıyordu."

Bu özel olanı genele yayma, hassas bir olayı dillendirilebilir anekdot havasına büründürme dürtüsü gerçekten incinmiş olduklarını gizleme çabası mıdır acaba? Birlikte kurdukları bu komplo -sarhoş kafayla yapılan tüm tartışmalar

yanında- dostlarının gözünden kaçmaz. Yığınla kırgınlığı ve kırılganlığı örten ve ilişkiye sakıncalı yoldan çare bulan bir komplodur bu. Ama doğası gereği taraflardan hiçbiri ona müdahale edemez. Belli ki içerde zedelenmemiş sağlam bir tutku, hiç değilse bağlılık nüvesi vardır.

Peki, bu yaz kaçamağı gerçekte neydi? Scott için erkeklik gururunun kırılması, biricikliğinin yara alması mı? Zelda'nın yarattığı sarsılmaz aşk ve sadakat ilüzyonunun sonu mu?

Ve Zelda için, Scott çalışırken çokça içine düştüğü yalnızlıktan havai bir sıyrılma mı, yoksa onunla daha derinden ilgilenmesi için bir uyarı, kendi çöküşüne, varoluşunun giderek büyüyen gerçekdışılığına karşı bir imdat çağrısı mı? Bu ilişkinin üzerinden çok geçmeden Zelda'nın intihar girişiminde bulunması da çevresine bir mesaj olarak yorumlanabilir.

Riviera'daki çevrelerini de yakından tanıyan Sara Mayfield, hiçbir şekilde intihara yeltenmemiş, aksine Fransız donanmasında parlak bir kariyer yapmış Jozan'ı gözü dönmüş bir âşık olarak değil, centilmen bir Fransız subayı olarak betimliyor. Bu Riviera yazından tam elli yıl sonra tekrar görüştüklerinde Jozan, taşralı biri olarak, Scott'ın çağdaşlığından ve zekâsından çok etkilendiğini ve Zelda'ya tutulduğunu itiraf eder, bu arada Zelda'yla ilgili kulağına gelen hikâyelerden dehşete düşmüştür.

Zelda "Save me the Waltz"da yaşadığı ilişkiyi olduğu gibi aktarır. Romanda âşığını anlattığı bölüm bir yetenek sınamasıdır. Zelda/Alabama onu sadece belli bir mesafeden geriye bakarak değil, aynı zamanda en dolaysız biçimde görür: Alımlı bedenselliği, varoluşu, kısıtlanmışlığıyla. Anlatımı ise işkilli bir yoğunluk içerir, şunun gibi: "Akşam meltemi eserken terasta oturmuş Amerika'dan, Hindiçini'nden ve Fransa'dan söz ediyor ve karanlıkta inleyerek öten gece kuşlarına kulak kabartıyorlardı. Mutsuz ay, uzun süren yazın tuzlu

havasında lekelenmiş, gölgeleri kararıp dile gelmişti. Bir kedi terasa tırmandı. Hava çok sıcaktı." (Bugün olsa, Ingeborg Bachmann yarışmasında bu metinle kendine hemen bir yayıncı bulabilirdi. Oysa romanını yayımlatma yolunda karşılaştığı sayısız zorluk cesaretini kırmaya yetmişti.)

Ama henüz roman yazdığı yoktur, onun yerine, ilerde kahramanı olacak Alabama gibi zamanın ellerinden kayıp gidişinden huzursuz, kendi kendine sormaktadır: "Bana ne oluyor?"

Riviera'daki genişleyip daralan, bir açılıp bir kapanan dost çevrelerinin merkezinde yer alan Gerald ve Sara Murphy, servet sahibi olup bu ayrıcalıklarının tadını çıkarmayı bilen Amerikalılardır. Gerald Murphy resimle uğraşır, ama zaman geçirmeye çalışan bir amatör gibi değil, ciddiyetle ve Parisli avangardlar tarafından takdir edilir. Sara da resim öğrenimi görmüştür. Her ikisi de sanat ve edebiyatın sadece "meraklısı" değil, uzmanıdır da. Evlerine konuk olan en yakın arkadaşları arasında Pablo Picasso ve Fernand Léger, Amerikalı besteci Cole Porter, şen şakrak eşi Bayan Katy'yle beraber Dos Passos, sonra McLeishler, Fitzgeraldlar, Hemingwayler - velhasıl çok şey vaat eden genç çiftler vardır.

Maddi güvencelerine karşın Murphylerin hayatı büsbütün tasasız da değildir. Üzerlerine titredikleri üç çocukları vardır; Honoria adında bir kızla Boath ve Patrick adlı iki erkek çocuk. Patrick, savaştan sonra yayılan ve o sıralar tedavisi mümkün olmayan vereme, Boath ise bir Alman yatılı okulunda menenjite yakalanır. Akla gelebilecek bütün tıbbi çabalara ve aile yaşamının tepeden tırnağa değişmesine karşın ikisi de henüz çocuk yaşta hayatını kaybeder. Dostlarıyla dert ortaklığı etmek çiftin acılarını hafifletmez.

Hatırşinas ve yüksek gönüllü bir ev sahibi olan Sara,

dostları tarafından öncelikle insanları iyi tanıması ve yargısını doğrudan ortaya koyması nedeniyle sevilip sayılır, hatta arayanlarının çokluğundan yorgun düşer. Dolayısıyla mektupları da zengin bir çeşitlilik gösterir.

Gelir gelmez Fitzgeraldları dostça karşılayarak çevrelerine kabul ederler. Önceleri Zelda'yı daha çok tutarlar. Tez zamanda kendini yeniden içkiye veren Scott, can sıkıcı olaylara sebep olduğu için -ne kadar sevilse bile- rahatsız edici bulunur. Ara sıra yaptığı baskınlara ve çizmeyi iyice aştığında "Villa Americana"nın, yani Murphylerin evinin kapılarını ona birkaç haftalığına kapamasına karşın, kişiliğine ve yazarlığına duydukları ilgi günden güne durmadan gelişir. Bıkıp usanmadan sorar dostları: Sizi mahveden bu şeyi neden bırakamıyorsunuz? Fitzgeraldlar da bıkıp usanmadan düzeleceklerine söz verirler ve bu hep böyle devam eder.

Ama büyük yeminlerle birlikte "ayık" dönemini de çoktan geride bırakmış olmasına ve Antibes'de süregiden hareketli hayata rağmen, kendini tamamen "Gatsby"ye verir. Ağustos 1924'te bir mektupla "Sevgili Max"e bildirir:

"1. Roman gelecek hafta bitiyor. Yine de bu, 1 Ekim'den önce Amerika'ya varabileceği anlamına gelmiyor. Zelda ve ben -bir haftalık bir moladan sonra- tamamını özenle bir gözden geçirmek istiyoruz."

(Böylece Zelda -en azından eleştirel bir karşı okur olaraktekrar işin içindedir.) 8. maddede şöyle der: "Güzel bir yazdı. Mutsuzdum, ama işim bundan etkilenmedi. Nihayet büyüdüm."

Muhteşem Gatsby yasa dışı işlerden servet edinmiş bir adamın, sözümona çok yoksul olduğu için gençliğinde onu reddederek kaba saba, zengin bir işadamıyla evlenen kadına, yani Daisy'ye duyduğu takıntılı aşkın romanıdır. Asıl adı Jim Gatz olan Joe Gatsby, kendine daha iyi bir soy sop ve Oxford'da okumuşluk yakıştırarak bambaşka bir

geçmiş uydurur - tıpkı Daisy'nin sevgisi gibi gerçekleşmemiş hayaller. Yeniden Zelda'yla ilk yaşantılarına atıfta bulunmakla bir kez daha zenginlerin arasında kalmış "yoksul çocuk" temasını andırsa da, yazar burada o ana kadarki modellerinden enikonu uzaklaşır. Böylesine bir sadakatten etkilenerek ona geri dönmek isteyen, ancak bir kez daha sadakatsiz kocasına paçayı kaptıran Daisy, cesur ve bildiğini okuyan Zelda değildir. Fitzgerald da karanlık mazisiyle zıpçıktı Gatsby gibi değildir. Sosyal konumunu elden geçirip değiştirme merakı onda maceranın sınırına dayanarak hatta ötesine geçerek suç işlemeye kadar varan yeni bir boyut kazanır. Belki de tek ortak noktaları, gerçek bir kadının kendi hayallerindeki imgesine duydukları ve sonunda Fitzgerald'ı da Gatsby gibi trajik bir figüre dönüştürecek bu inatçı bağlılıktır. Gatsby'nin otomobilini Long Island'a doğru kaçarcasına hızlı sürerken kocasının âşığını ezer Daisy -tesadüfen olan bir kazadır bu, cinayet değil. Gatsby suçu üstlenir; Daisy'nin onu çoktandır aldatan kocası, âşığının sinir krizi geçiren, kendini bilmez haldeki kocasını Gatsby'yi vurması için ayartır. "Geçmiş günahları yüzünden ölmemiştir" der Scott Fitzgerald'ın yaşamöyküsü yazarı ve yayıncısı Matthew J. Bruccoli, "Gatsby hayalini kaybettiği için ölür."

Nihayet 27 Ekim 1924'te, dört gözle haber bekleyen Maxwell Perkins'e şöyle yazar Scott Fitzgerald: "Üçüncü romanım *Muhteşem Gatsby*'yi sana ayrı bir postayla yolluyorum. Sanırım, gerçekten 'kendime ait' bir şey yaptım, ama bu 'kendimin' ne kadar iyi olduğunu daha sonra göreceğiz." Ardından sözleşmeyle ilgili kesin isteklerde bulunur. Bu arada yayıncılık işinin bir bölümünü gayet güzel idare eder; ancak kendi eline geçenlere hakim olmayı yine beceremez.

7 Kasım'da kitabın elyazmasıyla ilgili çekinceler ve itirazlar bildiren yeni bir mektup yollar. 14 Kasım'da Per-

kins yanıt gönderir: "Kitap bir mucize... gizemli bir canlılığa sahip... Bugünkü varoluşun olağanüstü tutarsızlıklarını derli toplu, tutarlı bir anlatımla birleştiriyor. Yazının özüne gelince -gerçekten şaşırtıcı." Bu ilk izlenimidir. Kısa bir süre sonra, daha esaslı incelemelerin ardından 20 Kasım'da daha ayrıntılı bir mektup gelir editörden. Bazı ince eleştirel itirazlardan ve değişiklik önerilerinden sonra Perkins bir kez daha altını çizer: "Bir tek cümleye sığdırdığın anlam, bir tek paragrafın verdiği duygunun boyutu ve yoğunluğu, gerçekten olağandışı." Bu mektup, yazarla editörü arasındaki hemen hemen kusursuz ilişkiye örnek gösterilebilir.

Fitzgerald tashihleri sonuna kadar gözden geçirerek roman son halini alıncaya kadar işin başından ayrılmaz. Tutkuyla ve görece mutluluk duyarak.

Kendisinin sezdiği ve kimi eleştirmenlerinin de söylediği gibi "büyük bir adım" atmıştır. Bu roman "romantik benlikçi"nin ve onun gençlik ekibinin aynası değildir artık, kişilerüstü bağlamlarıyla bütün çağı yansıtır.

10 Nisan 1925 büyük gündür: *Muhteşem Gatsby* piyasaya çıkar ve -Perkins'e yazdığı gibi- Fitzgerald'a "korkular, kaygılar ve kötü önseziler" basar. Başka şeylerin yanı sıra romanın Scribner's'e olan borcunu silmeye yetmeyeceği kaygısı da onu sıkıştırır, çünkü Avrupa'ya giderken aldıkları yedi bin doların hepsini afiyetle yemişlerdir, çoktandır yayınevinin gedikli ricacısı olmuştur yine. Bir kez daha öykülerden para kazanmaya bakmak zorundadır. (Bu zorunluluk illa ki işin ciddiyetini bozmaz her zaman. Çağın bir romanda verilemeyecek kimi özel yüzlerini de, bu daha az önemli öykülere borçluyuz.) Bu bakımdan hiçbir şey değişmiş değildir. Scott avans isterken içindeki doğuştan püriten kendini baskı altında hisseder. Perkins parayı gönderir, onu cesaretlendirir ve Scribner's'in bundan sonra üretecekleriyle

de ilgilendiği konusunda güvence verir.

Hemen ardından eleştiri yazıları sökün eder. *New York World* imzasız yayımladığı birkaç satırla yetinir: Gazeteci diliyle söyleyecek olursak -gerçek şu ki, içeriğin anlatımı *Muhteşem Gatsby* temasını şimdiden tüketmiş bulunuyor, diye yazar. Bu arada ince eleyip sık dokuyan itinalı eleştiriler de çıkar, tıpkı Isabel Paterson'ın *Herald Tribune Book Review*'da çıkan kapsamlı yazısı gibi. Onun vardığı sonuç şudur: Belki de roman yalnızca bu sezonun kitabı olmak gibi güncel bir başarı yakalamış, ama bunu öyle kendine özgü biçimde yapmıştır ki, eşi benzeri olmayan bir etki yaratmıştır. Büyük Mencken'in *Baltimore Evening Sun*'da çıkan eleştirisi ilk bakışta neredeyse yıkıcıdır: "Şu basit gerçek, anlattığı hikâyenin karakterlerin derinine inmektense gerilimi ayakta tutmayı çok daha fazla gözettiği gerçeği çürütüyor onu (romanı). Kişiler yanlış betimlenmiş değil -fazlasıyla oldukları gibi görülmüşler yalnızca. Gerçekten duyan, gören, nefes alan tek kişi Gatsby... Bu hikâyeye anlamını veren, kişilerin ele alınışından ya da sağlam bir şekilde geliştirilmesinden çok daha başka bir şey: Dilinin güzelliği ve büyüsü..." Yazarın her şeyden önce Amerikan hayatının sahte parıltısıyla uğraştığını söyler. Burada Fitzgerald'a daha derin bir toplumsal tarih görüşü atfeden tek kişi Mencken değildir. W. R. Benét -o da geniş arkadaş çevrelerinin bir üyesidir- "olgunlaşmış mahareti açığa çıkaran" "hayranlık uyandıran bir roman"dan söz eder. "Fitzgerald bu çağın Babil esaretini, ilk kez parıltısına kendini kaptırmaksızın keşfediyor." Gilbert Seldes Ağustos 1925'te *The Dial*'da şöyle diyor: "Bugüne kadar F. Scott Fitzgerald'ın yeteneğinden hiç kuşku duyulmamıştı, ama *Muhteşem Gatsby*'ye gelene kadar bu yetenekle ne halt edeceği sorulmalıydı doğrusu." Daha önemli eleştiriler de neredeyse ağız birliği etmişçesine daha büyük bir kararlılıktan ve olgunluktan dem vurur.

"Eleştiriler mükemmel" diye yazar telgrafında Perkins, "satışlarsa şüpheli." Bu Fitzgerald'ı derin bir umutsuzluğa düşürür. Scribner's'e hâlâ altı bin dolar borçludur. Gerçi menajeri Harold Ober'e (yazarlık hayatının öteki büyük mutemeti, üstelik bıkmadan usanmadan yardımlarına koşan bir aile dostu) olan borçlarını birkaç haftalık bir zorunlu yazma sözleşmesi karşılığında sildirmiştir, ama hem açıkları, hem de onları kapatabileceğine dair kuşkuları büyümeye devam etmektedir.

Perkins'e yazdığı mektupta müjdelediği yeni öykü kitabı, romanın uyandırdığı ilgiden yararlanacaktır. (Kaldı ki kitabın hemen ardından gelen ve başarıyla oynanan "Gatsby" dramatizasyonu da yine romana destek olur.) Bu öykülere "The Rich Boy", "Winter Dreams" ve "The Sensible Thing" gibi en önemlileri de dahildir. Chicago *Daily News*'un eleştirmeni 1925 Mart'ında yazdığı "The Boy Grows Older" başlıklı yazıyla "Gatsby" hakkındaki genel yargıyı onaylıyor: "F. Scott Fitzgerald yıllar boyu hafif bir mizah, ironi ve trajedi arasında salındı durdu, ardından onu Amerikan yaşam sahnesinin yetkin temsilcisi konumuna getiren 'Gatsby' geldi. Şimdi de kısa hikâyelerini topladığı bir kitapla sonsuz değişken tarzda yazabildiğini kanıtlıyor. Bu öyküleri okumak bir zevk... kimi zaman alaycı, kimi zaman hüzünlü, kimi zaman da son derece şakacı; rengarenk parlıyorlar... Fitzgerald -bu bizim devrimiz ve bundan sevinç duyuyoruz." Eskisi gibi, kuşağını her yönüyle ve en isabetli biçimde karakterize eden yazar olarak anılır.

Aslında aldığı tepkiler Scott'ı memnun edebilirdi, oysa daha önce de belirtildiği gibi, keyfi pek yerinde değildir. Perkins'e yazdığı mektupta söz ettiği "kaçırılmış şans", dikkatli okunduğunda, aynı zamanda Zelda'ya bağlanma (veya Zelda'nın ona bağlanma) kararı için de geçerlidir. 1924'te *Liberty* dergisinde yayımladığı ve daha sonra kitabına aldığı

"The Sensible Thing" adlı öyküde, Zelda'yla ilişkisinin başlangıcını, onunla evlenmek için duyduğu güçlü arzuyu, onun gösterdiği kararsızlığı, red cevabını ve yeniden buluşmalarını bir kez daha özetleyerek anlatır. Nihai sonuç: Zelda'nın davranışı kendine göre "mantıklı"ydı, ama büyü tutmuştu bir kez.

Peki ama, Riviera'da geçirdikleri bu görece mutlu yaz boyunca, Avrupa'da kaldıkları iki yıldan uzun sürenin tamamında Zelda ne yapmıştır? Ortak dostları Scott'a yazdıkları mektuplarda ona selam gönderir, sağlığını sorar. "Umarım, Zelda iyidir", diye yazar Perkins. Oysa iyi değildir. Giderek sıklaşan ve bir seferinde iyice ağırlaştığı için doktoru morfin vermek zorunda bırakan sinir krizlerinden başka, fiziksel şikayetleri de vardır. Apandistini aldırmak zorunda kalışı belki o zamanlar için de büyük bir olay sayılmaz. Ama birkaç kürtajdan, belki de birkaç düşükten sonra bir daha çocuk sahibi olamayacağı ortaya çıkar. Herhalde kendisi için en az dilediği şeydir bu. Ameliyat bir süre için jinekolojik şikayetlerine de son vermiş gibidir, ancak daha sonra kalıcı bir enfeksiyon başgösterir ve en nihayet onu onulmaz biçimde kısır bırakır. Kadınlık özbilincini güçten düşürmeye birebirdir bu tecrübe. Şunun şurasında altı yıl içinde o hayat dolu, atletik ve gözüpek genç insan gitmiş, yerine "marazlı bir kadın" gelmiştir; bu durum -çilekeş sabrına karşın- Scott'ı yıpratmaktadır.

Riviera'daki son zamanlarından itibaren, Paris'te geçirdikleri kışın ve hiç yeri yokken araya soktukları Roma ve Capri gezilerinin ardından, şimdi Juan-les-Pins'te bulundukları döneme dek geçen süreçte, en yakın arkadaşlarının da gözlediği gibi gitgide değişmiştir Zelda'nın davranışları: Başkalarıyla daha az şey paylaşır, günden güne daha çok içine kapanır. Gerald Murphy ve kendisi de Riviera'da misafir olan

Sara Mayfield, tanık oldukları hem can sıkıcı, hem de etkileyici bir olayı birbirini tutar biçimde aktarıyorlar: Geç saatlerde bütün dostlar Juan-les-Pins'deki casino'da buluşur. İçerisi neredeyse bomboştur, sadece birkaç Fransız hâlâkalmakta direniyordur. Zelda birden ayağa kalkar, eteğini göbeği görününceye kadar havaya kaldırır ve dans etmeye başlar. Müzik onun hareketlerini izler. Scott kılı kıpırdamadan seyreder onu. Fransızlar oturdukları yerde donakalırlar, Murphyler de dehşete kapılır. "Müzikle dansının kusursuz uyumunu hatırlıyorum", diye yazar Gerald. "Yalnızca kendisi için dans ediyordu, ne sağına soluna bakıyor, ne de bir bakışı algılıyordu. Kimseyi gördüğü yoktu, Scott'ı bile. Fırfırlar içinde hızla kendi çevresinde dönüyordu- bunu hiç unutmayacağım. Büyülenmiş gibiydik. Insanı ezip geçen doğal bir asaleti vardı. Kendini dansına öyle kaptırmış, öylesine kendiyle baş başaydı ki..."

Scott insanların kolay ulaşılabilir ve açık olmasını tercih ederdi, diyor Murphy, "kimi zaman Zelda'yı bile fazla hafife alırdı örneğin. Onu öyküleri ve romanları için model olarak kullandığı zaman da fazlasıyla tek taraflı betimlerdi. Zelda çok daha karmaşıktı, o bunu hiçbir zaman tam olarak kavrayamadı. Biz bir şekilde Zelda'nın bilincinin diğer insanlarınkinden farklı bağlantılar ürettiğini düşünürdük hep -onu diğer insanlardan ayıran tam da bu sıradışı, sezgisel zihin açıklığıydı. Tepkisel bir şey söylediği ya da düşünmeden konuştuğu hemen hiç olmazdı. Akıl edip düşündüğünü söylerdi."

"Çok kişisel şeylerden, yani kendinden hiç ama hiç söz etmezdi," diyor Sara, "ve Scott hakkında da tek kelime etmezdi. Tartışıp durduklarını biliyorduk. Bütün çiftler tartışır tabii. Ah, korkunç kavgalar ederdi onlar, ama asla orta yerde, asla dostlarının önünde değil." Araları iyice kötüleştiğinde Zelda bütün eşyalarını bir bavula dolduruyor ve

onu sokağa sürüklüyordu. Uykusu gelir gibi olduğunda yatmaya gidiyor, ama bavul dışarda kalıyordu. Fitzgeraldların ne zaman kavga ettikleri hep bilinirdi -bavul, gece olup bitenleri açıklıyordu.

Düpedüz ortalık yerde ve arkadaşlarının önünde sert kavgalara girişikleri ilk günlere göre farklı bir tablo çiziliyor. Onları yumuşatan, Murphylerin bariz insancıllığıdır belki de. Duygudaşlıklarını hiç esirgemezler. Fitzgeraldlar kışı Paris'te geçirmek üzere Riviera'yı ilk terk ettiklerinde hüzünlü, içten bir mektup da hemen arkalarından gelir:

"Sevgili Scott, Sevgili Zelda:-

Treniniz hareket etmeye başladığı anda, gerçek ve sahici, derin bir yarık açıldı yerde. Sara ve ben arabada birlikte eve doğru gidiyor ve sizden konuşuyorduk, ama bu -her birimizin kendi adına- hissettiklerini kısmen açıklayabilirdi yalnızca. Nihayet bir insana duyulan sevginin derecesi, gidişinin ardından her şeyin üzerine çöken sessizlik ve boşlukla ölçülmeli. Yerin yarıldığım duyumsadık, çünkü gerçekten oldu, çünkü sizleri ne çok sevdiğimizi ifade etmeye de gücümüz yoktu... Biz dördümüz, herhangi başka bir araçtan çok daha fazla, varoluşlarımız aracılığıyla iletişim kuruyorduk. Öyle ki, nerede ve ne zaman bir araya gelirsek gelelim, hiç fark etmiyordu... Sara'nın Scott'a düşkünlüğü sayesinde Zelda'da yeni değerler keşfetmiş olması gibi, Scott da Sara'da benim için yeni değerler keşfedecek. Şu kadarını söylememe izin verin: Gece sizi göreceğimizi bildiğimiz zamanlar ya da akşam yemeğine bahçeye geldiğinizde mutluluk duyuyor ve bunu birbirimize söylüyorduk. Biz sizinle ne zaman birlikte olduysak mutlu olduk..."

Bu büyük mutluluk sonsuza dek sürmez. Dargınlıklar yaşanır, Riviera'ya olmadık turistler gelir, beraberlerinde getirdikleri ahenksizlik en yakın dost çevresinin de ahengini bozar. Bir dostuna yazdığı mektupta Dorothy Parker

"bu zengin insanların" sinirini bozduğunu yazar. Ardından Patrick'in hastalığı gelir, onun için İsviçre'ye Montana'ya taşınmak gerekir ve en sonunda "Villa America" da satışa çıkar.

Bütün aykırılıklarına karşın anlayış sahibi insanlarla birlikte, henüz doğal büyüsünü kaybetmemiş topraklar üzerinde sürdürülen bu yaşamın dayanılmaz hafifliğini, Dos Passos *Best Times*'da anar: "Gökyüzünün yakıcı mavisinin altında her şey mucizevi sakinlikteydi. Bahçeden okaliptüs, domates ve vanilya kokuları yayılıyordu. Her zamanki gibi erkenden işe gittim ve öğle vakti çıkıp Garoupe plajının bulunduğu koya doğru yollandım. Gittiğimde bütün ev halkını güneşlenirken buldum. Gerald şemsiyesinin altındaki deniz sazlarını temizliyordu. Pürüzsüz, kristal mavisi denize atlayıp tuzdan bile tuzlu suda koyun ucuna kadar yüzüp geri döndük. Çıkınca Gerald bize buz gibi birer Sherry ikram etti ve Sara -panzehir niyetine- masayı esrarengiz mezelerle doldurdu."

Yılansız cennet olmaz ve artık hepimizin bildiği gibi, onu bozmak isteyen bu kurnaz fitneci aslında kendi içimizdedir. Günün birinde orayı terk etmek zorunda kalacağını bilmek, kaçınılmaz olarak onu sorgulama dürtüsünü ateşler. Değişken topluluklar içinde yakın, bol gerilimli ve yıkıcı ilişkiler kurulur.

Bu dönemin en ilgi çekici ilişkisi Scott Fitzgerald'la Ernest Hemingway arasında yaşanır ve tez zamanda en gerilimlisine dönüşür. Hemingway'in ölümünden sonra yayımlanan anı kitabı *A Moveable Feast*'de [Paris Bir Şenliktir] yer alan (ve her zaman güvenilir olmayan) ifadesine göre, Fitzgerald'la bir Paris barında, Rue Delambre'daki "Dingo"da buluşurlar, yanlarında Scott'm getirdiği üçüncü bir kişi daha vardır. Oysa bu kişi, o sıralarda Paris'te bulunduğunu bile kesin olarak reddediyor. Elbette Fitzgerald'ın kendinden

genç bu yazarın işlerinden bazılarını bildiğine ve onu tanımak için can attığına şüphe yok.

1925'deki ilk karşılaşma nasıl olmuşsa olsun, bundan yoğun mu yoğun, bir o kadar da tehlikeli bir arkadaşlık gelişir. Fitzgerald'ı -hatta gitgide "zavallı Scott"ı- hedef alan ve dilden dile dolaşan anekdotların tek kaynağı Hemingway'dir çoğu zaman. Fitzgerald'ın not defterlerinde ise, onu tam olarak çözdüğünü gösteren cümleler yer alır. "Eğer bir gün psikanalistler unutulup giderse, korku hakkındaki geniş malumatı yüzünden E. H. okunacak", diye yazar, onun korku tanımayan kahramanlarını ima ederek. Kuşkusuz Hemingway'in onu *The Snows of Kilimanjaro*'da [Kilimanjaro'nun Karları] ismen ve apaçık bir biçimde anlatması affedilmezdir. Perkins, hasarı biraz olsun önlemek amacıyla, en azından Scott'ın ismini "Julian"a çevirmesi için zar zor ikna eder Hemingway'i.

Hemen anlaşılacağı üzre, ikisi birbirinin tam zıddıdır: İnce yapılı ve spora pek yatkın olmayan Scott Fitzgerald içkiye dayanıksızlığı yüzünden çabuk yoldan çıkarak duyarlılığı ve kibarlığı hepten unuturken; savaş görmüş, iri kıyım Ernest Hemingway boğa güreşini ve riskli girişimleri seven sıkı bir içkici ve iyi bir boksördür. İkisi de yakışıklı ve insanları kolayca etkileyen tiplerdir. Scott'ın aksine Ernest ilk eşi Hadley'le Paris'teki derme çatma evinde yaşar ve başkalarından gizlediği çalışma mekânında, küçük bir kafe olan Cloiserie des Lilas'da her gün düzenli olarak yazar. Scott'ı çok etkileyen "zenginleri" hiç önemsemez. Zenginlerde diğer insanlarda olmayan bir şey var, der Scott. "Evet, daha çok para" der Hemingway, bu komik yanıtı Scott not defterine kaydeder. Hemingway "doğru insanları" tanımayı reddeder.

İlk başlarda "zengin Murphyler"le de işi olsun istemez hiç, ama Gerald onu uzun soluklu bir dostluğa ikna eder. Yine de hep tetikte durur, üstün yetenekli münzevi imajı-

nın bozulmasından endişe eder ve dış görünüş bakımından da -her zaman şık ve zarif Scott'ın aksine- bugün dendiği gibi "alternatif" takılır. Gerçekten buluşup hemfikir oldukları alanlar edebi kalite ile ilgili sorunlardır, bununla birlikte Hemingway Fitzgerald'ın yazdıklarını, Fitzgerald'ın onu eleştirdiğinden çok daha gaddarca, hatta zaman zaman saygısızca eleştirir. Scott ise Hemingway'in çalışmalarını takdir ve teşvik eder, onu muadili bir rakibi olarak değil, aksine, tıpkı biraz daha genç olan Michael Arlen gibi zamanından önce tayin edilmiş -en iyi- "takipçisi" olarak görür.

Herhalde isteseler daha dramatik bir zamanda karşılaşamazlardı. Scott'ın *Muhteşem Gatsby*'si Scribner's'den yeni çıkmıştır, öyküleri hazırlık aşamasındadır, zihni şimdiden yeni bir romanla meşguldür -her şey şimdiye kadarki kariyerinin zirvesine işaret ediyordur. Öte yandan Hemingway'in ilk küçük öykü cildi *In Our Time* da ekimde New Yorklu yayınevi Liveright'dan çıkacaktır. O sıralar Scott ve Zelda ilişkilerini güçlükle dengede tutmaktadır. Ernest Hemingway ise ilk karısı Hadley'den ayrılmak üzeredir ve zamanının öncü kadınlarından Pauline Pfeiffer'a duyduğu yoğun ilgiyi şimdiden açık etmiştir. Zelda ve Ernest ilk görüşte birbirlerine antipati duyarlar. Ona göre Zelda delinin teki, ayrıca Scott'ın felaketidir. Zelda'ysa onun içindeki maçoyu görmüştür; ikisi de birbirlerinin niteliklerini bu göstermelik savlarla ıskalar. Kendini gitgide daha dışlanmış hisseden Zelda, bu yeni dostun Scott'ın düşüncelerinde tutmaya başladığı yeri "kıskanmıştır" kuşkusuz. Daha sonra ileri sürdüğü, ikisinin eşcinsel ilişki kurdukları savı (ki Zelda'dan bağımsız olarak, dedikoducu yazar ve yayıncı Richard McAlmon tarafından Paris'te de yayılır bu), aslında doğru değildir, ama Zelda ikisinin de zayıf noktasını bulmuştur; Hemingway bir "homo", bir "top"

sanılmaktan hiçbir şeyden korkmadığı kadar korkar: Erkekliğine halel getirir bu. Gerçi Fitzgerald Zelda'nın kuruntularını öfkeyle reddeder, ama bir erkek olarak kendine karşı tutumu Hemingway'inkinden farklıdır: Zaman zaman kadınsılığını -temkinli biçimde- dışavurur. (Princeton zamanında kolej sahnesinde dişi bir güzelliği büyük bir başarı ve inandırıcılıkla canlandırmıştır.) Daha sonra Zelda da kendini en azından bale öğretmeni Yegorova'ya lezbiyen eğilimler duymakla "suçlayacaktır." Belli ki her koldan ve her dolambaçlı yoldan cinsel özgürlüğü arayan bu kuşak, öteki cinsiyetin karakteristiğini kendinde tanımaya ve onu olduğu gibi kabullenmeye hazır hissetmiyordur kendini. Yüzyıl başından bu yana "androjenlik" sorununun ateşli tartışmalara konu olduğu tek alan psikoloji ve psikanaliz değil.

Fitzgerald, sürdürdüğü yetenek avına her zaman ilgi gösteren Perkins'e henüz 1924 Ekim'inde "Bu arada Hemingway adında bir genç adama dikkatini çekmek istiyorum, Paris'te yaşayan bir Amerikalı, *Transatlantic Review*'a yazıyor ve geleceği çok parlak", diye bildirir. Asıl Paris'teki buluşmalarının ardından Fitzgerald ona tam anlamıyla destek çıkar ve yazmakta olduğu romanıyla birlikte Hemingway'i yayınevine bağlamak amacıyla, çok da tat vermeyen Sherwood Anderson parodisini ["The Torrents of Spring" (Bahar Selleri)] Scribner's'den yayınlatmak için devreye girer. (Perkins kitabın Mayıs 1926'da çıkacağına söz verir.) "Onunla sıkı dostuz," diye yazar aynı mektupta. İkisi de bu dostluğu kendi mizaçlarına göre yorumlar.

Fitzgerald'ın sempati ihtiyacı, insanları hâlâ iyi tanıyamaması ve zaman zaman içgüdülerini yitirmesi, onu ayakları yere daha sağlam basan Hemingway'in ellerine ve hiç de küçümsenemeyecek kan dökme eğilimine teslim eder kolayca. Bu eğilimi çevrelerindeki diğer insanların da gözün-

den kaçmaz. (Örneğin polisiye yazarı Dashiell Hammett'in sevgilisi, oyun yazarı Lillian Hellman'ın.) Scott onunla edebiyat dünyasına ilişkin en gizli bilgi ve duyumlarını paylaşmakla kalmaz, cinsel sorunlarını da açar. Hemingway onun sıkıntılarını büyük bir dikkatle dinleyip öğrenir ve hiç çekinmeden herkese anlatır. Scott'ın şöhreti yerin dibine battıkça Ernest artık bu içtenlikli hamisine ve denetimsiz davranışlarına katlanamaz hale gelir. Fitzgerald "Ernest kendisinden bir kat üstün bir adama her zaman yardımsever elini uzatır", diye kaydeder.

Yaşamöyküsü yazarı Matthew J. Bruccoli yaptığı iki araştırmada özellikle bu iki büyük Amerikalı yazarın ilişkisine yakından bakmaya çalışmış. Scott'ın daha ileri bir tarihte defterine düştüğü bir notu, *Scott ve Ernest*'in ilk cildinin altbaşlığı olarak kullanmış: "Ben başarısızlıktan aldığım yetkeyle konuşuyorum, Ernest ise başarıdan aldığı yetkeyle. Bir daha asla bir masada karşılıklı oturamayız." İkisi de birbirini tanımıştır: Fitzgerald kariyerinin ve hayatının cefalı sonuna yaklaşırken, Hemingway üretkenliğinin zirvesindedir. Scott için söylediği gibi, kişiliğini ve yeteneğini harcayarak yenik düşmez o. Ama Fitzgerald'ın ölümünden yirmi bir yıl sonra, bir Nobel ödülüyle (1954) dünya çapında ün kazanmasının ardından kendi elleriyle yaşamına son verir.

İkisi de birbirinin yeteneğini asla reddetmemiştir. 1932'de Fitzgerald için şunları söyleyecektir Hemingway: "O, bizim lanetli kuşağımızda bir yeteneğin uğradığı en büyük trajedidir." Fitzgerald da Hemingway tarafından ne kadar incitilmiş, ne çok eleştirilmiş olsa da ona her zaman hayranlık duymuştur. Ona ve eserlerine yaptığı katkıyı, Ernest hiçbir zaman hakkıyla geri ödememiştir. Scott şunları yazar: "Onu gerçekten sevdim, ama tabii tıpkı bir aşk ilişkisi gibi bitti bu da." Ve sonra şunu ekler: "İbneler her şeyi mahvetti."

Fitzgeraldlar Aralık 1926'da Juan-les-Pins'ten ayrılmadan önce Scott bir kez daha yazar Hemingway'e: "Sevgili Ernest- salı günü bu evden ayrılıyor ve New York'a gitmek üzere Cenova'dan gemiye biniyoruz. Senin için her şeyin daha iyiye gitmesini umarım. Burada ya da Amerika'da işle ilgili bir sorunun olursa veya herhangi bir şey için paraya ya da birinin desteğine ihtiyaç duyarsan, lütfen, sana yürekten bağlı dostun Scott'a her zaman güvenebileceğini hatırla." Daha sonra Washington'dan yazdığı bir mektupta şöyle der: "Dostluğunun şu bir buçuk yılda bana ne çok şey verdiğini ifade etmem mümkün değil- benim için Avrupa yolculuğumuzun şahikası oldu bu."

1929'da Ernest Hemingway'in Kanadalı genç yazar Morley Callaghan'la (O da Fitzgerald'ın çömezlerindendir, önceden tanıdığı Hemingway'le Paris'te düzenli olarak dövüşmüştür) yaptığı özel boks maçı sırasında, iki büyük yazarın adeta ergenlik çağındakiler gibi davrandığı gözler önüne serilir. Scott karşılaşmalardan birinde süre tutar ve bir raundu yanlış sayar. Hemingway yere yıkılır. Başına böyle bir şey geldiği ve bu duyulmakla kalmayıp birkaç ay sonra *New York Herald Tribune*'de haince haber konusu yapıldığı için dostunu asla affedemez Ernest. Uzun zaman bu davranışında kötü niyet olduğunu düşünür. Bununla birlikte yeniden dostça ilişki kurmayı başarırlar.

Yine de Fitzgeraldların Fransa'ya ikinci gidişlerinde (Aralık 1926), Hemingway Perkins'ten (bu arada onunla iyi bir ilişki geliştirmiştir) ev adresini onlara vermemesini rica eder. Scott'ın çok ağırına giden bir baştan savmadır bu. O da uzaklaşır.

Scott ve Zelda hayranlık uyandıran onca özelliklerine karşın, şu veya öbür kişiyi veya hep bir elden herkesi karşılarına almadan arkadaş çevresine eklemlenmeyi başaramazlar.

Henüz Riviera'da bulundukları dönemde Ernest'e yazdığı bir mektupta Scott, "hiç sevilmediklerini ve hiçbir yere davet edilmediklerini" yazar. Genelde verimli geçmiş bir dönem için bu fazlasıyla olumsuz bir son belki, ama itirafın yanlış adrese yapıldığı kesin.

Sanrı ve Gerçeklik: Rakipler

MUHTEŞEM Gatsby (1925) ve *All the Sad Young Man* [Bütün Hüzünlü Genç Adamlar, 1926] adlı öykü kitabı çıktıktan hemen sonra Fitzgerald yeni bir roman üzerinde çalışmaya başlar; büyük zorluklarla geçen sekiz yılı aşkın bir sürenin ve üst üste yapılan konu değişikliklerinin ardından *Geceler Güzeldir* isminde karar kılınacaktır. Üstünde en uzun süre çalıştığı kitaptır bu.

Yaşamındaki sorunları hafifletmesini ve ona yaratıcı güç vermesini umduğu Fransa'da bile bir türlü oturup yazamaz. Yazmak yerine pürdikkat en yakın çevresini gözlemler ve devamlı birşeyler karalar. "Psikiyatrik" diye nitelenen bu dördüncü romanın başkahramanları olarak bu kez Murphyleri seçmiştir, oysa bambaşka bir model oluşturan emektar Scott ve Zelda çiftinin hakkından gelmeyi öngörülmesi zor biçimde başaracaktır onlar.

Dostları, özellikle Sara, kendilerini gözlem altında hissederek huzursuz olur. 1926 yazında Scott'a yazdığı bir mektupta Sara, kendi tarzınca doğrudan dile getirir bunu: "Sevgili Scott- Ne düşündüğümü sana hemen her zaman söyle-

mişimdir. Şimdi yine böyle bir anın geldiği anlaşılıyor... Her saniye çözümlendiği ve -hiç de dostça olmayan bir yaklaşımla- eleştirildiği duygusuna katlanmayı, hele bunu güzel bulmayı, hiç kimseden bekleyemezsin. Bizse nice zamandır kapılıyoruz bu duyguya... Eğer dostlarını hiçbir 'vehme' kapılmaksızın her şeyiyle oldukları gibi kabullenemiyorsan- o halde onlarla dost da değilsindir... Biz gayet sıradan insanlarız... ve ikinizi de çok seviyoruz- kelimenin tam anlamıyla ve gerçekten. (Böyle düşünmeseydik bunu söylemeye de gerek kalmazdı sanırım.)" Ve şöyle imzalar: "Sana çok kızan eski dostun Sara."

Romanın ortaya çıkma süreci Scott ve Zelda çiftinin hikâyesinde amansız sıkıntılarla dolu bir sayfa açar. Avrupa'dan döndükten sonra her zamanki gibi fazlasıyla büyük bir ev tutarak yerleştikleri Wilmington yakınındaki Delaware, "Ellerslie"den 1928'in Ocak ayında Perkins'e bir mektup yazar Scott. İkide bir güvence verdiği için -"delicesine çok çalışıyorum"-, Perkins yakında müsveddenin ellerine geçeceğine inanır. Şu sıralar bitmek üzere olmalıdır.

"Ellerslie"ye yerleşmek de fayda etmez. İşin ilerlemesi için Fransa'da bir yaz daha geçirmek gerekecektir. Sabırlı editörüne 21 Temmuz 1928'de Paris'ten gönderdiği mektubun birinci maddesinde şöyle yazar Fitzgerald: "Roman iyi gidiyor. Sanırım, gerçekten şahane olacak."

İçinden bazı bölümleri kime okuduysa çok "heyecanlanmıştır." Kendini James Joyce'la karşılaştırır. Fitzgeraldlara yemeğe konuk olduğunda "üzerinde çalıştığı eserin" (*Finnegan's Wake*) mutlaka üç-dört yıla, hatta daha çok dört yıla ihtiyacı olduğunu söyleyen James Joyce tek tesellisidir. (Onun eserinin yayımlanması 1939'a kadar on bir yılı bulacaktır.) "Benimki," der Fitzgerald iddialı bir edayla, "mutlaka eylülde bitmiş olacak."

Buna gerçekten inanıyor mudur, yoksa hem kendini hem

yayıncısını bilinçli olarak yanıltmakta mıdır? Kasımda ilk iki bölümü gönderir ona, aralıkta iki bölüm daha göndermeye söz verir ve her bölümü hemen eleştirmesini ister -ilk kez gösterdiği bu tavır güvensizliğini açığa vurur. Hemingway yüreklendirir onu: "Allah aşkına, devam et ve bitir artık şunu ve onu bitirinceye kadar da başka hiçbir şey yazma. Kahrolası çok iyi olacak." Hemingway'in, Fitzgerald'ın elyazmasından okuyup eleştiriler getirdiği ikinci romanı *A Farewell to Arms* [Silahlara Veda] 1929'da çıkar ve Amerika'da hem halk hem eleştirmenler nezdinde büyük yankı uyandırır. Scott ise dört yıldır dördüncü kitabını yazmaktadır. Yüreklendirmeyle hiçbir işe başlayamaz. 29 Eylül 1929 tarihli bir mektubunda kendini ve o sıradaki ruh halini, yerden yere vuran bir alaycılıkla resmeder. Sonra da ekler: "Ordudan ayrıldığım zamandan 'Gatsby'yi bitirene dek geçen beş yılın, yani üç roman, yaklaşık elli esaslı öykü + bir tiyatro oyunu + sayısız makale + senaryolar sığdırdığım 1919-1924 arası dönemin, ilahi takdir sonucu içimdeki her şeyi çok erken ortaya dökmüş olması da mümkün: Bu dönem boyunca mevcut dünyaların en keyiflisinde ve en yüksek tempoda hareket ettiğimizi de unutmamak gerek... Bu au fond [hakikat], bana gerçekten çok koyuyor."

Oldukça net bir durum değerlendirmesi ve biraz gurur, biraz da teslimiyet içeren bir geçmişe bakış. Artık tükenmiş olabileceği saptaması da içinde bulunduğu bunalımın bir sonucu. Ve bu zaafını itiraf ettiği kişi, yine en büyük sırdaşı olarak görmek istediği adam: Hemingway.

Roman, sürekli yeniden kesintiye uğrayarak dört yılını daha alacaktır. Fakat son haliyle kitabı yaklaşık bir yıl içinde yazar. Bütün bu süre boyunca her şey durmadan değişir: kendisi, konusu, kişisel koşulları ve "dönemin ruhu." Her yeniliğe karşılık eski kötü alışkanlıkları nükseder: Scott her zamankinden çok içer, Zelda da ona katılır ve çok fazla si-

gara içer. Ruhsal buhranları giderek sıklaşarak isterik bir hal alır. Bu arada ciddi, "profesyonel" hiçbir şeyle uğraşmadığı için Scott'ın onu kınadığını sezer. Resim yapmayı düşünür, bu alanda profesyonel donanımı olmasa da şüphe götürmez bir yeteneği vardır, ayrıca resim yapmaktan hiç vazgeçmemiştir, yine de dansta karar kılar. On altı yaşındayken bıraktığı bale derslerine neredeyse yirmi sekiz yaşında yeniden başlar. Aşırı hırs gösterir- sanki o zamanki beklentiyi şimdi karşılamak ister gibidir: "Bir Pavlova- o kadar!"

Scott onun "geçici heves"lerinden biri olduğunu düşünür bunun, Zelda ise çelik gibi iradesiyle durup dinlenmeden çalışmaya adar kendini - ta ki güçten düşünceye kadar. Paris'te Gerald Murphy sayesinde Diaghilew Bale Okulu'nun müdiresi Liyubov Yergorova ile tanışır ve öğrenciliğe kabul edilir. Gerald bir facianın ancak böyle önlenebileceğini endişeyle hissetmektedir.

Zelda önceleri yazmayı aklından geçirmeyip bambaşka bir sanat alanını tercih etse de, sonuçta Scott'ın korktuğu başına gelir ve aralarında rekabet doğar. Zelda'nın ayrı bir günlük programı vardır, bale derslerinden yorgun argın döner ve artık istediği her an elinin altında bulunmaz. Scott'ın söylediğine bakılırsa içine kapanmıştır, Scottie'yle onu ihmal ediyordur. İkisinin de yaşayış biçiminde köklü bir değişiklik yaratmayacak -acaba ne çeşit- ciddi, "profesyonel" bir uğraş düşünmüş olabilir ki Scott? Zelda'dan da, sebep olduğu sıkıntılardan da kurtulmak ister, yanında kendi başına ayakta durabilen, ama kontrol altında tutabileceği bir kadın ister. Geceler boyu süren sohbetlerin -bir daha geri gelmemek üzere elden kaçanları göz açıp kapayana unutan- cesur yoldaşı ve esinleyici ortağı olmasını ister. Zaman gelip bütün bunların çoktan yitip gittiğini fark edinceye kadar.

Bir süre sonra Zelda'nın daveti üzerine Yegorova'nın bale provalarından birine katılan Murphyler, hareketlerinin he-

yecan verici, neredeyse grotesk etkinliğine hayran kalır ve muhtemelen Juan-les-Pins'te tek başına ettiği büyüleyici dansı anımsarlar.

Zelda Fitzgerald'ın romanı "Save me the Waltz"ın anlatıcısı Alabama, hem önünde bulduğu bir model, hem de yaşanmış gerçeklik gözüyle baktığı bale öğretmeni Yegorova'nın dikkate değer bir portresini çizer ve kendi çelişkisini ona yansıtır: "Bu resimdeki gözler yusyuvarlak, kederli ve çok Rus görünüyordu. Dramatik güzelliğini bilen hülyalı bir farkındalık yüzüne güç ve anlam katıyordu. Sanki bu yüz hatları içten gelen bir istem tarafından bir araya getirilmişti. (Alnında tıpkı Romalı bir arabacınınki gibi genişçe bir metal bant vardı.) Elleri, omuzlarının üzerine konmayı deniyor gibi duruyordu." Sonra da: "Uzun bacaklarını sopa gibi dümdüz olana dek uzatıp gerdi. Alabama öyle zorlanıyordu ki yüzü kıpkırmızı kesilmişti. (Bu kadın uyluk kaslarını yırtmıştı resmen. Acıdan neredeyse bağıracak gibi oldu.) Alabama madamın dumanlı gözlerine, açık duran ağzının kırmızı aralığına baktı ve yüzünde bir kötülük keşfettiğini sandı", diye devam eder. Bu alıştırmayı küçük bir kızken her gece dört yüz kere yapmak zorunda kaldığını söyler sonra bale öğretmeni. Yazar Zelda Fitzgerald, hiç değilse yazınsal anlamda geçmişe dönüp baktığında kendini aşırı zorladığını görebilir.

Bu durumda, hayranlığının bu kusursuz nesnesine aşık olmaktan başka seçeneği yoktur. Yegorova ona karşı dostane, ama mesafelidir, onu yetenekli bulur- ama bir primabalerin olması için artık çok geçtir, bununla birlikte sıkı çalışarak iyi bir balerin olabilecektir. Daha sonra Scott'ın yüzüne söyleyeceği nesnel kanaatine göre, Pavlova'yla benzerlik söz konusu bile değildir.

Parlak bir başlangıç yaptıkları bu on yılın bitiminde hem Scott, hem Zelda için dışsal zorunluluk ve baskılar had saf-

haya varır: Zelda dansta kendini aşırı zorlayarak kimliğini bulmaya, Scott ise olağanüstü bir çaba göstererek, bir yazar olarak sarsılmış kimliğini kurtarmaya çalışır. Geçmişte yayımlanan kitaplarının toplumsal etkisi ne kadar unutulmuşsa, gelecek romanı da o kadar başarılı olmalıdır. Scott bunu bilir ve sürekli mektuplaştığı menajeri Harold Ober'a da yazar. Romanlarının gazetelerde tefrika edilen bol kazançlı önbaskıları da dahil edebi üretiminin tamamını yöneten Ober, o sıralar öykülerine odaklanmış, yıldız yazarı için gazete ve dergilerden ısrarla en yüksek telifi koparmaya uğraşmaktadır. (Bir tek "At Your Age" adlı öyküsü için *Post*'dan dört bin dolar almayı başarır; edebi bir forum olarak *Post*'u küçümsemesine rağmen Scott'ın gururunu okşar bu.) Eskisi gibi öykülerinden kazandıkları temel taşlardır. "Hesap defteri"nin de gösterdiği gibi 1929'da sekiz öyküyle toplam yirmi yedi bin dolar kazanır. Aynı yıl kitaplarından elde ettiği gelir ancak otuz bir dolar yetmiş sent dolar tutar. Bu rakamlarda, ciddi yazınsal çalışmaları ile kendisinin daha az değer verdiği bir yazı türü arasındaki orantısızlığı görür ve bundan umutsuzluğa düşer. Şaşırtıcı olan, Fitzgerald'ın daha çok Avrupa'da kaleme alınmış ve Avrupa atmosferini yansıtan öykülerini *Post* okurlarına, yani "eski vatan"dan gelen çalışmalara ve taşıdıkları "Avrupa havasına" ağır itirazları olan orta halli Amerikalılara gidecek biçimde yazmayı başarmasıdır. Zaman zaman hikâyelerine bir doz duygusallık zerk ederek okurların olaylarla gözyaşları içinde özdeşleşmelerini sağlar. Bu anlatımın kalitesini yükseltmez. Dergilerde çıkan öykülerinden, tıpkı kendisinin ve eleştirmenlerinin de belirttiği gibi, daha uzun düz yazıları için işlik olarak yararlanır, hatta ara sıra romanlarının kısmi temalarını bunlarda dener. Hayatına egemen olan bütün karmaşaya rağmen yazdığı her şeyi titizlikle değerlendirir.

Scott ve Zelda arasındaki gerilimli ilişki kısa zamanda da-

ha da ağırlaşır. Asgari düzeyde bağımsızlık kazanıp en azından dans derslerini kendi parasıyla ödeyebilmek amacıyla Zelda da kısa hikâyeler yazmayı ve yayımlatmayı dener ve onları Harold Ober'a teslim eder. Böylece Fitzgeraldlar bu kez gerçekten aynı ipte cambaz olurlar- aslında Zelda'nın girişimleri en baştan kıyas kabul etmeyecek biçimde yadsınır, ama Scott için durum hiç de böyle değildir. Onu sinirlendiren ve sıkıntıya sokan, aynı -"onun"- temalarını, aynı olayları, aynı yaşantıları, aynı deneyimleri kullanmasıdır ki, aslında bunların pek çoğu zaten Zelda'nın notlarından çıkmıştır. Zelda'nın yayımlanmış öykülerinin çoğu ikisinin de imzasını, hatta sıklıkla yalnız Scott'ın imzasını taşır. Scott öykülere son biçimini verir, yazı deneyiminde açık ara öndedir ve Zelda'nın yazdığı her şeyi denetler. En ikna edici argümanı -ki bunu Ober de kabul etmek zorunda kalır- tek başına imzalarsa aynı hikâye için çok daha yüksek miktarda telif alabilecek olmasıdır. Gerçekten de arada bariz bir fark vardır: 1929 yılında "defter-i kebir"de görülen toplam hesaba göre Scott'ın öykülerinden kazandıkları içinde Zelda'nın payı ancak yüzde onu bulur, yani iki bin dört yüz otuz dolar.

Bu dönemde Harold Ober'a yazdığı bir mektubun sonuna not düşer. Konu, Zelda Fitzgerald'ın "kız öyküleri"dir. "Flapper" tipinin mirasçısı denebilecek altı çok genç ve sıradışı kadının "portresi"ni çizen ve *College Humor* (çok büyük bir yazınsal önem taşımayan, ama neyse ki adından daha iyi olan bir dergi) için düşünülmüş bir diziden söz eder. Scott ikisinin imzasını taşıyan öykülerden herbiri için bin dolar ister. "Eğer yayıncı (H. N. Swanson) yalnızca beş yüz dolar ödeyebiliyorsa, sadece Zelda'nın imzasıyla yayımlansınlar."

Bu dizinin son öyküsü ("A Millionaire's Girl") *Saturday Evening Post*'a yalnızca Scott'ın imzasıyla gönderilecek, eğer Zelda'nın esamesi okunmazsa dört bin dolar edecektir. Öyle de olur. Fitzgerald her fırsatta tekrarlar bu hikâyelerle hiç

ilgisi bulunmadığını, onların yalnızca Zelda'nın işi olduğunu. Olsa olsa biraz düzeltme yaptığını. Yazısının özgül niteliğine uygun düşen, yerli yerine oturan sözcükler bulur. Öte yandan romanını henüz tamamlayamamış olmanın verdiği sıkıntı da büsbütün huzurunu kaçıran bir kaygıya dönüşür; zira öngördüğü malzemeye, yani ortak yaşamöykülerinin en yeni bölümüne artık Zelda da el atabilir.

Öyküler yayımlarken elbette Zelda'nın tek düşündüğü maddi kazanç değildir; dans derslerini karşılamak belki yazmak için ona bir gerekçe sağlıyordur. Kaldı ki, bu girişimle özsaygı kazanmayı ve -"kendisi olmayı"- amaçladığı da son derece açıktır. Scott'a yetişmek ya da onu geçmek gibi bir hırs gütmez asla, ama onun yanında herkesçe kabul edilen bireysel ve dilsel özgünlüğüne sahip çıkarak var olmak ister. Tabii içten içe Scott'm daha önceki aşırmalarının rövanşı da oynanır. Onun günlüklerine ve mektuplarına hiç umursamadan el koyuşunu henüz unutmuş değildir. Scott'ın Zelda'nın yazma heveslerine, hatta doğrudan ona karşı tepkisi çok çabuk değişir. Sürekli anlayış gösterir, krizlerden sonra onu -biraz resim, biraz yazıdan oluşan- bir çeşit sanat terapisine yönlendirir, ama aynı zamanda üstünlük taslar ve onu dar sınırlara hapseder.

Öte yandan sürekli yeni bahanelerle açıkladığı yazamayışına dertlenir ve onu irkiltecek kadar kararlı çalışması yüzünden Zelda'yı kıskanır.

Ne yatışmalarını sağlayacak bir cinsel yakınlaşma, ne de alıştıkları gibi sonsuz gece sohbetleri olur aralarında. Başbaşa kalmaya dayanamıyorlardır artık, böylece Paris'in onlara sunduğu her türden toplumsallaşma fırsatını, gerçek ruh hallerinden kaçmak üzere minnet duyarak kabul ederler. Hoş, bu ikisine de iyi gelmez, onları yakından tanıyanların artık hiç inanmadığı solmuş "imajlarını" onarmaya yarar olsa olsa. Birbirlerinden uzaklaşırlar. Ve en deli dolu, en

aykırı ilk yıllarını izleyen dönemde o zamana kadar hiç yapmadıkları bir şey yaparlar: Yalnızca ruhen değil, fiziksel olarak da ayrı düşerler. Ne gariptir ki bu ayrılık; içler acısı koşullarına rağmen birbirleriyle mektuplarda dertleşme ve yüzleşme fırsatı tanır onlara; bu hiç ayrılmamacasına yanyana geçirdikleri yıllarda bulamadıkları bir şanstır. Yazışmalarının büyük bölümü otuzlu yıllarda gerçekleşir.

Bu yıllarda Scott Fitzgerald'ın yaşamı gerçek dünyadan uzakta sürer gibidir biraz. Siyasete aklı ermez, ayrıca (artık "romantik bir benmerkezci" değilse de) kişisel ve yazınsal uğraşlarından kafasını kaldıramayacak kadar çok meşguldür kendisiyle. Ama zamanın özgül doğasına ilişkin kusursuz bir sezgiye sahiptir. Tarihsel olana yönelik bu özel seziş onu siyasal bilince yaklaştırır.

Gençlik yıllarında kendini "sosyalist" olarak düşünmesi ise (hatta bizzat ilk romanının kahramanı Armory, savaşta ölen bir kolej arkadaşının kapitalist, ama iyi niyetli babasına bu minvalde ateşli bir nutuk çekse de) kesinlikle bir yanılgıdan ibarettir. Yirmili yıllar abartılı umutlarıyla beraber sona ererken pek çok entelektüel gibi o da bir parça "sola" meyletmektedir hepi topu.

Bir varlık gösterememiş Cumhuriyetçi Başkan Warren G. Harding -oysa başkanlık seçimlerinin en parlak zaferlerinden birini kazanmıştır- yönetimindeki (1921-1923) hükümetin liberal eğilimli politikası, seçmenlerin Woodrow Wilson'ın "idealist" siyasetinin ağır bedeline karşı bir tepkidir. Çoğu Amerikalı, Wilson'ın yeni dünyanın meselelerini eski dünyanınkilere feda ettiği görüşündedir. ABD'nin otuzuncu başkanı olarak Harding'i izleyen J. Calvin Coolidge (1923-1929), tutucu, dindar ve de namuslu bir adamdır (yolsuzluk skandallarıyla fena sarsılan Harding için söylenemeyecek bir şey). Bununla birlikte, azimli bir ekonomi-politik taraftarı

olan "Babil'deki püriten", en azından sarf ettiği özlü sözlerle materyalist düşüncenin Amerika'da gelişmesine "yardım ve yataklık" etmiş, muhtemelen Fitzgeraldların paranın iktidarına ilişkin sisli puslu tahayyüllerinde de etkili olmuştur. Önünü ardını düşünmeden şöyle der başkan: "Akıl zenginlik demektir ve zenginlik, insanların asli amacıdır." Ayrıca fabrikaları "mabet", oralarda çalışmayı da "ibadet" olarak tanımlamaktan da çekinmez. Asıl sorun sayıları hızla artan sanayi işçilerinin bunu nasıl algıladığıdır.

Hükümetin çıkarlarıyla ABD'nin ekonomik yükselişinin birbiriyle bütünleştirilmesi, daha Coolidge döneminde görülür. 1921-1928 arası ticaret bakanı olan ve 1929'dan itibaren dört yıl başkanlık yapan Cumhuriyetçi Hoover (ki maden mühendisi ve büyük organizasyonlarda deneyimli biridir), ekonominin egemenliğini daha da perçinler. Vergi kanunları büyük sermayedarları kayırır. Tarım gözden düşer ve halk sık sık tasvirlere konu olmuş bir yokluk içine düşer. Ünlü "Dust Bowls", yani aşırı kurak geçen yıllar durumu daha da zora sokar. Tarımsal ürünlerde fiyat düşer, 1919 ve 1929 arasında tarımsal üretim toplam değerinden yüzde otuz oranında kaybeder. Bir zamanlar toplumda öncü bir rol oynayan çiftçiler bu konumlarını kaybetmekten endişe eder.

Yirmili yıllardaki zenginlik, yeni teknolojik ve örgütsel yöntemler sayesinde seri mal üretimini getirir. Sanayi üretimi 1921-1929 yılları arasında neredeyse iki kat artar. Değeri yüksek, ama seri üretime tabii olduğu için her keseye hitap eden tüketim malları, "American way of life"ı görülmedik biçimde değiştirir. Otomobil -bu sürecin dolaysız sembolü olarak- ilk sırada yer alır. 1923'te Amerika'da halihazırda on beş milyon motorlu taşıt vardır, bu sayı 1926'da yaklaşık yirmi milyona, 1927'deyse bir bölümü "taksitle" satılmış -ki bu da yepyeni bir olgudur- yirmi altı milyon otomobile ulaşır. Yirmili yılların sonuna doğru ABD'de her

beş kişiden biri otomobil sahibi olmuştur (bu dağılım yoğunluğuna Almanya ancak 1965'te erişir). 1924'te Ford'un uygun fiyatlı, iyi kötü götüren bir modeli iki yüz doksan dolar civarındadır, "bir ailenin varsayımsal yıllık asgari gelirinin onda birinden biraz yüksek" (Erich Angermann).

Çağdaş edebiyattaki yansımaları gibi pratik sonuçlarıyla birlikte otomobil, yirmili yıllarda başrolü oynar. Özellikle gençlerin en büyük tutkusu olur. Onlara daha önce hiç tatmadıkları bir hareket özgürlüğü vaat eder.

Genç Fitzgeraldların New York'taki veya şurada buradaki şaşaalı varoluşları yollar kateden bu araç olmadan hayal bile edilemezdi. Otomobil aynı zamanda toplumsal gösteriş nesnesi ve yeni cinsel özgürlüklerin mekânı olur. Bireysel hareket yeteneğinin böylesine çarpıcı oranda yükselişi, maddi durumu biraz daha iyi olanların hızla büyüyen kentlerin çevresine göçüne neden olmakla kalmaz, aynı zamanda son derece karakteristik bir Amerikan yaşam biçimi ve düşünüş tarzını da doğurur: "suburbanism", yani bozulmamış, "sağlam" varoş zihniyeti.

"Yitik kuşak" siyaset söz konusu oldu mu ne kadar neme lazımcıysa, muhafazakârlık veya reformizm gibi eğilimlere karşı da o kadar aldırışsızdır- ama çağın icatlarını anında benimser: Hız getiren otomobil gibi, reklamların argodan beslenen, anlamı indirgeyen slogancı dili de bunlara dahildir. (O sıralar yazar olmak istedikleri, hatta oldukları halde, çok az para kazandıkları bu yılları reklam ajanslarında geçirenlerin sayısı hiç de az değildir.) İlk zamanlar sessiz çekilen filmlerin sunduğu görsel dünyanın da bunlardan geri kalır yanı yoktur. Scott Fitzgerald her ikisinden de dahiyane biçimde yararlanarak düzyazılarına gözle görülür bir canlılık ve güncellik kazandırmıştır. Buna karşın senaryo yazarı olarak sinemayla doğrudan kurduğu ilişki onu hiç mutlu etmez. Hollywood'a sığındığı son defa yıkıcı bir kesinlikle kanıtlanacaktır bu.

Büyük işletmelerde ve mağaza zincirlerindeki ekonomik ilerleme, gerileyen müstakil işyerlerinin lehine ücretli ve maaşlı çalışanlarca telafi edilir. Hizmet sektörü gelişir, memur dünyası oluşur ve sürekli genişler. Yeni enerji kaynakları (petrol ve elektrik) kömür madenlerini zora sokar. Sosyal yapıda şimdiye dek görülmemiş boyutta bir dönüşüme yol açar bu. Sosyal üretim büyür, işsizlik oranı şimdilik düşük bir düzeyde kalır (yüzde 3,7). Ama duyuru niteliğinde söylemek icap ederse: "1929 yılında otuz altı bin zengin aile, yüzde 42'lik bir oranla milli gelirden, yıllık geliri bin beş yüz dolar olan on iki milyon aileyle (toplam nüfusun yarısından fazla) aynı payı aldı; yarı resmi belirlemelere göre yoksulluk sınırı kabul edilen yıllık iki bin beş yüz dolarlık gelire ulaşmayı veya geçmeyi, tüm Amerikan ailelerinden yalnızca yüzde 29'u başarmıştı." (Erich Angerman).

Bunlar da bu "altın" onyılın getirdikleri. Bu veriler en yüksek gelir grubundan Fitzgerald'ın mali güçlüklerinin akıl almaz zeminine işaret ediyor. Zenginliğin Allah'ın rızasıyla kazanıldığı -bileğinin hakkı, alnının akıyla elbette- bir kez daha ortaya konmuş gibi görünüyor. O tepedeki otuz altı bine dahil olma hevesi, diğer tarafta rakamlarda apaçık görülen sosyal dengesizliğe karşı giderek artan protestolarla gösterir şiddetini.

Gerçi 1929 başkanlık seçimlerini Herbert C. Hoover ile Cumhuriyetçiler kazanır. Ama Demokratlar, sanayi ve hizmet sektörlerinin büyümesi sonucu nüfusun yeniden yapılanmasıyla gün geçtikçe ağırlık kazanan büyükşehirlerin hemen tamamında zafer kazanırlar. Gerçi Hoover, bir önceki başkandan devraldığı kırsal nüfus sorunları için elinden geleni yaparak tarım ürünleri piyasasını istikrara kavuşturmayı dener. Ama aşırı yüksek korumacı gümrük duvarları dünya ticareti üzerinde olumsuz etki yapar. Nihayet Hoover'ın ekonomi politikasını çökertip refah yıllarına son ve-

ren büyük bankacılık ve borsa krizinin nedeni, 1929 yazında spekülasyonun kontrolden çıkmasıdır. Bir yıl önce şöyle demiştir Başkan: "Bugün yoksulluğu ve korkuyu kadın erkek herkesin hayatından silip atmak idealine herhangi bir ülkeden daha yakın duruyoruz."

Açıkçası durum tam böyledir. Çöküş derinleştikçe, Amerikalıların iyimser yaşam görüşleri ve toplumsal düzenlerine duydukları şaşmaz güven de o kadar şiddetli bir sarsıntıya uğrar.

Severek hikâye edildiği gibi, felaket bir gece aniden çalmaz kapıyı. Ayrıca Almanya versiyonu gibi bir "Kara Cuma"da da ortaya çıkmaz, aksine günden güne kötüleyerek uzun sürede gerçekleşir ve bir perşembe günü dibi ya da zirveyi bulur: 24 Ekim 1929. Bankacılar ve borsacılar, spekülatörler ve yatırımcılar, bu mali çöküşe neyin sebep olduğundan şu ünlü sokaktaki adam kadar bihaberdir güya. Bu batak, insanların varoluşlarını uzun bir zaman için yutacaktır. Intiharlar sıklaşır. Doların dokunulmazlığı büyük bir darbe almıştır, satın alma gücü 1932'ye dek durmadan düşerek dibe vurur. Doların uluslararası üstünlüğü sayesinde yoksul düşmüş Avrupa'da az çok kâr eden Amerikalı "sürgünler" dönüşte ülkeyi ağır bir bunalım içinde bulurlar. Kolay erişilen zenginlikle herkes için mutluluk ilüzyonu dağılıp gitmiştir. Amerika bir rüyadan uyanır gibidir.

Bu ekonomik bunalımda köklü bir değer kaybına uğrayanlar öncelikle hisse senetleri ve gayri menkuller olduğu için, Fitzgerald doğrudan etkilenmez: Onda her ikisi de yoktur. Scott ve Zelda'nın kaderi kişisel bir çerçevede, tabii yine politik gerçeklikle en ufak bir temasta bulunmayan zamane tutumlara bürünerek -ruhsal karmaşa, alkol ve diğer uyuşturucular, sinirsel aşırı yüklenme ve cinnetle- sonuçlanır.

Anlaşmazlık ve Çöküş: Ayrılık

"APRIL 23 Zelda enters Malmaison" [23 Nisan'da Zelda Malmaison'a giriyor] diye kayıt düşer Scott Fitzgerald 1930'da defterine, "Malmaison" sözcüğünü defalarca düzelterek. Yılları kendi yaş gününü başlangıç alarak (24 Eylül) belirtir ve sayfaların üst köşesine yaşını yazar, burada "otuz üç yaşında"dır. Zamanı kişisel tarihiyle hesap edişi onu tam manasıyla tanımlayan bir özellik.

"Zelda zayıf ve yorgun", diye yazar daha sonra onun hakkında. Aradaki notlarda eğlenceli olaylar, arkadaşlarının isimleri yer alıyor. 11 Mayıs'ta şöyle der: "Zelda Malmaison'dan çıkıyor." Hâlâ Paris'tedirler. 22 Mayıs'ta "Zelda İsviçre'ye, Valmont, Glion'a gidiyor", diye yazar. Zelda 4 Haziran'da Valmont'u da terk eder. 5 Haziran'da Prangins'te Genf gölünde olacaktır. Bütün bu adresler, ardında ürkütücü "psikiyatri" tabirini gizleyen sanatoryum ve sinir hastalıkları kliniklerine çıkar.

Scott'ın 23 Nisan 1930'da yazdıklarına göre Zelda uzun zamandır içinde yaşadığı baş döndürücü dünyadan adım adım uzaklaşır ve -kısa dönüşlerle birlikte sonsuza dek-

başka bir dünyaya, "normal" yaşamsal huzursuzluğun ötesine geçer. Kendini aşırı derecede zorlaması ve bütün yorgunluğu, sonunda bir "sinir krizi" olarak patlak verir. Ruhsal karmaşa ve panik, dinmeyen bir bitkinliğe bırakır yerini. Scott'ın o sıralar üzerinde çalıştığı hikâyelerin yanı sıra her zamanki kısa notları da Zelda'nın durumunu ortaya koyuyor. Bu dönemde romanının adı bile anılmıyor.

Zelda, bu Prangins yolculuğunu, ona her zaman kendisi ve başkaları hakkında şaşırtıcı sezişler sağlayacak bir net görüşlülükle, daha ilerde betimleyecektir. Dansı ve vücut bulduğu Yegorava'yı tamamen bırakmaya, "resmini yırtmaya" karar verişini anlatır. Gücünün sonuna vardığını kabullenir. Erkeğinin yanında huzurlu bir yaşam sürmek ister. Bununla birlikte, neden feragat ettiğini de biliyor, en azından seziyordur: "O ana kadar dünya yüzünde sahip olduğum her şeydi bu."

Genf Gölü kıyısındaki Nyon yakınlarında bulunan "Les Rives de Prangins," Dr. Oscar Forel yönetiminde yeni kurulmuş ve kısa sürede uluslararası ün kazanmış bir psikiyatri sanatoryumudur. Zengin insanların gözünde ilgi çekici bir yazlık mekân gibidir ki, zaten Prangins'de hasta yatmak için de zengin olmak lazımdır. Dr. Forel, Zelda'nın kuşkuyla yaklaştığı konuşmaları sırasında hastalığın temeli hakkında bir fikir edinmeye çalışır. Ailesinin yolladığı mektuplar bazı açıklamalar sunsa da daha çok gerçeği örtmeye yarar. Babanın otoriter tutumu yüzünden asabiyet ve depresyona eğilim gösteren kardeşlerinin yanında, Zelda'nın çocukluğunun zinde ve sağlıklı geçtiği belirtilir. Zelda'nın annesiyle ilişkisi özellikle iyi ve yakın bir ilişki olarak tanımlanır. Annesi onun üzerine titremiş ve babasının katı ahlaki görüşlerine karşı onu korumaya almıştır.

Scott da kuşkusuz evlendikleri yıldan itibaren bu "temele" katkıda bulunur. Elbette kendisi hakkında çok karanlık

bir "suçlu" portresi oluşmaması için çaba gösterir. Gerçekten de karanlık biri değildir, yalnızca kendisiyle fazla alakadar bir "yakışıklı prens", yanında taşıdığı zeki ve güzel kadını lüksle şımartan, ama kendi adına "kendine özgü" birşeyler yapması için eşini desteklemeyi düşünemeyen bir adamdır. Zelda yıllar yılı -büyük zevkle- onun "tasarı"sına uygun hareket eder. Bunun kendisinden geriye hiçbir şey bırakmadığını fark ettiğinde ise artık çok geçtir.

Zelda'ın tedavisinin başlarında Scott'm yazdığı, ayrıca doktorlara da gönderdiği mektuplar üzüntülü, kaygılı ve sevgi doludur, günaşırı gönderdiği çiçekler de cabası. Öte yandan tedavi sürecini engelleyecek gibiyse ziyaretine gelmekten kaçınacağına dair sözler verir.

1930'da Zelda Prangins'ten ölesiye mutsuz bir mektup yollar Scott'a: "Üstü kapalı yollardan beni rahatlatmaya çalışmak yerine" diye yakınır, "neden bana ne düşündüğünü ve ne istediğini yazmıyorsun?" Yaşamlarının geç bir döneminde en baştan başlamak zorunda kalmış insanlara karşı öyle çok anlayış göstermiştir ki hep, başka pek çok kişiye yaptığı gibi ona da yardım edecek kadar yüce gönüllü olabileceğini düşünüyordur Zelda. "Bir çocuğa yardım eder gibi değil ama, dengin olan bir eşe yardım eder gibi." Prangins'den ayrılmak istediğini söyler Scott'a, burada boşa giden onun zamanı, onun parası, onun emeğidir: "Beni Alabama'ya geri dönüş için hazırlayabileceğini sanıyor veya hayatımın geri kalanında mutsuz, huzursuz ve işsiz güçsüz o sanatoryum senin bu sanatoryum benim gezmeye razı olduğumu düşünüyorsan aldanıyorsun." Oysa olacağı tam da budur.

Scott ve Zelda arasındaki bu mektuplaşmalar birbirine açılma ve yanıt alma anlamında "iletişim" sağlamaz. Yine de bu kez dışsal bir mesafeden hem birbirlerini, hem kendilerini daha net gördükleri, onca zamandır etkisinde kaldıkları prototip tarafından daha az çarpıtılmış olarak algıladık-

ları söylenebilir. Ancak doğrusal bir gelişim çizgisi söz konusu değildir burada. Kimi zaman sevgi dolu yakınlaşmalar olur aralarında, ardından yine nefret dolu kopuşlar. Zelda'nın içine düştüğü bu ayrılıkta Scott'tan yalvarırcasına ısrarla beklediği yakınlık, doktorlar tarafından uygun bulunmaz. Gerçekten de durumunu ağırlaştırır bu; ayrıca azap verici egzaması da çok yoğun bir duygusal taleple karşılaştığı zamanlarda olduğu gibi, Scott'ın, özellikle Scottie'nin ziyaretlerinin ardından bunun gözle görülür kanıtı olarak daha da kötüler.

Yine 1930 yazına ait bir taslakta (muhtemelen bu mektup hiç gönderilmemiştir) Scott birlikte geçirdikleri son yılların bir özetini çıkarır. Mutsuzluğundan ve kimsenin onu dosdoğru anlamadığından yakınır, sonra -her şeye rağmen- başarıya ulaşmış gayretlerinden, eserlerinden zafer sarhoşluğuna kapılır gene. Ardından bir kez daha aynı nakarat gelir: "Ama sen hep hastaydın ve evimizde mutluluk yoktu!" Ara sıra ifadeleri kendini suçlamaya kadar varır. Ama vurgu Zelda'nın başarısızlıklarına yapılır hep: Scott'a yeterince anlayış göstermemiş olmasına, kayıtsızlığına, ilgilerinin giderek artan farklılaşmasına ve nihayet, saplantılı bir ruh haliyle dans ettiği sıralardaki içine kapanmışlığına. Evi çekip çevirememesi, bu yüzden ve başka sebeplerle yol açtığı masraflar- her şey bir bir sayılır. Her seferinde kendini suçlamaya yeltenir, ama sonunda kabak hep Zelda'nın başında patlar. Murphylerle yaşanan geçici ayrılık ve Hemingway'le arasının açılması da benlik imgesini yiyip bitiren diğer düş kırıklıklarıdır. Ama Zelda'nın bile ondan yüz çevirdiği hissi, hepsinden beterdir: "Artık bana ihtiyacın yok!" İnanılmaz bir yanlış anlamadır bu! Ve ardından öldürücü darbe gelir: "Delirmiştin, bir de deha diyordun buna!" Onun "megaloman bencilliğini" herkesin fark edebileceğini söyler. Gerçi Zelda'nın "daha sağlam bir anlak" ve "üstün bir gözlem gü-

cüne" sahip olduğunu teslim eder, ama onda da doğru olanı bulma yeteneği vardır, ayrıca Zelda'nın "zihnindeki kısa devrenin" nereden kaynaklandığını da biliyordur. En sonundaysa şaşırtıcı biçimde insafa gelir: "Birbirimizi dibe sürüklediğimize hiçbir zaman gerçekten inanmadım, biz kendi kendimizi mahvettik."

Bu notlara paralel olarak Zelda'ya yazdığı bir mektup, geçmişe doğru uzun bir bakış içerir: Evli bir çiftin sık sık değişen halleri, dokunaklı, kimi zaman komik izlenimler, yer betimlemeleri ve yoğun imalar taşıyan kişi eskizleri rastgele bir araya getirilmiş gibi görünse de asla kafa karıştırıcı değildir. Onca zamandır ortak oldukları şeylerin, kendi yaradılışlarından ve yaşadıklarından süzülerek göründükleri biçimiyle neredeyse birebir dökümüdür bu. Yaşamlarının ve gitgide artan mutsuzluklarının öyküsü. Belki de burada asıl önemli olan Scott'm vurguladığı gibi Zelda'nın "daha sağlam anlağı" değil, ruhsal çöküşünün hemen ardından söylediklerinin de ortaya koyduğu gibi canlı ve keskin algılama gücüdür: Başına gelenleri, ayrıca durumunun indirgenmişliğini idrak eder. Tek hesap edemediği, hastalığının boyutları ve sonuçlarıdır. "Günden güne daha çok yalnız bıraktın beni", diye yakınır. Bu süreci anlatırken ona bilinçli bir anlayış bile gösterir: O da gerçekten çok sık hastalanmıştır. Ama artık ona ihtiyacı kalmadığı için kendisinin Scott'tan uzaklaştığını da kesin bir dille reddetmiş olur böylece. Ona çok ihtiyaç duymuştur, "ama sen hemen her zaman sarhoştun."

İkisi de kendini terk edilmiş hisseder, birbirlerine ulaşamazlar. En çok aralarındaki sağlam bağın kavgaların ve hak iddialarının üstesinden geldiği o ender anlarda, özellikle Zelda'nın güçlü bir samimiyet, zaman zaman abartılı bir nezaket ve aşırı bir aşk sergileyen mektuplarında, belirgin bir "kendi olma" arzusunun yanı sıra, birlikte yapacak-

ları yeni bir başlangıç için çekingen ama acil temenniler dile getirilir.

Fitzgerald'ın yaz sonunda Dr. Forel'e yazdığı bir mektup da aynı olasılıktan söz eder; "bütün kalbimle dilediğim bir şey bu." Zelda'ya sonsuz ilgi göstermekle bu olasılığı yeniden düşünülebilir kıldığı için doktora teşekkür eder. Ama "çalışan biri olarak" onun ihtiyaçları da gelir gündeme. Henüz çok genç bir erkekken yılmaz bir kararlılıkla nasıl ilk Amerikan yazarları arasına girdiğini, sınırsız üretkenliğini ve kazandığı başarıyı anlatır. Ve bu engin çalışma azmini kahveye, her zaman ve yalnızca kahveye borçludur, "asla alkole değil..." Beş-altı saat çalıştıktan sonra birşeyler atıştırmak için solgun ve titreyerek kalkıyordur masadan. Kuşkusuz belli bir hassasiyet oluşmuş; yeteneğini ve zekâsını asla kullanmayan, bir yerde eşini mazur görmeyi hiçbir zaman denemeyen karısıyla keyifli bir ilişki sürdürmek zoruna gitmeye başlamıştır. Bunun yanında ona Avrupalı yazarların yanına bile yaklaşamadığı lüks içinde rahat bir yaşam sağlamıştır. Avrupa'nın sosyal âdetleriyle Zelda'nın Fransa'da edindiği öğleden itibaren şarap içme alışkanlığı (kendisi bu işe akşamları başlıyordur!), onu düzenli alkol tüketimine sevk eder. "Bale fikri 1927'de aklıma geldi," diye yazıyor burada, "niyetim, birkaç kez intihar girişiminde bulunacak kadar içine gömüldüğü aylaklığına ve şu ayyaşlığa bir son vermekti."

Bu ifadelerde bir münzevinin asla nüfuz edemeyeceği bir yoğunluk ve gerçeklik, doğruluk ve serbest yorum karışımı açıkça sezilir. Bununla nereye varmak ister? Psikiyatrı kandırmayı mı düşünür (hem de babasının yolundan giderek alkole karşı kararlı bir mücadele yürüten Oscar Forel'i)? İstediği, bütün suçu ona yükleyerek kendini sorumluluktan kurtarmak mıdır? Oysa aynı mektupta Zelda'nın geleceğinin sorumluluğunu kesin olarak üstlenir, aynı zamanda

onu belirleme hakkını da talep eder. Hayatın, ilgileri onunkilerden günden güne farklılaşan bir kadını elde tutmak için harcanan nafile çabadan ibaret olmadığını sonunda yeniden duyumsamak zorunda olduğunu söyler... Nihayet sadede gelir ve aynen şöyle der: "Eğer yeniden söz konusu olan şu eski, iki kişiden hangisinin kazanılmaya değeceği meselesiyse, o zaman ben de İngiliz edebiyatının bir parçası olmak için duyduğum hemen hemen gerçekleşmiş ihtirası düşünerek, çocuğumu, hatta bakmakla yükümlü olduğum Zelda'yı düşünerek, öncelikle kendimi sağlama almak zorundayım." Bu arada kendi ağır alkolizm sorununu da kabul eder, hatta bırakmaya da hazırdır, ama çalışması için gereken makul miktarda alkolden yine vazgeçmez. "Günün sonunda içilen yarım litre şarap bence erkeğe haktır." Eğer (mizacına, alışkanlıklarına ve sanatının koşullarına ters düşen) içkiyi tamamen bıraksa, bu bir yandan da Zelda'nın o anki bütün azabına onun yol açtığının kanıtı olarak öne sürülemez miydi? Başka deyişle, o zaman Zelda kendi açısından haklı konuma geçip onun üzerinde iktidar sahibi olmaz mıydı?

Gitgide bir mahkeme salonuna dönen sahne, bu kez hastalık hakkında bir yargıda bulunması beklenen doktorlar tarafından temsil edilmektedir. Her ikisi de, yani Zelda kadar Scott da kendi "benliği", yaşamının özü veya onun yerine koyduğu şey için savaşmaktadır. Zelda değişken bir güç ve inançla, her geçen gün biraz daha kısıtlanmaya, gerçek dünyadan kopmaya ve tecrite karşı direnir. Scott ise, kalıcı bir psikiyatri hastası olarak Zelda'ya, bütün kişisel ve sanatsal hareket kabiliyetini yok etmekle tehdit eden bu yüke karşı.

Prangins'te tedavi gördüğü on beş ay boyunca sürekli bir gelişme göstermez. 1930'un sonunda durumu daha da ağırlaşır. Yılbaşında en dip noktaya varır: Scott ve Scottie'ye

karşı saldırgan davranır, her şey ona fazla gelir, kaldırabileceği duyusal karmaşa dozunu aşar. Oscar Forel, Zelda'da yapısal psikopatik ve duyusal dengesizlik olduğunu düşünmektedir. Hatta bir ara beyinde bir hasardan bile endişe eder. Psikanalizden kaçınılmıştır, çünkü bu, hassas dengesini daha fazla tehlikeye sokacaktır. Buna karşılık otuz saatlik bir hipnotik tedavi uykusu, eziyet veren egzamasını -bir süreliğine- dindirir.

Scott'ın ısrarları üzerine Forel, psikoz alanında zamanının otoritesi sayılan ve şizofreni kavramının "mucidi" Karl Eugen Bleuler'e danışır. Bleuler Fitzgerald'a birbiriyle karşılaştırılabilir her dört vakadan birinde hastanın iyileştiğini ve çok normal bir hayat sürebildiğini, birinin tedaviye hiç cevap vermediğini, diğer ikisinin ise yaşama sınırlı katılım sağlayabildiklerini anlatır. Zelda'nın durumunu çok ümitsiz bulmaz. Yine de isteği üzerine klinikten ayrılmasını ve belki de Amerika'ya dönmesini şu an için göze alınmayacak bir risk olarak niteler.

Scott iki doktora da Zelda'ya daha sıkı sarılması gerekmez miydi diye sorar ve şu bilgece yanıtı alır: Olabilirdi tabii, ama Mrs. Fitzgerald onun içindeki sanatçıyla evlenmişti bir kez - artık her ne demekse bu... Sara Mayfield İsviçre'nin Fransızca konuşulan bölgesindeki bir sanatoryumda yatan Amerikalı bir hastayla doktorların birbirinin dilinden yeterince anlamamasının büyük bir engel olduğunu söylerken haklıdır hiç şüphesiz. Ama kişisel anlayış geliştirmek de kolay değildir: Zelda doktorlarının çoğuna itiraz eder. Bleuler'i iyice aptal yerine koyar. Yanlış anlamalar programlıdır.

Zelda'ya nasıl davranması gerektiği Scott'ın kafasını kurcalar durur. "Uzmanlık" edinir, sezgisel olarak onda bir "kimyasalın" fazla ya da eksik olabileceğine kanaat getirir (daha sonra manik-depresiflerde lityum eksikliğinin saptanması gibi). Bu arada sırf onun iyiliği için kafa yormaz:

Romanı için yeni keşiflere ihtiyacı vardır. Romanı -eğer tamamlayabilirse- gerçek ve usdışı dünya arasındaki karşıtlık fenomenini kendi yaşadığı, tecrübe ettiği ve atlattığı biçimde anlatacak ve çağın bir görünümü olarak diğerleri için de anlaşılır kılacaktır. Umutsuzluk durumu ve teması, Zelda için olduğu kadar Scott için de geçerlidir ve -paramparça olana dek- çift kalacak bu ikiliyi lanetleyecektir.

15 Eylül 1931'de Zelda Prangins Kliniği'nden taburcu edilir. Fitzgeraldlar hemen Paris'e gidip o sırada orada bulunan birkaç dostlarını gördükten sonra, onları daha önce Avrupa'ya getirmiş olan aynı gemiyle (Aquitania) ABD'ye geri dönerler. Bu Avrupa'dan son ayrılışlarıdır.

New York'ta kısa bir süre kalırlar. Daimi ışık kaynağı Manhattan onlar için bütün cazibesini yitirmiş, "olanaksız bir kente" dönüşmüştür. Dostlar da değişmiştir. Bir zamanların apolitik esteti Edmund ("Bunny") Wilson ve John Dos Passos artık güçlü birer komünizm taraftarıdır. Scott da "sola" belli bir eğilim göstermeye başladığını keşfeder ve bunu bir röportajında temkinli bir dille açıklar. Bunalım, hayata hakim olan iklimi bütünüyle bozguna uğratmıştır. Birkaç yaş daha genç olan Arthur Miller, "Otuzlar, yirmili yılların bedelini ödedi", der daha sonra.

Fitzgeraldlar Avrupa'dan döndükten sonra Montgomery, Alabama'ya, Zelda'nın çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği mütevazı kasabaya yerleşirler. Montgomery hem güvenli hem de ilk bakışta hemen hiç değişmemiş gibidir. (Yer yer ve kimi anlarda bugün de hâlâ öyle.) Yavaşlatılmış ritmi, ağırkanlı sessizliği, bungun sıcakları, şehvetli havası ve belirgin zamansızlığıyla tam bir eski güney kentidir. Bahçeleri saran azgın yeşilliklerin ardındaki eski soylu evlerinin bakımsız hali ve köhnemiş, geçip gitmiş bir yaşam biçimi, ancak ikinci kez ve daha dikkatli bakıldığında göze çarpar ve hissedilir.

Scott'a duydukları antipatiyi kibarca gösteren ya da adamakıllı soğuk davranan ailesinin ve eski dostlarının da etkisiyle hemen buranın havasına girer Zelda. Scott ise kendini geçmişinden ve geleceğinden koparılmış, engellenmiş ve kısıtlanmış hissederek huzursuzluk duyar ve "şehir kulübünün" müdavimi olarak baskıcı aile atmosferinden kurtulmaya çalışır. Karamsardır, ama Metro-Goldwyn-Mayer bir film senaryosu ("The Redheaded Woman") üzerinde çalışmasını teklif edince sevinir ve nihayet yükü hafiflemiş halde tek başına yola çıkar. "Koca dünya" ona göz kırpmaktadır.

Gelgelelim Hollywood'u değişmiş bulacaktır: Sesli film en ünlü starlardan bazılarının ayağını kaydırmıştır. Film diyaloglarında olduğu kadar stüdyolarda da bambaşka bir "ses" hüküm sürmektedir artık. Thalberg, her şeyi belirleyen ve örgütleyen yeni büyük patrondur. Scott ondan etkilenir ve girişken tarzına uygun olarak onunla ve sinema oyuncusu olan karısı Norma Shearer'la tanışmayı dener. Karşılaşma hiç iyi geçmez, sarhoş haldeyken sık sık yaptığı gibi kendini gülünç duruma düşürür. Ne senaryosu kabul edilir, ne de sözleşmesi yenilenir. Değeri bilinmemiş, kovulmuş hisseder kendini, vaat ettiklerinin yeni Hollywood filmi için "vieux jeu" [modası geçmiş] kaçtığını fark eder. Kazandığı -ve şiddetle ihtiyaç duyduğu- altı bin dolar bu başarısızlığını unutturmaya yetmez. Sadece genç oyuncu Lois Moran'la karşılaşması erkeklik gururunu biraz olsun onarır ve onu Zelda'dan bir parça uzaklaştırır.

Bu arada yakın çevresinin koruması altındaki Zelda'nın özgüven duygusu gelişmeye başlar. Ailesi ve bazı arkadaşları Scott'tan kesinkes ayrılmaya zorlar onu. Zaman zaman Scottie'yle birlikte Scottsız yeni bir hayat hayali kurar, ama her seferinde Scott'a yalnızca parasal bakımdan bağımlı olmadığının bilincine varır. Ayrıca yeniden öykü yazmaya başlar, o sıralar ikisinin ortak menajeri olan Harold Ober'e

çok sayıda öyküsünü yollar. Ober bunlardan yalnızca birine, o da ortalama bir telif ücreti kopararak düş kırıklığına uğratır onu. (Ober'in çek listesinde görünen yedi öykü kaybolur, ayrıca romanının ilk metni de bugüne kadar bulunamamıştır.) Romanını da Scott'ın yokluğunda yazar.

15 Ocak 1932'de Scott Fitzgerald sabırlı editörü ve dostu Perkins'e gönderdiği mektupta şöyle der: "Nihayet, iki buçuk yıl aradan sonra, aralıksız beş ay boyunca romanımla meşgul olacağım..."

Sonra işler yeniden sarpa sarar: Şubat 1932'de aşırı sinirlilik ve heyecan gibi malum belirtilerden anlaşılacağı üzere Zelda'nın durumu bir kez daha ağırlaşır ve -kendi isteğiyle mi, yoksa Scott'ın ısrarlı tavsiyelerini dinleyerek mi bilinmez- önce Baltimore'daki Johns Hopkins Hastanesi'nde muayeneye götürülür, sonunda da oradaki Phipps Psikiyatri Kliniği'ne yatar. Asıl sorunlara ulaşmak, şimdi de eskisi kadar güçtür: Geçen sonbaharda kaybettiği babasının ölümünü henüz hazmedememiş olması mıdır sorun, yoksa romanının otobiyografik malzemesiyle yoğun bir şekilde uğraşmaktan kaynaklanan bir zorlanma mı veya Hollwood çıkarması yüzünden Scott'la aralarına girdiğini sezdiği mesafe mi? Belki hepsinin de payı vardır. Belki de -makul bir spekülasyon- başladığı yazı çalışmaları için kliniğin sağladığı tecride, çok fazla yakınlık görmekten korunmaya ihtiyaç duyuyordur. Şimdi sıra asıl sürprizdedir: Genç bir kadın doktorun da cesaretlendirmesiyle, romanının ilk metnini birkaç hafta içinde klinikte tamamlar ve Scott'a sormadan, okuması için Perkins'e gönderir: Yaptığı "cüretkârlığın" farkındadır ve ondan dürüst bir yargıda bulunmasını ister. Bu yüzden küplere binen Scott'a onun işini bölmek istemediği için böyle yaptığını anlatacaktır daha sonra. Oldukça anlaşılır bir bahane. Scott metni oku-

duktan sonra Zelda'nın bu bencil atakla onu "geride bıraktığını", onun malzemesini istismar ettiğini düşünür. Şimdi -felaketi önlemek için- her şeyi ele alacaktır, Zelda'nın hırçın öfkesi sözcüklerde patlar: Romanı yalnız ve ancak onu ilgilendirir, kahrolası, kocasıyla hiç alakası yoktur. Ama bir işe yaramaz bu, işte bir kez daha ona bağımlıdır ve bu bağımlılık her zamanki gibi çift yönlüdür: Scott ilgi gösterir, romanı Perkins'e över, ondan tavsiyede bulunmasını ve Zelda'nın kabul edebileceği kadar, yani sadece kısmen düzeltme yapmasını rica eder. Diğer yandan da doğru bildiği şekilde Zelda ve çalışması üzerinde denetim kurar. Elbette profesyonel bir yazar olarak edindiği engin tecrübeye dayanarak; ama karısının yazdığı, içeriği bunca kişisel bir kitabın onu ve edebi şöhretini etkilemesinden endişe ettiğine de şüphe yoktur.

Perkins'le bu konudaki yazışmaları birinci dereceden -pek çok şeyi açığa çıkaran- bir kaynak. Zira Scott'ın olağanüstü bir itinayla bütün iktidarı elinde tutma hırsını ortaya koyuyor. Nisan 1932'de "Sevgili Max"e şöyle yazar: "Zelda'nın romanı şimdi iyi, her açıdan eksiği giderildi. Biraz yeni bir şey oldu bu. New York barlarını anlattığı sahneleri ve 'Biz Paris'teyken' havasını bütünüyle çıkardı. Onu seveceksin." Ola ki beğenirse, "hastalara karşı kolayca yapıldığı gibi" övgülerinde abartıya kaçmamasını rica eder. Kitabı kabul edilir edilmez hemen şöhret ve zenginliğe kavuşacağını düşünmemelidir Zelda. Doktorların da aynı fikirde olduğunu söyler. Gerçekten başarılı olduğu takdirde, yorgun düşse de, başlangıçtaki ilhamını yitirse de "salt işi uğruna" profesyonel olarak çalışmayı sürdürmelidir. Bu arada kendi başlangıç günlerine oranla neden söz ettiğini daha iyi biliyordur şimdi. Bilincinin derinliklerine doğal olarak kazınmış bulunan Scott'a ait izleri hiçbir şekilde dikkate almaması

gerektiğini söyler. Böylelikle Zelda kendi alanına püskürtülür, fazla cesur olmasına izin yoktur.

Perkins Zelda'nın romanından etkilenir, ama bir zamanlar bir numaralı yazarı olan dostunun talimatlarına da harfiyen uyar. Sözleşme konusunda Zelda'yla konuşmamak da buna dahildir. "Zelda'ya ne zaman bir şey diyeceğimi bana sen söylersin." Mayısta son düzeltmelerin ardından Scott, Zelda'nın romanının artık çok iyi olduğunu düşünür. Gerçi her şeye çok yakından tanık olduğu için belki de yargı verecek durumda olmadığını söyler. Ama her halükarda "binlerce dans meraklısının" ilgisini çekecektir! "Bu romanda bir şey var, tarzı da yepyeni, mutlaka satacaktır."

Zelda Fitzgerald'ın romanı "Save me the Waltz" olası en sade sunumla ve yoğun bir tanıtım yapılmaksızın 7 Ekim 1932'de Scribner's'den yayınlanır. "Büyük Fitzgerald ismi" ona yardım edecektir. Kitap farklı tepkiler uyandırır. Birkaç eleştirmen bu yeni kadın yazarı gerçekten ciddiye alırken, diğerleri için, yani büyük çoğunluğun gözünde bir zamanların rüya çiftinden beklenen "ifşaatlar"dan ibaret kalır.

Henüz Scott'la kitap üzerine tartışmayı sürdürdükleri sırada yazdığı bir mektupta Zelda kendi olanaklarının öylesine gerçekçi bir biçimde bilincindedir ki, bu kadarı ruh sağlığı hasara uğramamış her yazara nasip olmaz. (M. J. Bruccoli'nin, Zelda'nın yayımlanmış eserlerini topladığı cilde aldığı, ne yazık ki, çok az sayıda mektuptan biridir bu.) Burada Scott'ın istediği bazı değişiklikleri -direnmeden- kabul eder, ama şunu da ekler: "Ama yapacağım düzeltmenin yalnızca estetik nedenlerden kaynaklanacağını iyice anlamanı istiyorum: ayrıca geri kalan her şeyin, toplaması duygusal bakımdan bana epey pahalıya malolmuş meşru malzemem olduğunu da." (Orijinal mektupta buranın altı çizilmiştir, belki de Scott tarafından) Scott'ın bir önceki mektubunda söz ettiği dostlara gelince, birincisi onun zaten dostu yok-

tur ve ikincisi, bununla arkadaşlık ettikleri herkesi, "beni hep kendi halime bırakmış, senin heveslendirmeni ve övgünü beklemiş, verdiğim akşam yemeklerini yemiş ve 'Fitzgeraldlar'ı bilmem hangi lokale çağırmış olan herkesi" kastediyordur. Şöyle imzalar: "En derin aşkla, kızgın Zelda'nın senin."

1933 ilkbaharında Perkins, kitabın bin dört yüz adetlik mütevazı satışını neredeyse suçluluk duyarak bildirir. Aynı yıl Scott'ın hesap defterinde Zelda'nın kitabının karşılığında yüz yirmi dolar yer alır.

Fitzgeraldların gelirleri bu ve bunu izleyen yıl ortalama on altı bin dolara düşer. 1937'de iyice dibe vurarak yaklaşık onbin dolara kadar iner. Gelirlerinin toplamını öykülerden gelen telif ücretleri, romanlarından ve öykü kitaplarından alman küçük kâr payları ve en çok da radyo yayın haklarının satışından ya da antolojilere katılımdan kazandıkları oluşturur. Scott, bitmemiş romanına dayanarak durmadan Scribner's'den avans almak veya romanı gibi bitmemiş öykülerini de Harold Ober'a "teminat" bırakmak durumunda kalır. Bu dostane kaynaklar bir gün kuruyacaktır, ama masraflar -Scottie için en iyi okullar, Zelda için özel klinikler, Scott'ın seyahat ve otel masrafları- kendi taleplerini en aza indirmeyi denediğinde dahi hiç azalmaz. 1935 Aralık ayında Ober'a yolladığı arzuhal niteliğindeki mektupta "Zenginlik iğrenç yüzünü gösterdi yine" diye yazar, zorlanarak da olsa şaka yollu. Aslında yoksulluğa ve iflas haline alışmıştır, hatta kendi çamaşırlarını yıkamaktan, öğle yemeğini yirmi sente halletmekten zevk bile alıyordur, ama yılbaşı için ayrıca yüz elli dolara ihtiyacı vardır.

Halleri içler acısıdır, ikisi de sefalet çeker, gelgelelim Harold Ober'in Fitzgerald ailesiyle sürdürdüğü bütün dostça ilişkilere rağmen sarsılmaz bir kredi enstitüsü gibi her an el altında bulunması da imkânsızdır. Ober'le olduğu gibi Per-

kins'le de -geçici- bir kırgınlık yaşayacak, Murphylerle ilişkileri gerginleşecektir. En ağır şekilde para sıkıntısı çeken Fitzgerald gibi biri için, biraz parası olan herhangi birinin sırf yeteneği ve düşünceleri yüzünden ona yardım etmemesini anlamak çok güçtür. Böyle sürekli baskı altında, üstelik ilham vermesini umduğu bol miktarda alkolün etkisine rağmen hâlâ yazabiliyor olmakla kahramanca bir çaba sergiliyordur.

Ama övündüğü gibi, dünyanın en iyi ve en çok kazanan öykü yazarı değildir artık. Bir zamanlar o kadar eli açık davranan *Post* bile gönderdiği her şeyi almaz, aldığında da eski telif ücretinin anca onda biri kadar ödeme yapar.

Mütemadiyen ev değiştirmeleri de bu huzursuzluklarının üzerine tuz biber eker. Baltimore yakınlarında buldukları ev, adının umut verircesine "La Paix" [Huzur] olmasına karşın vaat eder göründüklerini ya hiç yerine getirmez ya da eksik getirir. Daha Zelda klinikten ayrılmadan kavgaları sıklaşır. Zelda her defasında ona değil, ama onun kendine biçtiği, genç kadınınsa pek sahte bulduğu bu role karşı çıktığını anlatmaya çalışır: Scott onun doktoru değildir, yaptığını ettiğini denetleyemez. Ama Fitzgerald'ın talebidir bu: Yazdığı her şeyi görmek, bilmek ve ne yapılacağına karar vermek ister.

İkinci bir krizle beraber kırılganlığının ve sinirsel dengesizliğinin kesin olarak saptanması, dışavurduğundan çok daha fazla ürkütür Zelda'yı. Kendini gizleyerek korumaya çalışır. Tedavisiyle meşgul olan psikiyatrlar neden onu yazmayı sürdürmesi için teşvik etmezler? Zira kitap çalışmaları bütün yüküne karşın üzerinde gözle görülür biçimde rahatlatıcı ve dengeleyici bir etki de yapmıştır. Scott'ın Zelda hakkındaki tespitleri, belli ki hastaya yaramaktan ziyade doktorlar üzerinde etkili olmuştur. (Zelda'nın tek kadın doktoru Mildred Squires hariç. Romanın ilk metnini Per-

kins'e göndermesini sağlayan da odur, bu yüzden Scott'ın şimşeklerini üzerine çekmiştir.) Gerçi Scott da Zelda'ya yazı işini ciddiye almasını öğütler, ama bir yandan da onu engellemek ister.

Phipps Kliniği'nin psikiyatri bölüm şefi Dr. Adolf Meyer, alkol bağımlılığının temeline inmek için sürekli Fitzgerald'ı da terapiye sokmaya uğraşır. Scott ise inatla reddeder: Kendisiyle ilgili fazla kesin bir tespitte bulunulması halinde yaratıcılığını olduğu gibi yitirmekten korkar (Daha Prangins'teyken Forel'e itiraf eder bunu). Meslektaşları tarafından pek esnek olmadığı söylenen ve biraz fazla "Alman" bulunan Meyer de Zelda'nın içini açacağı cinsten bir doktor değildir. Daha genç olan, ayrıca daha "sevimli" görünen Dr. Thomas Rennie, Phipps'te Zelda'ya en çok yardımı dokunan psikiyatrdır. "Yerinde keşif" yapmak üzere "La Paix"ye giderek Scott ve Zelda'yla görüşür, bir stenograf da konuşulanları kaydeder. İlişkilerinin sorunsalını bütün olarak her türlü zaaf ve çarpıklığıyla kusursuz bir yoğunlukta ortaya koyar. Scott burada edebi şöhretini sıkı sıkı sarmalayan bağlara karşı mücadele eder, Zelda ise şaşırtıcı bir soğukkanlılıkla ondan bağımsız, kendine ait bir yaşam için savaşır. Şiddetli duygu ve heyecanlar düşünceleri de değiştirir. "Benimle karşılaştırıldığında üçüncü sınıf bir yazar ve üçüncü bınıf bir balerinsin sen" diye başına kakar, "hoş, karşılaştırma da yapılamaz ya... Koca bir okur kitlesine sahip profesyonel bir yazarım ben. Bütün dünyada en çok kazanan öykü yazarıyım."

Zelda yanıtlar: "Üçüncü sınıf bir yazara karşı bu saldırganlığını fazla sert buluyorum doğrusu... Eğer biri hakkında senin düşündüklerini düşünseydim, o zaman ne yazdığıyla da hiç ilgilenmezdim." Sonra söz dönüp dolaşıp yine, -güya Zelda'nın ondan çaldığı- "malzeme"ye gelir. Büyük bir sanatçının yaptığı resmin üzerini karalayan iflah olmaz

küçük bir yaramaza benzetir onun davranışlarını. Zelda'nın sorusunu ise, -"Peki, benim nasıl olmamı arzu edersin?"- dolaysızca yanıtlar: "Benim yapmanı istediğim şeyi yapmanı istiyorum. Tam olarak bunu- sen de biliyorsun... Birlikte yaptığımız her şey benim meselemdi... Profesyonel bir yazar olan benim ve sana ben bakıyorum. Bunların hepsi benim malzemem, hiçbiri sana ait değil..."

Iyice galeyana gelip Zelda'yı onu sinsice çökertmeye çalışan "aile içindeki düşman" ilan eder. Kendisi insanca ilişkiler kurmaya çalışırken, o bireyselliğini egemen kılmaya bakıyordur. Aralarında cinsel ilişki diye bir şey kalmamıştır artık, ne kadar iyi zamanları olmuştur oysa. Zelda: "Bir zamanlar seni tatmin etmiş olmalarına sevindim." Sonra şu nihai hüküm gelir: "Düzyazıyla uğraşmaya bir son vermeni istiyorum. Senin yazıp yazmamanın pek fazla önemi yok zaten." Zelda: "Yaptığım hiçbir şeyin fazla önemi olmadığını biliyorum." Zelda'nın en acil isteği, yalnız kendisi olabileceği bir yerde yaşamaktır. Scott ise ültimatom verir: "Kayıtsız şartsız teslimiyet." Riviera'da veya Isviçre'de olan bitenle ilgili hiçbir şey yazmasına izin yoktur ve ne yazarsa yazsın Scott'a göstermek zorundadır.

Zelda yenilgiyi kabul edemez, ama Scott'ın romanı yayımlanana dek "ateşkes" yapmaya razı olur.

Söylenenler kasvet ve gerilim dolu bir aşk dramasının temsili diyaloglarını andırır: Kahramanların bir türlü dışına çıkamadığı lanetli bir kısır döngü çizer. Ancak bu "oyun" gerçektir ve bu gerilim gerçekten varolan iki insanın hayatına malolur.

Geceler Güzeldir *Scribner's Magazine*'de tefrika edildikten sonra- sonunda Nisan 1934'te kitap olarak yayımlanır. Fiyatı iki dolar elli senttir ve yayınevi ilk elde yedi bin altı yüz adet satar. Bir sonraki yıl -toplamları yine bu sayıya yakın- iki baskısı daha yapılır. Bütün yayınevlerinden gelen

raporlara göre hazırlanan en çok satanlar listesinde (Publishers' Weekly) Fitzgerald'ın romanı onuncu sıradadır. Ne yeni kurulmuş bulunan "Book of the Month Club" [Ayın Kitabı Kulübü], ne de "Literary Guild" [Edebiyat Birliği] kitabın piyasaya çıkışına özel bir ilgi gösterir.

Bütün karamsar önsezilerine rağmen Scott'ın umut beslediği gibi parlak bir başarı değildir bu, ama yıkıcı bir başarısızlık da sayılmaz. Kitaba gelen eleştiriler de süregiden ekonomik bunalımdan nasibini almıştır: Roman çetin bir tema üzerine kuruludur: Ensestin neden olduğu cinnet. Yani fazla kişisel ve görünüşte sapkın olanı yansıtır; (tıpkı gerçekte olduğu gibi) yabancı ülkelerdeki güzeller ve zenginler, aklı bir karış havada olanlar ve sefihler arasında gezinir; onları böyle görür müşkül durumdaki "küçük adam" ve gittikçe daha çok aranan biri olmasına karşın hiçbir "sosyal bağ" kurmaz. Dikkat çekici kahramanlara, insan kaderine ve edebi kaliteye duyulan ilgiye güvenir. Şimdi bunun gibi nitelikleri takdir edecek yeterince okur bulunduğuna da kuşku yoktur. (O yıl ses getirmiş kitaplardan hiçbiri proleter kitleyi konu edinmez.)

Ama Scott Fitzgerald şimdiki zamanın çığırtkanı, devrin simge ve kült figürü, hele "mucidi" hiç değildir artık, Zelda da "yeni kadının" büyüleyici modeli olamaz veya olmak istemez bundan sonra. Otuzlu yılların ortasında dünya güçlenen siyasi gerilimi görür: 1933'te Hitler Almanya'da iktidarı ele geçirmiş ve bir on yılını geride bırakmış bulunan İtalyan faşizmi de eğilimini güçlendirerek galip gelmiştir. Faşist nasyonalizmle komünist enternasyonalizmin yüzleşmesi çok daha sert geçecektir. Aydınlar siyasi yelpazenin solunda toplanırlar. Zihinleri bölecek İspanya İç Savaşı'na yalnızca üç yıl kalmıştır, İkinci Dünya Savaşı felaketine ise yalnızca beş. Bu "iki savaş arası dönemin", özelikle otuzlu

yılların başlarının yeterince gerilim yüklü olmadığı düşünülebilir- zira aydın elitin, yazarlar ve sanatçıların sığınabilecekleri halen bozulmamış yerler var gibidir ve bütün dünyada ortalama vatandaşlar politik olarak uyuşuk, daha da ötesi cahil duruyordur.

Fitzgerald, bu defa da her geçen gün biri daha bu yolu seçen eski dostları gibi "homo politicus" olmaz. Ama muhtemelen erken yirmili yıllarda gazete yazılarından tanımış olduğu Oswald Spengler'in (*Batı'nın Gerilemesi* 1918'de Almanca, 1926'da İngilizce olarak yayımlanmıştır) hayranı ve eleştirel bir okurudur. Çağın liberalitesi içinde ve sayesinde yaşamış biri olarak, bu Alman yazarının dünya kültür tarihine ilişkin görüşleriyle birlikte insafsız gelecek görüşlerini de beğenir. Şaşkınlık ve çaresizlik giderek büyür. Fitzgerald yazdıklarında ve kendi kişisel trajedisinde, hiçbir çağı 20. yüzyılın ikinci onyılı kadar gafil avlamamış bir ütopyanın çöküşünü anlatır ve yüceltir: Amerikan rüyasının çöküşü. "Tarih trajik değildir" diyor Fitzgerald'ın yaşamöyküsünü yazan edebiyat eleştirmeni Arthur Mizener, "trajik olan yalnızca bireydir."

Ancak bir tek kişi üzerinden algılanabilen genelin içinde özgül olana yönelen, ama onu sembol figüre, kuru fikir taşıyıcısına dönüştürmek için yontmayan bu bakış ve pek çok diğerleri arasından sıyrılarak başrol kişiliğini kazanmasını sağlayan yeteneği, Fitzgerald'ı kendine odaklanmaktan, büyülenmiş halde kendi benini yansıtmaktan her geçen gün biraz daha kurtarır.

Gelgelelim Sara Mayfield ona başka insanları hiç anlamadığını, tek bildiğinin kendisi olduğunu 1934 Mayıs'ında bir kez daha söyler (bu konuda Hemingway'le hemfikirdir). Aslında Zelda ve Scottie'yi de doğru düzgün tanımıyordur. Buna karşılık Scott, Zelda'ya yazdığı çok dostça bir mektupta, bazı bakımlardan Gerald'dan çok daha iyi tanıdığını

sandığı çokyönlü kişiliğinin, romanında durmadan yepyeni bir yüzle göründüğünden emin olmasını ister.

Geceler Güzeldir'e dostlardan ve eleştirmenlerden farklı tepkiler gelir. Büyük New York gazeteleriyle edebiyat dergilerinden birkaç eleştirmen, romanın başkişisi Dick Diver'ı inandırıcı bulmaz, iflasını ve çöküşünü de okur tarafından anlaşılması güç bulur. Ama alkış tutan veya daha ayrıntılı övgüler düzen eleştirmenler çoğunluktadır. Daha önce *Muhteşem Gatsby*'deki yepyeni yazı niteliğine dikkat çekmiş olan eleştirmen Gilbert Seldes, neredeyse bir on yıl sonunda Fitzgerald'ı o çok önem verdiği şey hakkında temin eder: Devrin önde gelen Amerikan yazarları arasında hak ettiği yeri bu romanla bir kez daha almıştır.

Bilimsel bir yayın olan *Journal of Nervous and Mental Diseases*'in kitabı "insan davranışının psiko-biyolojik kaynaklarıyla" ilgilenen herkese tavsiye etmesini de önemser. Kişisel "rahatsızlık" olarak gördüğü, Zelda'nın acısıyla ilişkisinde sergilediği bütün umarsız sabırsızlığa karşın, giderek gerçek olayların görünen çehrelerinin ardındaki asıl süreçlerden haberdar olduğunu da gösterir: insanlık bilincinin muğlak sınırının aşılmasından ve bunu kışkırtacak her şeyden haberdardır. Bu seziş yeteneği yaşadığı dönemin düzayak tarihçisi değil, incelikli yorumcusu olmasını sağlar. Konu kendi derdine gelince anlayışı tükenir. Onun benliğinin "parçalanmışlığının" da Zelda'nınkinden geri kalır yanı yoktur oysa.

Fitzgerald'ın bu beşinci ve tamamlanmış son romanı psikolojik, felsefi ve de "psikiyatrik" olarak tanımlanmıştı. Bunların hepsidir, ama hepsinden önce trajiktir.

Burada savaş sırasında Zürih'te çalışma imkânı bulan genç ve üstün yetenekli Amerikalı psikiyatr Dick Diver'ı anlatır. Orada ensest yüzünden erken yaşta ruhen zarar görmüş, gencecik, resimler kadar güzel ve paraya para de-

meyecek kadar zengin Nicole Warren'la tanışır; o da Amerikalıdır, İsviçre'de bulunan seçkin bir sanatoryumda terapi görmektedir ve orada -tesadüf eseri- hastası olur. Biraz içten kavrayan bir duygudaşlık, biraz da güzelliğine duyduğu dolaysız hayranlıkla âşık olur ona, onunla evlenir ve bu ilişki kariyerini ve kişisel bütünlüğünü günbegün biraz daha zedeler.

"Örüntü" (Zelda'nın psikolojik rahatsızlığı temelde gizli ensestten kaynaklanmıyor olsa da) tanıdıktır. Yine de Fitzgerald'ın "kendi malzemesi"ni Zelda'ya karşı o kadar kaygıyla ve güvensizce kollamasına gerek yokmuş. Zira romanına sahip olduğu özgül niteliği sağlayan, bu durumla kurduğu bütünüyle kişisel ilişki. Zelda'nın yeni planladığı romanın ("Cesars Things", yaklaşık "Sezar'ın Olanlar") giriş ve gelişme bakımından Scott'ın romanıyla sakıncalı benzerlikler taşıdığı düşünülemez bile. Kaldı ki, bu romanı hiç bitiremeyecektir.

Ocak 1934'te, henüz *Geceler Güzeldir* çıkmadan önce Zelda bir kez daha bunalıma girer ve Baltimore dışındaki Sheppard-Pratt Kliniği'ne götürülür, kısa süre sonra oradan çok pahalı bir özel sanatoryuma geçer ve mayısta tekrar hastaneye geri döner. Kısacık bir rapor durumunun daha da kötüleştiğini bildirir. Bundan ne anlam çıkarılmalı? Klinikte yattığı süre içinde birçok intihar girişiminde bulunur Zelda. Kaldırabileceklerinin sınırına dayanmış gibidir. Scott'la aralarındaki gerilim çözülmemiştir. Kitaplarının yayımlanması ve aldıkları tepkiler de onlara yardımcı olmadığı gibi, tam tersine rekabet duygularını da -en azından Scott'ınkini- körükler. Bu arada Zelda mektuplarında sürekli onun kitabına çok değer verdiğini vurgular ve "aptal" eleştirmenlere aldırmamasını söyler. "Kitap mükemmel" diye yazar ve açıklar: "Zarif şiirsel bir düzyazıyla aktarılan yüksek duyarlılık ve iktidara boyun eğen, kendi yaşamlarından öğrendiklerinden

daha güçlü olan figürler- bütün bunlar çok etkileyici." Ama Scott zalimce davranmayı sürdürür; yavaş yavaş yitip giden gençliğine ve güzelliğine dil uzatmak gibi küçük bayağılıklardan da geri durmaz. Ortak hayallerini yıkmakla suçlar onu. "Zelda'nın delirmesinden duyduğu acı, kendi mutluluğunun kaybından duyduğu üzüntüyle birleşir." Yaşamöyküsü yazarı Bruccoli'ye göre durum nettir: Scott'ta merhamet ve kendine acıma yanyana durur.

Aynı dönemde yazdıkları mektuplarda, birbirlerine içten bir sempati ve daha samimi bir yakınlıkla seslenirler. Scott kitabını bir kez daha okumasına çok önem verir, ama bir yandan da kitabın melankolisine karşı uyarır onu: Yaşamlarının şimdi geride kalmış belli aşamalarını anlatıyordur. "Nereye doğru olduğunu bilemesek de yolumuza devam ettiğimiz kesin..."

"Mutluyduk biz, üstelik bir defasında değil- binlercesinde", diye yazar daktilo edilmiş bir mektupta. Belki Zelda'yı yatıştırmak ve neşelendirmek için yazılmış olabilir bu, ama onu izleyen tasvir çok göz alıcı: Bugün edebiyat ne anlama geliyorsa hemen hepsini bir sıvı gibi avcunun içinde tutabiliyordur: "Ve bunu yaptığımda, bir kuğunun üzerinde süzüldüğünü görüyor ve anlıyorum ki, o sensin, yalnızca sen. Ama kuğu, kolayca süzülür orada; hem kuğu olduğun ve tanrılar boynunun benzersiz kıvrımında sana özel bir kerem bahşettikleri için, insan elinden çıkma bir köprüden düşüp onu kırsan bile iyileşir yine ve sen süzülmeye devam edersin... Geçmişi elinden geldiğince unut, yüzünü dön ve yüz bana doğru, her zaman senin olan limana..." Sonra ekler: "Bu alegorik görünüyor, ama çok gerçek." Ve şöyle imzalar: "Seni seviyorum sevgilim, en çok sevdiğim."

Bu yıllarda Zelda'nın yolladığı coşkulu aşk mektupları yanında berrak bir bilinç, hatta faziletli bir soğukkanlılıkla yazılmış mektuplar da vardır. "Sevgilim: Büyük bir sanatçı

olduğumu iddia etmeye çalışmıyorum ya da herhangi başka büyük bir şey. Sen hastalığımın temel nedeninin aşırı hırs olduğunda ne kadar ısrar etsen de, bu konuda sana ve Dr. Forel'e katılmam imkânsız, çünkü beni çalışmaya iten şeyin ne olduğunu zaten biliyorum." Ve ne istediğini açıkça söylemesini rica eder ondan, şu anda severek yaptığı ne varsa bırakmaya hazırdır, yeter ki bu işleri -neleri kim bilir- yoluna koysun. "Dikkafalı biri değilim ve sırf başkalarına yük olarak, sürekli bakım altında yaşamayı, senin bana yakıştıramadığın kadar ben de sevmiyorum..." Eğer şu an uygun değilse, resimlerinin planlandığı gibi New York'ta sergilenmesinden de vazgeçmeye hazırdır. (Hekimler -ve Scott- yazmasını engelleyip bu uğraşa izin vermeyi daha doğru buldukları için yeniden resim yapmaya başlamıştır.) Resimlerinin "henüz zamanı olduğuna" inanır. Sergi -Scott'ın da yardımıyla- gerçekleşir ve yalnızca dostları arasında ilgi uyandırmakla kalmaz, birkaç satış bile yapar.

Bu dönemde onları yakından izleyenlerin anlattıkları, ne Zelda'nın hastalığının gidişatı, ne de Scott'la ve Scott'ın da onunla kurduğu ilişkinin durumu hakkında açık bir resim sunuyor. Ortaya çıkan koca bir umut ve çelişki yığını: Hiç bitmeyecekmiş gibi görünen eşler arası savaşta daimi bir "sürünceme" hali.

Son Kıvılcım

TIPKI Scott'ın yazdığı gibi, kimi zaman "bir dalga onları yukarı taşır gibi" olur gerçekten. Ama gerisini getirecek koşullar yoktur. *Geceler Güzeldir*'den elde ettiği gelirler, Fitzgeraldların devasa borçlarını kapatmaya yetmez. Gerçi hemen ardından hep yaptığı gibi ve bu kez hepsinden kapsamlı bir öykü kitabı (*Taps at Reveille*) çıkarır yine, ama belli ki kitap iki dolar elli sentlik fiyatıyla okurlara fazla pahalı gelir. Değişik yıllardan derlenmiş bu toplu öyküler içinde "Babylon Revisited" gibi büyük bir anlatı da bulunmasına karşın kitap beklenen satışı yapmaz. Scott Fitzgerald o zamana dek hep işe yaramış çareye başvurur yine: Umduğu gibi çok ve çabuk para kazanmak için dergilere öykü yazar. Ama öyküleri eskisi gibi kapışılmıyordur artık. Sipariş veren bazı yöneticilerle ilişkisi Harold Ober'ı onu oldukça sert bir biçimde uyarmak durumunda bırakır: Böyle yapmakla, dahası bu yeni ortaya çıkan güvenilmezliğiyle bir zamanlar sahip olduğu ünü sonsuza dek kaybetmeyi göze alıyordur. Scribner's artık yeni roman vaatlerine dayanarak avans vermeye gönüllü değildir. Ama dostu Maxwell

Perkins, bir sonraki raund için iki bin dolarlık bir yardım daha yapar- bu tutar kırk bin dolarlık borcunun yanında devede kulak kalır. Zelda bu içinden çıkılmaz durum karşısında giderek daha anlayışlı davranıp daha hesaplı klinik ve sanatoryumları önerse de, iki yakaları bir araya gelecek gibi değildir. Scott'ın sağlığı da bozulur. Tamamen iyileşmemiş verem hastalığı yeniden yoklamaya başlar. İklim değişikliği için Tryon'a, Kuzey Carolina'daki bir tedavi merkezine gider. Yeni çekilen röntgen filmlerinde durumunun, özellikle de sol akciğerinin kötülediği ortaya çıkar. Parasızlığına rağmen oradan Ashville'deki Grove Park Inn'e geçer, burada aynı zamanda alkolizm tedavisi de görür. Burada kaldığı sürece otelde falcı olarak çalışan Laura Guthrie Hearnes'le sıkı bir arkadaşlık geliştirir; Hearnes daha sonra onun çalışma arkadaşı, sırdaşı ve yaşamının dikkatli gözlemcisi olacaktır. Bir seks ilişkisi değildir bu, tıpkı aynı dönemde evli ve genç bir kadın olan Beatrice Dance'le sürdürdüğü ilişki gibi. Scott memnun olduğu sürece daha yakın ve tutkulu bir hal alır bu ilişki. Beatrice'den uzaklaşmak için "çürüğe çıkmış" Zelda'sından, onu asla bırakamayacağından söz eder sık sık. Son çare olarak, pek de asil olmayan bir tutumla, ona yazdığı terk mektubuna, durumu gitgide kötüleşen Zelda'nın Baltimore'daki Sheppard-Pratt Kliniği'nden yolladığı, aşkını bütün çıplaklığıyla ortaya koyan mektubunu da iliştirir. Bu istediği etkiyi yapar, ama Scott'm da hevesli katılımıyla yazışmayı sürdürürler.

Bir gece yine Ashville'de acil bir ihtiyaç vesilesiyle -erkekler tuvaletini ararken- kitap pazarlamacılığı ve serbest gazetecilik yapan genç, yeni bir yazarla tanışır. Tony Buitta, Fitzgerald'la karşılaşmasını kırk yıl sonra anlatır. "After the Good Gay Days"de 1935 yazının ve büyük yazarla kurduğu dostane ilişkinin anısını canlandırır. Scott'ı fotoğraflarından tanıyordur- ama ilk karşılaştıkları gece eskisi gibi genç bir

siluet izlenimi bırakmasına karşın, bol gün ışığında gri ve gölgeli, güvenini yitirmiş, geri çekilmiş ve bir biçimde "demode" görünür ona. Fitzgerald'ın verem olduğu da ayrıca bir "efsane" olarak çıtlatılır. Kalbi zayıf düşmüştür. Yine de Scott beklenen sonunu neredeyse gönül ferahlığıyla kabullenmiştir: Bu aynı zamanda her türlü tasa ve keşmekeşin, sorumluluğun ve parasızlığın da sonu olacaktır. Ama vadesi dolmamıştır henüz.

Daha otuz dokuz yaşma varmadan Scott Fitzgerald yorgun, hasta, ahı gitmiş vahı kalmış bir adama döner. Öykü yazmak artık çekilmez bir angarya gibidir. İşi tamamen gözden çıkarır, eli bir türlü yazmaya varmaz. Konuları tematik bakımdan daha yapmacıklı veya daha gelişigüzel, hatta çağdışı kalır, ayrıca can havliyle yazılmış gibidirler. Her ne kadar Dorothy Parker, o kötü konularda yazsa bile bunların hiçbir zaman kötü yazılmış olmadığını söylese de, yazdıkları ilk kez üslup bakımından yetersiz bulunur. Yine de bu yıl *McCall, Esquire* ve *Liberty* gibi son derece itibarlı dergilere yedi öyküsünü satmayı başarır. Ama daha önceki hevesli müşterilerinden bazıları da geri çevirir onu. Harold Ober Dünya Barış Çalışmaları Programı çerçevesinde yapılacak bir radyo yayını ayarlar. O da radyo için diziler yazmayı dener ama başaramaz. Gönülsüzce gözlerini dört açar, özellikle sık sık yakınında bulunan Scottie için "imajını" korumaya çalışır sürekli.

Ama bir sınıra vardığını, belki de çoktan aştığını fark eder yine de. Eski rutin artık işlemiyordur. Yaratıcılığının bitmez tükenmez olduğuna dair yıllardır sürdürdüğü yanılsama, görmezden gelinemeyecek biçimde dağılmıştır. (Kendi dahil) her cinsten insana karşı duyduğu bıkkınlığın üstesinden, o da nadiren, bir veya daha çok bardak bira ve sonsuz monologlar sayesinde gelir ancak. Ayık olduğu sürece hâlâ dikkatli bir dinleyicidir. Gönülleri bir çırpıda fetheden,

o insan meraklısı Scott mizantropinin eşiğindedir.

İçinde bulunduğu durum erkeklere özgü -zamanından önce gelmiş- bir "ortayaş krizi" midir acaba? Yoksa başka türlü bir dönüm noktası- Damaskos'u mudur? Ya da (Hofmannsthal'den gelen kurmaca mektupta) söylenmiş her şeyin maksadını, sözcüklerin anlamını yitirdiği Lord Chandos'un deneyimine benzer bir şey mi?

Bu yılın kışında Scott Fitzgerald, Baltimore'dan bir Kuzey Carolina kasabası olan Hendersonville'e kaçar, burada masraflarını en aza indirgeyebileceği ucuz bir otele yerleşir, ama dostlarıyla paylaşmaktan rahatsız olmadığı gerçek koşulları hakkında, resepsiyondaki adamı aldatabilecek kadar centilmen ve etkileyicidir hâlâ.

Kendine gelmek istediği için buradadır. *Esquire* için ilki "The Crack-Up" adında bir dizi makale yazar. Burada kendini artık yazamayan, hayatiyetini kaybetmiş -"en azından başkasına aktarılabilir olan bütün doğal güçlerden yoksun"- bir yazar olarak resmeder. Yaşamın şiddetli gök gürültülerinden biri değil, aksine kendisinin de suç ortağı olduğu içsel bir yıkım süreci, bir işe yaramakla yaşama hükmedebileceğini iddia eden gençlik kibrinden uzaklaştırır onu. Duyguları bütün dolaysızlığını yitirmiştir, hepsini sahte bulur, herkese ve her şeye karşı duyduğu isteksizlik ölçüsüzce büyümektedir. "Oldukça insanlık dışı ve içler acısı, değil mi? Evet, dostlar, bunlar bir iflasın şaşmaz işaretleridir."

Çöküşünü ve kendini alaya alarak saptadığı ruh durumunu ballandıra ballandıra anlatır. Dilinde en ufak bir tutukluk yoktur. Otobiyografiyle nesnelleştirilmiş anı arasında duran bu yazıyı, Perkins Scott'ın kişisel düzyazılarından derlenecek -hiçbir zaman yayımlanamayacak- bir kitaba koymayı ister. Kuşkusuz bu yazı usta işidir, ama her zamanki gibi çok acele, çarçabuk yayımlanmıştır. Dostlarını

dehşete düşürür bu, bir yazar olarak toplumsal imgesine de zararı dokunur daha çok. Hemingway toplum önünde "sızlanmak" başka neye yarardı ki diye çıkışır ona, Dos Passos da durumu yadırgayarak karşılar. "Eh be adam," diye yazar ona, "bu toptan çöküş halinin ortasında böyle şeylerle uğraşacak vakti nereden buluyorsun, Tanrı aşkına?"

Dünya olaylarının gidişi çoğu zaman ona öyle kaygı verici gelir ki, büsbütün felce uğrar. "Tarihin kahrolası trajik anlarından birinde yaşıyoruz."

Esquire için yazdığı ikinci yazıda ("Handle with Care"), "genel istek üzerine" kendisiyle ilgili daha da çok bilgi verir Fitzgerald: üniversite öğrenimini yarım bıraktıran, tiyatro kulübündeki görevine mal olan ve hatta onu bu işten alıkoyan hastalığı, kolejdeki tatsız deneyimlerden sonra yazmayı öğrenmeye karar verişi, çok fakir olduğu için onu reddeden başdöndürücü kızlarla -tekrarlanan- deneyimleri ve "doğuştan" zenginlere beslediği, erken başarısının ve hızlı paranın bile dindiremediği o edinilmiş nefret üzerine yazar. Böylece kişiliğinin parçalanmışlığını bir kez daha büyüteç altına yatırır ve bu çözülmeye neyin sebep olduğunu bulmak üzere biraz da hasretle bakar geçmişe.

Fitzgerald şaşılacak kadar sıkça, hatta gençlik yıllarından bu yana, geçmişinde kendisine dair bir açıklama bulmaya, bu sayede yaşamı üzerinde kontrol kazanmaya ve geleceğini kesin olarak garanti altına almaya çalışır. Vurgu, anlattıkları arasında birinden ötekine geçinceye biraz daha kayar hep. Kendine karşı bütün gaddarlığına rağmen -başka türlüsü elinden gelmez- kendi efsanesini dokur: Erken gelen talihsizlikler ve de kendisinin işlediği hatalar yüzünden men edilmemişse de engellenmiş, dahi yazar efsanesi. O "hiçbir şeyi gerçek olarak" söylemek istemez, çıplak gerçeği, yani işinin her şeyden önce kendi ahmaklığı yüzünden bittiğini söylemek ister; ama çarpıcı biçimde dile getirilmiş

bu gerçeklik de efsanenin bir parçasıdır ve yine efsane kısmen de olsa gerçektir.

Fitzgerald benlik duygusunun tarihsel anla örtüşmesinden aldığı gücü hâlâ koruyor mudur, yoksa sadece özel mutsuzluğunu mu anlatmaktadır?

Genç benmerkezcinin büyülenmişliğini artık bir yana bırakmış olsa da, kendini hâlâ eskisi gibi bir paradigma olarak görür: yeni medyada, yani filmde, daha doğrusu sesli filmde şansını denemek zorunda kalan ve kısa çöpü çeken "son roman yazarı"dır şimdi. "Sesli filmin çoksatan bir kitabın yazarını sessiz film kadar arkaik hale getirebileceğini daha 1930'da fark etmiştim", diye yazar 1936'da ve bir zamanlar "bir insanın duygu ve düşüncelerini bir başkasına aktarmasının en güçlü ve en kıvrak aracı olan roman, gerek Hollywood yapımcılarının, gerekse Rus idealistlerinin ellerinde yalnızca en harcıalem fikirlerle en yüzeysel duyguların dile getirilebildiği genelleyici ve mekânik bir sanatın emrine girmeye başladı. Daha önce sözlerin resimlerin emrine verildiği, kişiliği illa ki en alçak işbirliğine kadar düşüren bir sanattı", diye saptar.

Bu arada sinemada çok başarılı olmuş eski bir arkadaşının aracılığıyla senaryo yazarı olarak bir yıl sonra Hollywood'a gittiğinde, kendi gözleriyle görecektir bunu. Pek de parlak olmayan haftada bin dolarlık bu teklif, geçici de olsa parasızlıktan kurtuluş demektir. Hollywood son girişimdir.

Onu büyüleyen, ama bundan önceki Hollywood ziyaretinde elinden kaçırdığı büyük Irving Thalberg ölmüştür. Stüdyolarla yazarlık bürolarındaki çalışma koşulları ve uygulamalar kriz süresince çok daha ağırlaşmıştır. Ama insanlar tam da genel koşulların baskısı altındayken sağlıklı, neşeli ve göz kamaştırıcı hayatlara ait satılık düşlerde kendi kişisel sefaletlerini unutmak isterler. Hollywood'daki düş fabrikası tam randıman çalışır. Ortalama sinema seyircisine

çoğu zaman çirkin olan gerçekliği hatırlatacak, -varsayımsal- "durumunu" yaralayabilecek hiçbir şey yazılamaz. Bir iki tahammül edilebilir badire atlatıldıktan ve edepli aşk sahnelerinden bolca izlendikten sonra mutlu son şarttır. Scott Fitzgerald'a, bu trajik yazara!

Deneyimli bir diyalog kurucusu değildir ve "herkesin kullandığı türden" diyaloglar da sesli filmin en önemli unsurudur - elbette starlarla beraber. Bir dramatikçi gibi konusunu tek hamlede kavrayamaz. Bütün tiyatro tutkusuna karşın yazdığı oyun da başarılı değildir. Onda eksik kalan bütün becerilere sahip bir yardımcı yazara ihtiyacı vardır. (Senaryoda yapımcının en hoşuna gidecek sonucu elde etmek için böyle birçok yazar takımı aynı proje üzerinde -birbirlerinden habersiz- yanyana çalışır.)

Gerilimler programlanmıştır. Kadri mutlak yapımcıların anlayışına uygun, işe yarar bir senaryoyu sonuna kadar götürmeyi başaramaz. Ünlü bir yazar olarak, *Rüzgar Gibi Geçti* filme çekilirken romanın diyaloglarını değiştirmeye izin verilmemesini kendine yedirmek zorunda kalır- her ne kadar romanın yazarı Margaret Mitchell bir zamanlar büyük bir yazar olarak ona yüksek bir değer biçmiş olsa da.

Ölümüne dek hayatının son üç yılı Hollywood'da geçer. Bu dönemi, eleştirilerinde elbette alkışları da dikkate alan genç bir İngiliz sinema yazarıyla paylaşır. Kendini adlandırdığı gibi Sheilah Graham, ilk başlarda ona şaşırtıcı ölçüde genç Zelda'yı hatırlatır, bu da onu cezbeder. Oysa bambaşka, gerçek, görmüş geçirmiş ve hayata tutunabilen biridir o. Basamakları hızla tırmanan bu çekici kadının geçmişi bir parça karanlıktır, sonunda sırrını Scott'a açar ve o da fırsat buldukça kırıcı bir biçimde yüzüne vurur bunu. Scott gün boyu arka arkaya şişelerce Coca-Cola içerek "ayık" kalmaya çalışır çalışmasına. Ama bir kez içkiye yumulunca sonuç

tam bir felakettir; yüksek ahlaklı püritenizmi su yüzüne çıkar ve onu birçok erkekle düşüp kalkmış bir fahişe diye yerin dibine batırır.

Hollywood'un kulisten ve sahtelikten ibaret dünyasında insan gibi varolmak Sheilah için hiç de kolay değildir. Önceleri onun kim olduğunu bilmez, yazdıklarından birini bile okumamıştır. Birliktelikleri süresince Scott'a gittikçe daha çok saygı duyar ve hayran olur, ona yardım eder, onu tutar, sever ve kitaplarından birine koyduğu isim gibi "The Real Scott Fitzgerald"ı yani gerçek Scott Fitzgerald'ı değilse de, onu yakından tanır.

"Gerçek" Fitzgerald kimdir? Onu anlamak için girişilen her deneme, bunu yapan kendisi olduğunda dahi, kişiliğinin ona yaşam veren, yazmasını sağlayan ve onu kemiren temel çelişkisine varır hep. Egomanisiyle çağ alametlerine gösterdiği sonsuz dikkat arasındaki çelişkidir bu.

İdealizmi törpülenmiştir, bu geç dönem özeleştiri yazılarında açığa çıkar. Bir alkolik olarak ne kadar "onulmaz"sa, bir bireyci olarak da o kadar onulmazdır. Ve bir bireyci, ürünü kolayca sattıran cila üzerine kurulu bir mekânizma için bozguncu bir unsurdur. Fitzgerald'ın hızla değişen film medyasına karşı tutumu da hep ikircikli olmuştur. Sunduğu olanaklara yakıcı bir ilgi besler. Yazar olarak bazı anlatım tekniklerini -hızlı geçişler, alabildiğine betimsel olaylar- benimser. Buna karşılık film yapımcılarına cazip görünmez yazdıkları. Romanlarının çoğu, ayrıca en çarpıcı öyküsü "Babylon Revisited" ölümünden sonra sinemaya aktarılır, "Son Düş" ise (1976) usta yönetmen Elia Kazan tarafından çekilir.

İçten içe umduğu büyük kupayı kazanmayı, senaryo yazarı olarak sinema denen imge ve sesten ibaret bu uçarı medyayı dize getirmeyi beceremez. Ama ölesiye yorgun ve hasta düşmüş Fitzgerald başka bir şey becerir onun yerine,

hem de asıl alanında, yani yazar olarak. Hollywood'daki başarısızlığına ve yalnızlığına karşın yabancısı olduğu bu sahneye sessiz ve derinden sızar, mekânizmaları ve baş kahramanları ile onu sürekli pürdikkat inceler ve yazıya döker: Diğer senaryo yazarlarını, rejisörleri, kameramanları, yazman kızları, dediği dedik yönetmenleri ve el altından hiç eksik olmayan figüranları. Daimi temsil hallerini, rekabetçi kıskançlıklarını ve entrikalarını, abartılı beklentilerini ve vahşi korkularını kaleme alır. Parlaklık ve sefalet, iktidar ve iktidarsızlık bir aradadır burada. Kafasında bir roman vardır. 1939 ilkbaharında MGM'le sözleşmesi biter. O sıralarda Perkins ve Scribner's'e tasarısından söz eder, bir yandan da Hollywood üzerine yazmaya niyetlendiğinin yayılmasından büyük kaygı duyar. İntihalcilerden korkmakta haksız değildir. "Hollywood" güncel bir temadır. Bu yılın eylül ayına kadar çok okunan *Collier's Magazine* için dizi halinde yayımlanmak üzere ayrıntılı bir önbasım hazırlar. Romanın aslı üzerinde çalışmasını finanse edecektir bu. Hem derleyip toparlayan, hem de ayrıntıya inen bir plan ortaya çıkarır. Ve not düşer: "Romanın tamamen yeni bir şey olacağını, yeni duygular uyandıracağını, hatta belki de bildik görünüşleri yeniden görmeyi sağlayacağını umuyorum. Araya daha uzun bir mesafe koymak için beş yıl öncesinin tarihini attım, ama şimdi yeniden Avrupa'nın derdine düşmüş olmamız nedeniyle de böylesi en iyisi gibi görünüyor. Belki de bir daha hiç yaşamayacağımız havai, romantik bir geçmişe kaçış bu. Doğrusu benim zevkle okuyacağım bir roman olacak. Onu yazmalı mıyım?"

Sonuçta yazar onu. Maceraya atılmak için doğduğu yeri terk eden, yirmi yaşında film endüstrisine girip yirmi altısında Hollywood'daki hayal fabrikasını ele geçiren, yeniden örgütleyen ve daha iyi ürünler vermesini sağlayan Bronxlu bir Yahudi gencinin hikâyesidir bu. Sarsılmaz hayalgücüyle

herkesi elinden gelenin en iyisini yapmaya zorlayan, hem kendini hem başkalarını sömüren, son büyük aşkını ihmal edip elinden kaçıran ve otuz altı yaşında tükenmiş halde can veren iktidarlı birinin hikâyesi. "Son Düş"ün kahramanı Monroe Stahr, Fitzgerald'a esin veren yoksul delikanlılar silsilesinin son halkasıdır. M. J. Bruccoli'ye göre bu roman "Amerikan rüyasına içten bakışının en olgunlaşmış biçimidir." (Fitzgerald'ın son eserlerini ölümünden sonra yayımlayan ve yorumlayan) Edmund Wilson'a göreyse, Fitzgerald'ın "baştan sona en köklü biçimde düşündüğü ve en derinden kavradığı" "iktidar sahibi işadamı" figürü, eserlerinin merkezinde yer alır.

Scott bu figürün modeli değildir artık. Yakından tanıdığı, saygı duyduğu, hayranlık beslediği, hem de kıskandığı bir başkasıdır. Monroe Stahr'ın Irving Thalberg'den bazı izler taşıdığını kabul eder ama onun kesin bir biyografik portresini vermeye asla yeltenmemiştir.

Tamamlanmamış roman, bütün çiftanlamlılığıyla Amerikan icadı Hollywood'un gerçek ve büyüleyici hikâyesine ve aynı zamanda Amerikalı bir figüre bir saygı gösterisidir: kendi mutluluğunu ve mutsuzluğunu biçimlendiren kişi, "selfmademan." Fitzgerald nasıl kahramanında kendi tarzının son örneğini görüyorsa, kendini de "uzun bir süre için son roman yazarı" olarak kabul eder. Henüz başlamış olan İkinci Dünya Savaşı'nın getireceği değişikliği seziyordur. İki dünya savaşı arasındaki sürenin -yani ömrünün- ne kadar kısa olduğunu üzülerek vurgular. Daha kırklı yaşlarının ortasına gelmeden, hâlâ anlatacak pek çok şeyi olmasına rağmen toplumsal bir varlık, çağdaş biri olarak kendini geçkin hisseder.

Collier's ile yapılacak işbirliği gerçekleşmez; (henüz ortada olmayan) metinden daha büyük bir bölüm gelmedikçe ön ödeme de yapılmaz. Perkins bir kez daha kişisel olarak

yardımda bulunur. Scott Fitzgerald bir kez daha aynı yere, gına getirecek kadar aşina olduğu noktaya geri döner: Acele küçük işler sayesinde zaman gerektiren büyük işi finanse etme noktasına. Zamanın daraldığının da farkındadır. Belli bir aradan sonra tekrar romana dönmek için artık daha iyi bir yönteme sahip olduğunu söyleyerek sürekli kendini ve editörünü avutur.

Post'la ilişkisi tamamen kopmuştur. Buna karşılık *Esquire* ondan gelen her şeyi alır. Fitzgerald o kadar çok iş gönderir ki hepsini basmak imkânsızdır; bunun üzerine bazılarını takma isimle yayımlamayı teklif eder. Böylelikle işleri bir parça yoluna koyar: Scotty dostların yardımıyla ve bir burs alarak okuluna devam edebilecek, Scott ödemeleri geciktirdiği halde Zelda Ashville'deki dağ kliniğinde kalabilecektir. Hastası olduğu Dr. Caroll'ın görüşüne göre mutlaka kalmalıdır da.

Ama o kalmak istemez. Dört buçuk yıl boyunca koruma altında varlık sürdürdükten sonra klinik dışında da varolabileceğine inanır. Gerçi alışveriş için ara sıra tek başına şehre inmesine izin veriliyordur artık, hatta bir kez yanında kimse olmaksızın Montgomery'ye yolculuk eder, ama gerçek yaşamdan koparıldığını hissediyordur. Mektupları -en çok da Scott'a yazdıkları- enine boyuna düşünülmüş gibidir, Montgomery'ye temelli dönme isteğini de görünüşte makul nedenlere dayandırır: "Kendime yeni bir varoluş kurarken gidebileceğim bir evim var, üstelik bu her zaman mümkün olmayabilir," diye yazar, annesinin yaşlılığını da göz önüne alarak. Ve: "Ayrıca mektupları sansürlenmeden almak da güzel- artık büyüyeceğime gerçekten inanıyorum." Taburcu olmasının Scott'ı yüksek klinik masraflarından kurtaracağı da etkili bir argümandır. İstekler, hatta talepler öne sürdükçe, bir yandan da kendisi için yapılan her şeye nasıl müteşekkir olduğuna yeminler eder. Dr. Caroll'ın

yöntemini, "otoriter, pitoresk ve fazlasıyla kısıtlayıcı uygulamalarını" çok Zelda'ca bir tarzda eleştirir, ama hemen ardından "sırf dünyaya yeniden geri dönme olasılığı için ona derin bir minnettarlık" duyduğunu da ekler.

Zelda'nın ailesi dönmek isteğini ısrarla destekler, Scott ise başlarda Dr. Caroll'dan yanadır, en azından teşhisini doğru bulur: Zelda'nın ruhsal durumu tehlikeyi atlatmış değildir, hastalık sürecinde devirsel geri dönüşler görülmektedir. Sorumsuzca davranabilir, içini kaplayan intihar hevesine karşı koyamayabilir. Montgomery'de yapmayı umduğu şeye son noktayı koymaya gücü yetmeyebilir. Gerçi şu sıralar ılımlı ve mantıklıdır, ama ayakları yere basan bir yetişkin hayatı sürme becerisi sonsuza dek eksilmiştir.

Uzun süren pazarlıklar sonucu bu düşünceler temelinde bir uzlaşma sağlanır: Zelda temelli olarak Montgomery'ye, annesinin evine taşınır, ama kötü işaretler alınmaya başladığında veya kendisi istediğinde Highland Hastanesi'ne geri dönebilecektir.

Bayan Sayre'ın de katıldığı teşhis yüzünden yine anne himayesine girer bilmeden. "Kayıp kızı", gözünün önünden ayrılmasına gönülsüzce razı olduğu "bebeği", bir zamanlar o kadar donanımsızken dünyaya -bir hayal dünyasına- açılmak üzere terk ettiği, ninnileriyle insanı gevşeten çevreye geri döner. Bayan Sayre egemenliğini hiçbir şekilde kötüye kullanmamıştır. Ana kız birbirini her zaman anlamıştır, uyum sağlayabilirler. Neşeli vurguları olan melankolik bir kır şarkısı çıkar ortaya. Zelda kendisine tembihlenen davranış kurallarından bazılarına kararlı bir biçimde bağlı kalır: Günde beş kilometrelik yürüyüş yapar, bol bol temiz hava alır, bahçeyle uğraşır. Biraz dans eder, resim yapar, mektup yazar (ama artık çok değil), annesi güler yüzle izzeti ikramda bulunurken misafir kabul eder. Ondan edebiyatla ilgili öğütler isteyen ve bunun üzerine söyleşip mektuplaştığı o

o sıralar bir delikanlı olan Paul McLendon, muhtemelen Zelda'nın son yıllarına tanıklık etmiş az sayıda yaşayan insandan biri, bugün bile onun muhakeme gücünden ve soğukkanlı yaklaşımından etkilenmiş görünüyor. Zelda'nın mektupları bu iki özelliğini de gözler önüne seriyor, el yazısı ise bir "ruh hastasına" ait olduğu düşünülemeyecek kadar rahat ve belirgin.

Yine de özlenen normal yaşama dönmek sanıldığı kadar kolay değildir. Varoluş alanı burada daha da daralır. (Scott'ın yollayabildiği kadarıyla haftada otuz dolar pek yeterli değildir.) Montgomery "dünya"nın yerini tutmaz. Eski dostlarından bazıları başlarda onunla ilgilenir. Ama sonra birkaçı görünüşünü ve düşüncelerini garip bulur. Zelda onlara ve kendi geçmişine yabancılaşmıştır. Yalnızdır. Daha önce Baltimore'da Scott'ın sekreteri ve sırdaşı olan Laura Guthrie Hearne, Montgomery'yi ziyaretinde görünüşünü tuhaf, kılık kıyafetini gösterişsiz bulur, ayrıca ("çok ihtiyacı olduğu halde") hiç makyaj yapmıyordur. Zelda geniş bir topluluk içinde en sevdiği konu olan dans üzerine konuşurken onun "parlak bir zekâya sahip" olduğunu fark eder, notlarında onun kollarının ve ellerinin cüretkâr hareketlerinden söz eder. Katı disipliniyle dans, Zelda için giderek daha çok başarılmış bir yaşamın, aşılmış dünyevi zorlukların sembolü haline gelir.

Güney'de, Alabama'da bulunan Montgomery ve Pasifik kıyılarındaki Hollywood, bu iki mekân, Scott ve Zelda Fitzgerald arasına girmiş en büyük fiziksel uzaklığa işaret etmekle kalmıyor. Yaşam koşulları arasındaki farkın da altını çiziyor. Ne kadar çile çekse de Scott bir kez daha kendini yaratıcı çalışmaya kaptırmıştır. Hastadır ve vereminin tekrar yokladığını, kalbini de kötü etkilediğini bilir. Neyse ki Zelda artık alenen hasta değildir, ama hastalığı yüzünden kısıt-

lanmıştır. Hiçbir şey onu gündelik yaşamının durağanlığından çekip çıkaramaz. Scott film endüstrisinden uzak durmakla birlikte sık temasta bulunduğu için, ara sıra sahte de olsa Hollywood'un parıltısını yansıtır; Zelda ise vaat dolu gençliğinin zayıf yansısını taşır hep. Başka yaşamlara katılmak, Scottie'nin gelişimine, Scott'ın çalışmalarına katkıda bulunmak için çabalar. Bu yıllarda birbirlerine yazdıkları mektuplar varoluş durumlarını da ortaya koyuyor.

Artık ikisi de şimdiye karşı kuşku doludur, değil ki gelecek hayali kurabilsinler. Geçmişin, özellikle de on yıllık ortak maceralarının anısı denetim kabul etmez. İlk başlardaki hataların gözden geçirilmesi, ilk başlardaki umutları özlemeye dönüşür. İktidar sahibi işadamı Monroe Stahr bile aslında nostaljik bir figürdür. Yirmili yıllar hafızalarında gerçekte hiç gitmedikleri kayıp bir cennet olarak yer eder. Bir zamanlar hayaline kapıldıkları "cennetin bu yakası"na gitmişler ve birdenbire onu yitirmişlerdir.

Gerçi Scott Fitzgerald dergilere yazdığı öykülerde daha genç, hatta en genç kuşakla ve onların yaşayış tarzıyla bağ kurmanın yollarını arar, ancak bunu yapabileceğine dair umudunu günden güne kaybeder. (*Esquire*'ın dizi halinde yayımladığı Hollywood hikâyelerindeki Pat Hobby figürü, -kırk dokuz yaşında pek de başarılı denemeyecek bir senaryo yazarı- bir bakıma yazarın daha silik alter egosudur.)

Editörler değişmiştir. Kitle gazetesi *Saturday Evening Post*'un bile hoşgördüğü, hatta onurlandırdığı zekâ, yazınsal kalite, az buçuk antiburjuva radikalizmi gibi özellikler artık geçer akçe değildir. Scott, *Post*'un yeniden iş teklif etmesi üzerine Zelda'ya yazar bunları. Dahası da vardır. Editörlerin tutumu "mutlu sonla bitmeyen bir hikâyenin artık hiç şansı olmadığını" gösterir. "Hatırlarsan, eskiden öykülerimin çoğu kötü bir sonla biterdi."

Scott haftada bir yazar Zelda'ya. Bunlar yer yer ihtimamlı- pedagojik değinmeler içeren mektuplardır. Ama anne babasının başarısızlıklarından uzak tutmak istediği Scottie'ye, handiyse okul müdürü ağzıyla yazdığı mektuplar da daha az pedagojik değildir. Nihayet dostu Sheilah'nın eğitsel eksikliklerini gidermek için "College for one" [tek kişilik kolej] hizmeti vererek pedagogluğunu pratiğe de döker. Romantik bencilin, bu tutkulu yazarın ancak yaşamının sonuna doğru güç kazanan şaşırtıcı bir özelliğidir bu.

Fakat neresinden bakılırsa bakılsın son dönemdeki yazışmaları alakadar veya müteşekkir bir zorunluluğun çok ötesindedir. Dostça bir saygı ve sağlam bir ilginin birbirine bağladığı, birer yetişkin olmuş iki zor insan arasındaki alışverişi sağlar yeri geldikçe. Kimi anlarda sabırsızlık ve hastalık öne çıksa da iyi niyet hep üstün gelir.

"All fire is spent" [Ateş tamamen söndü]. Ama Zelda artık birlikte yeni bir başlangıcın mümkün olmadığını, cinsel ilişkilerinin sonsuza dek bittiğini kabullenmiştir. Sheilah hakkında kesin olarak bildiği bir şey yoktur, ama ondan haberi vardır ve Scott'm yeni hayat yoldaşının modellik ettiğini düşündüğü yeni romanındaki kadın kahramana bir parça kıskançlık besler hep. Gerçekteyse konu bundan daha karmaşıktır. Çünkü gerçek Sheilah Scott'a Zelda'yı, onun Güneyli güzelinin gençliğini anımsatmıştır ve roman da bu anıyı içerir.

Kimi zaman histeriye varan aşk seslenişleri, candan hitaplar, takma isimler Zelda'nın Scott'a yazdığı son mektuplarda artık yavaş yavaş görülmez olur. Geriye "Dear Scott" [sevgili Scott] kalır ve mektuplarını genellikle hem "adanmış", hem de "sadık" veya "bağlı" anlamına gelebilen "devotedly" gibi yanardöner bir sözcükle bitirir. "Eski bağlılıkla" demek en doğrusu olurdu belki de.

Scott ise mektuplarını çoğu zaman "with dearest love"

[en içten aşkla] diyerek bitirir. Mali durumu -dolayısıyla Zelda'nın da mali durumu- hakkında bilgi verir. Yapımcısının "Babylon Revisited"in film çekimlerinde ilerleyebilmesine bel bağladığını yazar; senaryolaştırdığı en iyi, "en karanlık" hikâyelerinden biridir bu. Ardından bir kez daha: "Yirmi yıl önce *This Side of Paradise* en çok satan kitaptı ve biz Westport'a yerleşmiştik. On yıl sonra Paris sanki son Amerikan sezonunu kutladı, ama biz mutlu merasimleri geride bırakmıştık, sen İsviçre'deydin. Beş yıl önce benim ilk berbat hastalık çilem başladı ve Ashville'e gittim. Kartlar bizim için fazlasıyla erken ve kötü karılmıştı. Hiç şüphesiz, bizi buna dünya sürükledi. Umarım Montgomery'de ortam sakindir ve savaştan pek söz edilmiyordur." Aynı tarihte Scottie'ye yazdığı mektuba eklediği bir notta Gloria'nın *(The Beautiful and Damned'ın kadın kahramanı)* modeli olan annesinden daha müptezel olduğunu söyler. Onun güzelliğini, konuşma tarzını yansıtmış ve evliliklerinin ilk dönemlerinde yaşadıkları pek çok olayı aktarmıştır. Ama: "Biz Anthony ve Gloria'dan çok daha mutluyduk."

Belli ki Zelda'nın hastalığına ilişkin isyankâr ve isyan ettirici çıkışları sessiz sedasız bir revizyona uğramaktadır. Aralarına hiç kapanmayacak bir mesafe girmiş olması daha iyi bir yaklaşım geliştirmesini mi sağlamıştır, yoksa muhtemel rakibesi "hors de concours" [yarışma dışı] mı kalmıştır?

Dostları Gerald ve Sara Murphy'ye yazdığı, zor geçen son yılını anlatan ve işlerinin biraz yoğunlaştığını haber veren mektubunda, "hastalıklı" Zelda'sını çoğu zaman gördüğü haliyle betimler: "Zelda zavallı, acınası bir yaşam sürüyor, eski usulde İncil okuyor ve birbirine sıkıca kenetlenmiş dudaklarla doğruca artık anlayamadığı bir dünyaya gidiyor... bilincinin bir bölümü yokolup gitmiş gibi ve bu haliyle benim hiç tanımadığım biri o..."

Bununla beraber bu "tanımadığı biri"nin romanının iler-

leme sürecine ve Hollywood'da yaşadığı aksiliklere tanık olmasına izin verir. Oradaki insanları tanıdığında nezaketini sürdürmenin ne denli güç olduğunu "söze gerek kalmadan" kavrayacaktır. Samimi, sözsüz anlayış. 1940 Ekim'inde, romanını yaklaşık iki ay içinde bitirmeyi umduğunu yazar Zelda'ya. "Bu kez söylecek olduğum söze hiçkimsenin özellikle ilgi duyacağını sanmıyorum ve bu son romanım olabilir, ama onu şimdi yazmalıyım, çünkü ellisinden sonra insan başka biri oluyor." Bundan kısa bir süre önce Gerald Murphy'ye yolladığı bir mektupta "belli bir yaşama sevinci" ile "kinetik dürtülerin yeniden doğuşundan" bahseder. "Tamamen romanıma gömülmüş haldeyim, onda yaşıyorum ve bu beni mutlu kılıyor", diye bildirir Zelda'ya.

"Son Düş"e ait ayrıntılı notlarında bir kez daha Amerikan rüyasını çağrıştıran şu satırlar yer alıyor: "Bunun dünyanın en güzel hikâyesi olduğunu düşünüyorum. Benim ve benim insanlarımın hikâyesi bu... Bütün umudun hikâyesi- bu yalnızca Amerikan rüyası değil, bir insanlık düşü ve bu hikâyenin tam sonuna geldiğimde, öncüler arasında hâlâ bir yerim olacak." Kendini ve roman kişilerini kahramansı anakronizm içinde görür. Bu "romantik egoist", "idealist bireyci", Amerika denen ütopyanın inançlı bir taraftarı kesilir.

Romanın sonuna varamaz. Scott'ın günleri sayılıdır. Her ne kadar romanını o yıl içinde bitirme umudunu sık sık dile getirse de, bunu sezmiş gibidir. En yakın dostlarına garanti eder bunu. "Bunny" Edmund Wilson'a uzun bir mektup yazar. Yeni romanı *For Whom The Bell Tolls*'u [Çanlar Kimin İçin Çalıyor] "Scott'a sevgi ve hürmetle" imzasıyla yollayan Ernest Hemingway'e bu vesileyle çok dostça bir mektup gönderir.

(Yine de bu, romanın 1941'de Scott'ın ölümünden sonra Wilson tarafından yayımlanan bölümünü Perkins'e karşı kıyasıya eleştirmekten alıkoymaz onu. Gerçi eleştirmenler arasında bir tek Hemingway böyle düşünür.)

6 aralıkta Zelda'ya yazdığı son mektuplardan birinde yine öncelikli olarak kitap çalışmalarından ve bu çalışmayı sekteye uğratan "küçük rahatsızlığına", kalp krizine duyduğu öfkeden söz eder. 13 Aralık'ta, bu kez iyimserlikle yazar Perkins'e: "Roman ilerliyor, hatta hızlı adımlarla. Artık ilk yazımını bitirmeden -15 Ocak'tan hemen sonra- hiç ara vermeyeceğim. Ama izin ver de sona erene kadar o yokmuş gibi yapalım. Gerçekten yazılmadan önce bir zamanların *Geceler Güzeldir*'i gibi efsaneleşmesini istemeyiz değil mi?" Bu arada artık edebiyat sohbetlerinin ortağı olan Scottie'ye yazdığı son mektup, 15 Aralık 1940 tarihini taşır. "Önünde annen ve baban gibi iki mükemmel kötü örnek var. Kısaca bizim yapmadığımız ne varsa onları yap, o zaman doğru yoldasındır," diye nasihat eder kızına.

Scott Fitzgerald beş gün sonra kalp yetmezliğinden ölür. Kırk dört yaşındadır.

Sonrası yine bir "Hollywood'da ölüm"dür: Renklendirilmiş al yüzü, ama yaşlı bir adamın kırışmış zayıf elleriyle, Los Angeles'ın küçük mahallelerinden birinin morgunda, yapayalnız yatıyordur. Onu görmeye giden az sayıda insandan biri de onun gibi yetenekli, cesur olup alkole yenilenlerden Dorothy Parker'dır. "Zavallı köpek!" der ona arkasından, tıpkı Muhteşem Gatsby'ye dedikleri gibi. Belki de o zaman için öyledir de. Ama ellili ve altmışlı yıllarda toplumun genel imgelemindeki işi bitik ayyaş, gitgide çağının büyük anlatıcısına bırakır yerini; kitapları milyonlarca satar. Modernin "klasiği" kabul edilir ve "Gatsby" en çok yorumlanan okul kitabı olur.

Ölümü Zelda'yı öylesine sarsar ki cenaze törenine dahi gidemez. Scott'ın son hayat arkadaşı Sheilah ise nezaket göstererek uzak durur. Törende Scottie dışında yalnızca en yakın dostları bulunur.

Kasım 1947'de Zelda Fitzgerald tekrar Ashville'deki

Highland Hospital'dadır. Yeniden insülin şoklarıyla tedavi edilmektedir. Onca zamandır tedavisiyle ilgilenen Dr. Carroll klinikten ayrılmıştır.

10 Mart 1948'de hastanenin mutfağında bir yangın çıkar ve hızla yayılarak hastaların yatak odasının bulunduğu üst kata kadar çıkar. Dokuz kadın hasta hayatını kaybeder, bunlardan biri de Zelda'dır. Cesedi tanınmayacak haldedir. Neden kaçıp kurtulamadığı bilinmiyor. Ruh hali buna rıza göstermiş olabilir. Kısa sürede olayla ilgili pis kokular yayılır ortalığa: Hastalar parmaklıklı pencereler yüzünden odalarda hapis kalmıştır. Yangın alarmı mutlaka eskimiştir. Yangın söndürme sistemi zaten yoktur.

Zelda en sonunda onu yok eden ateşe, çocukluğundan beri -piromani derecesinde- hayrandır. Anlatılanlara göre Montgomery'den son ayrılışında annesine ölmekten korkmadığını söyleyecek kadar aykırıdır yine. Söze dökülmez gerçeklik mi, yoksa teselli edici efsane mi?

Zelda'nın Scott'tan sonra yaşadığı sekiz yıl boyunca hayatının dışsal seyrinde en ufak bir değişiklik olmaz. Defalarca -1943, 1946 ve son olarak 1947'de- daha uzun süreler için Ashville'deki Highland Hospital'a gider. Montgomery'de ona Scott Fitzgerald hakkında sorular soran meraklı genç insanlar her zaman ziyaretine gelirler. Zelda gönül rızasıyla birinci elden bilgi verir, mektuplar, kişisel yazılar ve biyografiler böylece alıntılanır. Ne kişisel hezeyanlara, ne geç kalmış suçlamalara, ne de dul kadın öfkesine kapılır. Ama yaşamını belirleyen insandan yoksun hisseder kendini: iyilikte ve kötülükteki karşılığından. Onu özler. Bu da bu çiftin hikâyesindeki kördüğümlerden biridir.

Scott Fitzgerald'ın ölümünün ardından yazdığı yazıda ona ait ilk imgesini düzeltme ve onu, zaaflarının her türlü güleç ironisinden veya alaycı tespitinden ötede, yeniden görme özgürlüğünü tanır kendine: bununla amaçladığı,

ona karşı adil olmaktır. Üslubu övgü, hatta hayranlık doludur. (Bu sayfalar diğer anılarla birlikte 1941'de *The New Republic*'te yer alacakken kullanılmamış ve ilk kez 1974'te *Fitzgerald/Hemingway Yıllığı*'nda yayımlanmıştır.)

Bir kez daha Fitzgeraldların sahnesi ve eylem sahası olan devri canlandıran bu metin, düşünceler, imgeler ve çağrışımlarla yüklü; ama birinin ardından yazılan bazı yazılara özgü her şeyi itinayla affedişten uzaktır. Şaibeli rollerini ikisinin de bayıla bayıla oynadığı "çalkantılı yirmili yıllar" artık geride kalmıştır. Zelda için kozmik boyutu felakete uğratan kıyıcı bir savaşa sahne olmuş bu onyılın şiddet yüklü kökenlerini kabul eder, ama "protestoyla dolu bu çağın pırıl pırıl umutlarından" da sözeder.

Ve F. Scott Fitzgerald "bu anlamlı ve düşündürücü koşulları kavramak ve aydınlatmak için çağırılmış peygamber"dir.

Bu aykırı malzemeden kendi "trajik öyküsünü", "yaşama daha fazla duygudaşlıkla yeni, yakışık alır bir ritm benimsetmek isteyen insanların efsanelerini" çıkarmıştır. "Kullandığı ölçekler acı ve ironik, alışılmışın dışında ve cesaret vericiydi- tıpkı yaşamın kendisi gibi... Yazdıklarıyla bu yaşama şiirsel-trajik bir parlaklık bahşetti ve gündelik trajediyle bir uzlaşma sağladı." Sonra ekler: "Rest in peace" [Huzur içinde dinlen].

Ölmüşlere yollanan bu eski dilek, söz konusu Fitzgeraldlar olunca ancak pek dolambaçlı yollardan gerçekleşebildi. Şaibeli ölülerin de kabul edildiği Washington'daki mezheplerarası Rockville mezarlığındaki ilk mezarı, Scott için dünyevi meskenlerinin çoğu gibi kalıcı olmadı. Katolik kilisesi gevşek bir Katolik ve "muzır" kitaplar yazan bir yazar olduğu için, St. Mary Kilisesi mezarlığında sömürgeci atalarıyla aynı sıraya gömülmesine izin vermedi. Oysa soyu, onun için her zaman büyük önem taşımıştır. Kızları (eksik bilgi-

leri de tamamlayan) Scottie Fitzgerald Lanahan Smith'in, Princeton günlerinden arkadaşı (yargıç olduğu için toplum önünde sözü geçen) John Bigg'in ve duyarlı küçük bir grubun çabaları sayesinde, nihayet 1975'te, Scott ve Zelda'nın St. Mary' Kilisesi'ne nakli gerçekleşir.

Mezartaşının üzerinde ikisinin ismi de yazılı: F. Scott Fitzgerald ve Zelda Sayre. Ayrılık bitti mi sonunda? Bu uzlaştırıcı görüntü bunu başarmışa benziyor. Belki de daha dikkatli bir okuma öneriyordur: bağları hiç kopmamış, bir araya da gelemeyen iki kişi.

Mezartaşında *Muhteşem Gatsby*'nin ikisi için de geçerli olan son cümlesi yazıyor: "İşte kürek çekiyoruz böyle, akıntıya karşı direnerek ve durmadan geriye, hep geçmişe çekilerek."

Kaynakça

F. Scott Fitzgerald'ın eserlerinin İngiltere ve Amerika'daki baskıları:

The Cambridge Edition of Works of F. Scott Fitzgerald, ed. Matthew J. Bruccoli, 1991.

The Bodley Head Edition of Works of F. Scott Fitzgerald, 6 cilt, 1959.

Romanları ve öyküleri farklı baskılarda yayımlandı. En kolay ulaşılanları Penguin Books'tan çıkanlar. Kitaplarının tüm ilk baskıları Charles Scribner's Sons, New York tarafından yayımlanmıştır:

This Side of Paradise, 1920

Flappers and Philosophers, 1920

The Beautiful and Damned, 1922

Tales of the Jazz-Age, 1922

The Great Gatsby, 1925

All the Sad Young Men, 1926

Tender is the Night, 1934

Taps at Reveille, 1935

The Last Tycoon (tamamlanmamış), 1941

The Crack-Up, Otobiyografik Yazılar, ed. Edmund Wilson, New York 1945

Afternoon of the Autor, hikâyeler ve makaleler, ed. Arthur Mizener, New York 1958

Bits of Paradise, öyküler (Zelda Fitzgerald'a ait on öykü de dahil), ed. M. J. Bruccoli ve Scottie Fitzgerald Smith, Londra 1973, New York 1974

In his Own Time. A. Miscellany (şiirler, lirikler, mektuplar, makaleler ve röportajlar), ed. M. J. Bruccoli/Jackson R. Bryer, Kent University Press 1971

The Toughtbook of Frances Scott Key Fitzgerald, ed. Andrew Turnbull, Princeton 1965

The Notebooks of F. Scott Fitzgerald, ed. M. J. Bruccoli, New York ve Londra 1978

Ledger, tıpkıbasım, önsöz M. J. Bruccoli, Washington 1972

The Romantic Egotists. A Pictorial Autobiographie, ed.ler. M. J. Bruccoli, Scottie Fitzgerald Smith, Joan P. Kerr, New York 1974

Dear Scott, dear Max. The Fitzgerald-Perkins Correspondence, ed. John Kuehl, Jackson R. Bryer, New York 1971

As Ever, Scott-Fitz. F. Scott Fitzgerald ile menajeri Harold Ober'in mektuplaşmaları, 1919-1940, ed.ler. M. J. Bruccoli/J. Mc. Cabe Atkinson, Londra 1973

F. Scott Fitzgerald'ın Mektupları, Annotated by Maryant & M. Duggan & Susan Walter, ed. Matthew J. Bruccoli, New York 1985

A Life in Letters-F. Scott Fitzgerald, ed. Matthew J. Bruccoli, New York 1995

Sinema uyarlamaları

The Great Gatsby, ABD 1926, Reji H. Brenon; ABD 1949, Reji E. Nugent, ABD 1975, Reji J. Clayton

Babylon Revisited (Paris'i Son Gördüğümde) ABD 1954, Reji R. Brooks

Tender is the Night, ABD 1961, Reji H. King

The Last Tycoon, ABD 1976, Reji Elia Kazan

Yaşamöyküleri, portreler, anılar

Malcolm Cowley, *A Second Flowering - Work and Days of the Lost Generation*, New York 1956

Moley Callaghan, *That Summer in Paris*, New York 1963

Arthur Mizener, *The Far Side of Paradise*. F. Scott Fitzgerald'ın yaşamöyküsü, 2. baskı. Boston 1965

Aaron Latham, *Crazy Sunday-Fitzgerald in Hollywood*, New York 1970

Tony Buttitta, *After the Good Gay Times*, New York 1974

Edmund Wilson, *The Twenties. From Notebooks and Diaries of the Period*, ed. ve sunuş Leon Edel, New York 1975

Thomas J. Stavola, *Scott Fitzgerald - Crisis in an American Identitiy*, New York 1979

J. R. Mellow, *Invented Lives: F. S. and Zelda Fitzgerald*, Boston 1984

Matthew J. Bruccoli, *Some Sort of Epic Grandeur. The Life of F. Scott Fitzgerald*, New York 1991

Linda Patterson Miller, *Letters from the Lost Generation - Gerald and Sara Murphy and Friends*, Brunswick ve Londra 1991

Jeffrey Meyers, *F. Scott Fitzgerald. A Biography*, New York 1994

Matthew J. Bruccoli, *Fitzgerald and Hemingway - A Dangerous Friendship*, New York 1994

Zelda Fitzgerald'a ait ve onun üzerine yazılmış eserler

Zelda Fitzgerald, *Save Me The Waltz*. Roman, New York 1932

Zelda Fitzgerald, *The Collected Writings* (öyküler, makaleler ve F. Scott Fitzgerald'a yazdığı bazı mektuplar), ed. M. J. Bruccoli, New York 1991

Nancy Milford, *Zelda*. Yaşamöyküsü, New York 1970

Kuola Souokos Hartnett, *Zelda Fitzgerald and The Failure of The American Dream for Women*, New York 1991

Sara Mayfield, *Exiles From Paradise - Zelda and F. Scott Fitzgerald*, New York 1991

Zelda Fitzgerald, *Schenk mir einen Walzer*. Bir önsözle birlikte Almanca'ya çeviren Anita Eichholz, Frankfurt/M. 1984

Yaşamöyküleri

Judith Lewis Herman, *Die Narben der Gewalt. Traumatische Erfahrungen verstehen und überwinden*, Münih 1994

Gerda Marko, *Schreibende Paare*, Düsseldorf 1995

"Frauen und Wahnsinn", *Freiburger Frauenstudien* içinde, yıl: 1 (1995)

Susanne Gretter, "Zelda Fitzgerald - etwas Eigenes", *Wahnsinnsfrauen* 2. cilt içinde, derleyen Sybille Duda und Luise F. Pusch, Frankfurt/M. 1996

Bildiğim kadarıyla şu ana dek Zelda Fitzgerald'ın psikiyatrik vaka öyküsünü mevcut bütün belgeleri ve klinik raporlarını kullanarak aktaran bir çalışma yok

Genel tarihsel arkaplanla ilgili kaynaklar

Gertrude Stein, *Paris - Frankreich. Persönliche Erinnerungen*, Frankfurt/M. 1968

Studs Terkel, *Der grosse Krach. Die Geschichte der amerikanischen Depression*, Dieter Hildebrandt tarafından seçilmiş ve hazırlanmış, Frankfurt/M. 1992

Sylvia Beach, *Shakespeare & Company. Ein Buchladen in Paris*, Almancası Lily v. Sauter, Frankfurt/M. 1982

Erich Angermann, "Die Vereinigten Staaten von Amerika seit 1917", *Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts* içinde, yayınlayanlar Martin Brosat ve Helmut Heiber, gözden geçirilmiş 8. basım, Münih 1987

Ernest Hemingway, *Paris - ein Fest fürs Leben*, Almancası A. Horschitz-Horst, Reinbek 1987

Andrea Weiss, *Paris war eine Frau - Die Frauen von der Left Bank*, Ebersbach 1996

The GREAT GATSBY
F·SCOTT·FITZGERALD

Yayınlar

Tony Allan, *The Glamour Years. Paris 1919-1940.* Bison Books, Londra 1972: S. 112

Jeffrey Meyers, *F. Scott Fitzgerald. A Biography*, Harper Collins Publishers, New York 1994: S.64, 161

Arthur Mizener, *Scott Fitzgerald and His World.* Thames and Hudson, Londra 1972: S. 16, 21, 33, 37, 50, 69, 76, 83, 88, 101, 127, 146, 151, 177, 184

Ernest R. Sandeen, *St. Paul's Historic Summit Avenue.* Living Historical Museum, Macalester College, St. Paul, Minnesota: S. 57

Summit Avenue, St. Paul/ Minnesota, 1916 civarı· Sekiz yaşındaki F. Scott Fitzgerald, kentin yukarısında bulunan ve yeni zenginlerin şık evlerinin dizildiği gösterişli caddenin daha mütevazı olan ucunda oturuyordu.

Montgomery, Alabama, 1919. Zelda Sayre 24 Temmuz 1900'de burada doğdu: Güneyin son güzellerinden biri ve taşra sosyetesinin gözbebeğiydi.

Ünlü St. Paul's Academy'nin -vasat ve sevilmeyen- öğrencisi, onbeş yaşındaki F. Scott Fitzgerald: yetenekli, ölümcül bir güzelliğe sahip, toplumsal konumu nedeniyle derin güvensizlik içinde ve ünlü olmaya ant içmiş.

Bale kostümleri içinde onbeş yaşındaki Zelda. Yetenekleri arasında eğitimini gördüğü tek alan danstı. Bir yerel gazete muhabiri "balolarda harcadığı" küçük ayaklarına acıdığını yazmıştı.

F. Scott Fitzgerald ve Zelda Sayre, 1919'da Sayre ailesinin Montgomery'deki bahçesinde: Doğal, modern ve düşüncelere dalmış genç bir çift.

Edmund ("Bunny") Wilson (1895-1972), Fitzgerald'ın Princeton'da okurken tanıştığı ve ömür boyu dostluk ettiği kişilerden biridir. Daima onun "eleştirel vicdanı" olarak kalır.

Genç yazarın ilk romanını gözden geçirerek baskıya hazır hale getirmek üzere kapandığı Summit 599 numara adresli evdeki tabela. Roman 26 Mart 1920'de This Side of Paradise *adıyla saygın bir yayınevi olan Charles Scribner's Sons tarafından yayımlandı.*

Maxwell E. Perkins (1882-1947), Fitzgerald'ın bütün eserlerini himaye eden, onu sürekli yazması için yüreklendiren ve maddi destek veren anlayışlı bir editör ve aile dostudur.

Yirmili yılların ortasında Ortabatı ve Güney'in taşra kentlerinden gelen savaş sonrası gençlik için her türlü yeniliğin merkeziydi New York. Fitzgeraldlar için de öyle.

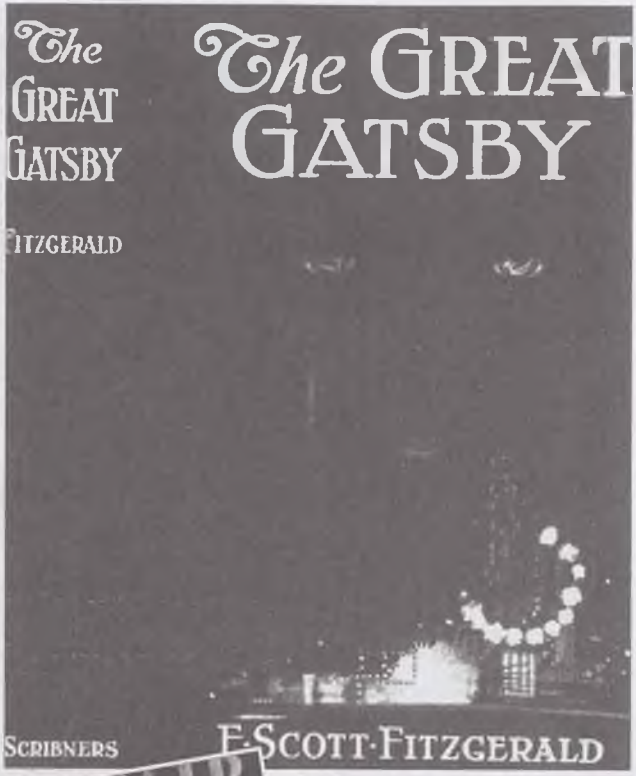

Zelda Sayre, Şubat 1920'de, ilk romanıyla büyük bir başarı kazanan Scott Fitzgerald'la evlenmeden kısa bir süre önce. Çelişik ifadeli, ciddi bir yüz.

Başarılı genç adamın resmi işler için 1921'de çekilmiş fotoportresi. Fitzgerald çekici bir erkek, çevresi kalabalık bir yazardır.

Scott Fitzgerald'ın yine Scribner's Sons'tan çıkan üçüncü romanı Muhteşem Gatsby'*nin (1925) ilk baskısının kapağı. Yazar, bu romanıyla edebiyatta çığır açar.*

Yirmili yıllarda Esquire *ve* The Smart Set'*le birlikte Amerika'nın en gösterişli dergilerinden biri olan* Vanity Fair'*in kapağı. Fitzgerald bütün bu dergilerden en yüksek telif ücretini alır.*

Ernest Hemingway, 1931. Fitzgerald onunla 1925'te Paris'te tanışmış ve hem insanlığından, hem yazarlığından büyülenmişti. Yayıncısı Perkins'e hararetle tavsiye etti onu. Hemingway, Scribner's'in en çok okunan yazarı oldu.

"Defter-i kebir." İlk kitabının başarısından hemen sonra Fitzgerald bir tür gelir-gider defteri tutmaya başlar ve ondan sonra not defterlerinin yanı sıra bunu da aralıksız sürdürür. Her yıla ait gelir ve giderleri o yılın başlığı altında ayrıntılı biçimde kaydeder ve olayları, izlenimlerini, kişileri kısaca betimleyerek bir çeşit "yaşam özeti" çıkarır. Her yılın sonuna o yılı özetleyen bir açıklama yazar, "Ayaklarımız yerden kesildi," gibi örneğin.

Yıl 1929. Zelda bale kostümleri içindeki gençlik fotoğrafından onüç yıl sonra, Fitzgeraldlar Paris'e gitmeden kısa bir süre önce. Zelda orada Diaghilew Balesi'nin şefi Liyubov Yegorova'dan dans dersleri almıştı.

Fransa'ya giden gemide: Scott ve Zelda aynı kuşaktan pek çok genç Amerikalı gibi sık sık Fransa'ya yolculuk ettiler, Riviera ve Paris'te dostları Sara ve Gerald Murphy'nin çevresinde bulundular.

Zelda'nın yeteneğini açığa vuran bir otoportresi, muhtemelen kırklı yıllardan kalma. Paris zamanında Fransız modernleriyle tanışan ve en çok Picasso'dan etkilenen Zelda otodidaktiktir Kuşkusuz resimleri aynı zamanda psişik zorluklarının da resmidir. Otuzlu yılların sonunda bir sergi açar; resimlerinden bazıları bugün Montgomery'deki Museum of Art'da sergileniyor.

Zirvedeki çift- cennetin öbür yakasında, 1932'de Baltimore'daki bir tiyatro gösterisinde. 1930'da yaşadığı ilk ruhsal çöküntünün ve pek çok klinik ziyaretinin ardından Zelda'nın yüzü bir maske kadar donuk. Otuzaltı yaşındaki Scott ise kendini tüketmiş bir hovarda izlenimi veriyor.

Otuzlu yılların başlarında Baltimore Sun*'da yayımlanan bir moda fotoğrafında Zelda ve kızı "Scottie".*

Scott Fitzgerald kızı Frances "Scottie"yle birlikte. Karısı Zelda'dan uzaklaştıkça ona karşı daha fazla sorumluluk duyar ve anne-babasının kaderinden etkilenmemesi için elinden geleni ardına koymaz.

Ayrı düşen çifti, 1975'de kızları Scottie'nin ısrarlı çabasıyla nihayet ismen birleştiren mezartaşı.

Zelda Sayre ve F. Scott Fitzgerald'ın karşılaşmaları I. Dünya Savaşı'nın son günlerine rastlar. Bir yanda dans, tiyatro, edebiyat gibi birçok alanda gözardı edilemez bir yeteneğe sahip Güney dilberi; diğer yanda başarılı olmaya ve yüzyılın en önemli yazarları arasına girmeye ant içmiş Kuzeyli delikanlı. Bu iki hırslı insan çalkantılı yirmili yıllar boyunca, savaş sonrası psikolojisinin çıkmazlarıyla boğuşan ve "Amerikan rüyası"na tutunmaktan başka çıkar yol bulamayan bunalımlı bir neslin gözünde tam da bu hayalin cisimleşmiş suretini oluştururlar. Yaşam tarzları ve yazdıklarıyla caz çağının idolü haline gelirler. Ancak kendi içlerinde dengeler, dışarıdan göründüğü kadar uyumlu değildir. Rekabet halindeki hırsları edebiyat alanında boy ölçüşmeye başladığında, geri dönüşü olmayan bir noktadadırlar artık: Scott'ı alkol şişesine daha sık uzanacağı, Zelda'yı ise sinir zafiyetlerine çare bulmak umuduyla yattığı sanatoryumlarda geçireceği buhranlı günler beklemektedir.

Aşklar ve Çiftler, ünlü şahsiyetler arasında yaşanmış aşk hikâyelerine dair bir dizi: İkisi de "ünlü", ikisi de birer "karakter" olan iki insanın, sıradışılıklarını, "deliliklerini" yansıtan ilişkilerine dair. Şöhret ve masalın ardındaki gerçek insanlara dair.

İLETİŞİM 678
AŞKLAR VE ÇİFTLER DİZİSİ 9